

**КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ОСТРОГРАДСЬКОГО**

**КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Т. Б. Поясок, М. В. Кірюхіна

**Гуманітарна підготовка майбутніх технічних фахівців
авіаційної галузі: інноваційний підхід**

МОНОГРАФІЯ

**КРЕМЕНЧУК
NOVABOOK
ВИДАВНИЦТВО**

2022

УДК 378.147.001.895

П 41

Рекомендовано вченою радою
Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського
(протокол №7 від 28 квітня 2022 р.)

Рецензенти:

***Р. Пріма**, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки*

***І. Солошич**, доктор педагогічних наук, доцент кафедри екології та біотехнологій Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*

***О. Цись**, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри загальнотехнічних дисциплін та професійного навчання Криворізького державного педагогічного університету*

Поясок Т. Б., Кірюхіна М. В.

П 41 Гуманітарна підготовка майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі: інноваційний підхід : монографія / Т. Б. Поясок, М. В. Кірюхіна. – Кременчук : Видавництво «НОВАБУК», 2022. – 168 с.

ISBN 978-617-639-343-6

Монографію присвячено проблемі гуманітарної підготовки на засадах інноваційного підходу майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі у закладах вищої освіти. На основі аналізу сучасного стану та проблем гуманітарної підготовки майбутніх фахівців технічних спеціальностей, зокрема гуманітарної складової професійної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі, а також можливостей інноваційних технологій щодо вищезазначеної підготовки представлено систему організації для майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі на засадах інноваційного підходу. Надано структурно-критеріальну характеристику та виокремлено рівні гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі; визначено педагогічні умови та теоретично обґрунтовано структурно-функціональну модель їх гуманітарної підготовки

Видання розраховане на наукових працівників, керівників закладів вищої освіти, викладачів дисциплін гуманітарного циклу, аспірантів, магістрантів, бакалаврів.

УДК 378.147.001.895.

ISBN 978-617-639-343-6

© Поясок Т. Б., Кірюхіна М. В., 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГУМАНІТАРНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	6
1.1. Сучасний стан та проблеми гуманітарної підготовки майбутніх фахівців технічних спеціальностей у закладах вищої освіти	6
1.2 Гуманітарна складова професійної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі.....	21
1.3 Можливості інноваційних технологій щодо гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі.....	34
ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ	55
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ГУМАНІТАРНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ТЕХНІЧНИХ ФАХІВЦІВ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ НА ЗАСАДАХ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДХОДУ	58
2.1 Структурно-критеріальна характеристика та рівні гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі.....	58
2.2. Педагогічні умови ефективної гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій	76
2.3. Теоретичне обґрунтування структурно-функціональної моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі	99
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ	119
ПІСЛЯМОВА	122
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	126
ДОДАТКИ	163

ПЕРЕДМОВА

Перехід України на євроінтеграційний шлях розвитку, соціально-економічні явища, що відбуваються в суспільстві, інтеграція у європейську та світову систему освіти висуває нові вимоги до професійної підготовки сучасних фахівців різних галузей, зокрема авіації. Пріоритетності набуває орієнтація на міжнародні стандарти, відповідно до яких майбутній фахівець авіаційної галузі із вищою освітою – фахівець із високим рівнем професіоналізму та загальнокультурного розвитку, здатний вільно і ефективно орієнтуватися в динамічній і швидкозмінюваній дійсності, який володіє не тільки специфікою відповідної спеціальності, а і є гармонійно-розвиненою особистістю, що здатна адаптуватися до швидкозмінюваних динамічних умов життя. Важливе місце в окресленій площині належить саме гуманітарній підготовці, яка формує систему ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця, закладає основи його гуманістичного світогляду, дає змогу осягнути місце і роль людини у світі, вчить мислити і діяти конструктивно та творчо. Реформування системи підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі, модернізація її змісту та трансформація цілей, які відповідають сучасному розвитку суспільства та технологій, забезпечується низкою базових нормативно-правових документів, з-поміж яких основними є Закон України «Про освіту», Закон України «Про вищу освіту», Державна національна програма «Освіта», Бухарестське комюніке, Національна стратегія розвитку освіти України на період 2012–2021 рр., Проект концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 рр.; програма Всесвітнього центру виживання й проблем ХХІ ст. при ООН «Глобальна освіта з космічним баченням життя»; нормативні документи ІКАО. Кожний із зазначених документів вказує на оновлення окремих аспектів діяльності закладів вищої освіти, наголошуючи на пріоритетності гуманізації та гуманітаризації освіти, підтверджуючи духовно - світоглядну функцію сучасної освіти як реального механізму включення кожної людини в живий неперервний процес пізнання навколишнього світу й свого місця в ньому.

Відповідно до вимог сьогодення, підготовка технічних фахівців, в тому числі авіаційної галузі, у ЗВО, які спроможні ефективно, мобільно і креативно реалізовувати себе в умовах ХХІ століття, має відбуватися в синхронному процесі взаємодії трьох складових: спеціально-професійної, фундаментально-дослідницької та гуманітарної. Але, реалізація гуманітарної складової професійної підготовки майбутніх технічних фахівців, в тому числі авіаційної галузі, у ЗВО, де сьогодні панує технократичне середовище, викликає найбільше проблем і питань.

Теоретичний аналіз наукових праць, нормативно-правових актів, вивчення практичного досвіду гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі у ЗВО України дали змогу виявити низку суперечностей, які посилюють актуальність досліджуваної проблеми, зокрема між: об'єктивною потребою суспільства в підготовці майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі зі сформованим гуманістичним світоглядом та фактичним станом їх гуманітарної підготовки; значимістю гуманітарного знання, збільшенням обсягів наукової інформації й навчального матеріалу з дисциплін гуманітарної підготовки та формами і методами викладання гуманітарних дисциплін, які не відповідають сучасним вимогам організації освітнього процесу, їх змістовим наповненням; потенційними можливостями та педагогічним потенціалом інноваційних технологій та відсутністю розробленої й експериментально перевіреної цілісної системи заходів щодо їх використання в процесі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі.

Розроблена і науково обґрунтована авторами структурно-функціональна модель гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій може бути впроваджена в освітній процес ЗВО. Матеріали монографії можуть бути використані в практичній роботі викладачів ЗВО, в яких здійснюється підготовка бакалаврів спеціальності 272 «Авіаційний транспорт», для покращення та збагачення гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГУМАНІТАРНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У розділі досліджено сучасний стан та виявлено проблеми гуманітарної підготовки майбутніх фахівців технічних спеціальностей у закладах вищої освіти; обґрунтовано гуманітарну складову професійної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі; здійснено теоретичний аналіз можливостей інноваційних технологій щодо гуманітарної підготовки майбутніх бакалаврів з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів.

1.1 Сучасний стан та проблеми гуманітарної підготовки майбутніх фахівців технічних спеціальностей у закладах вищої освіти

Модернізація вищої освіти України, її інтеграція у європейську та світову систему освіти вимагає переосмислення основних напрямів професійної підготовки фахівців, зокрема фахівців технічних спеціальностей.

Домінування техноцентричного середовища з культом спеціальних професійно-орієнтованих навчальних дисциплін, у якому на перший план виступає підготовка «вузькопрофільного» спеціаліста, підготовленого до ефективного виконання призначених йому функцій, характерне в царині підготовки інженерно-технічних фахівців у закладах вищої освіти. Але сьогодні, в умовах інформаційного і технологічного вибуху, спеціальна професійна підготовка старішає так само швидко, як техніка, технології та устаткування. Професійні знання та вміння – це значна, але тільки частина, необхідна для побудови професійної кар'єри, інша частина – це аналітичне мислення, особистісні та організаторські здібності фахівця, уміння спілкуватись та встановлювати контакти з людьми, здатність до самоосвіти, творчість тощо. Професійна підготовка такого фахівця має відбуватися в

синхронному процесі взаємодії трьох складових: спеціально-професійної, фундаментально-дослідницької та гуманітарної (соціально-гуманітарної). Саме гуманітарна підготовка забезпечує соціальну і професійну адаптацію, мобільність майбутнього фахівця, розвиває пам'ять, увагу, критичну спрямованість мислення, збільшує діапазон академічних та життєвих навичок, необхідних для успішної професійної діяльності у міжкультурному просторі світового ринку.

Сьогодні, серед інших, до майбутніх фахівців у галузі техніки і технологій світова спільнота висуває такі вимоги: знання й розуміння сучасних науково-технічних, суспільних і політичних проблем; здатність працювати в колективі з міждисциплінарної тематики; здатність ефективно взаємодіяти в колективі; професійна й етична відповідальність; широка ерудиція, достатня для розуміння глобальних соціальних наслідків інженерних рішень; розуміння необхідності і здатності вчитися постійно [203].

Тенденцією сьогодення є гуманітаризація технічної освіти та технізація гуманітарної. У стратегічних законодавчих та освітніх документах України, в Законі України «Про освіту», Законі України «Про вищу освіту», Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), Бухарестському комюніке (2012 р.), Національній стратегії розвитку освіти України на період 2012–2021 рр. проголошено принципи гуманітаризації освіти [181]. Як зазначено в Законі України «Про освіту», метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей [233]. У Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») серед стратегічних завдань реформування змісту освіти визначено органічне поєднання у змісті освіти його загальноосвітньої та фахової складових, орієнтація на інтегральні курси, пошук нових підходів до структурування знань як засобу цілісного

розуміння та пізнання світу, оптимальне поєднання гуманітарної і природничо-математичної складових освіти [232].

Аналіз науково-педагогічної літератури показав, що роль, стан та проблеми гуманітарної підготовки майбутніх фахівців технічних спеціальностей у закладах вищої освіти України у різних аспектах досліджували ряд науковців: Гуцоліяк О. [63], Лузік Є. [165], Попенко Н. [224], Шевчук Т. [304, 305, 306, 307] (роль гуманітарної підготовки в системі вищої технічної освіти); Васянович Г. [31], Олійник О. [193] (особливості гуманітарної підготовки і професійної компетентності студентів у технічному ЗВО); Вознюк О. [39; 40; 41], Каверіна О. [96], Сіняговська І. [258] (формування системи гуманітарних інтегрованих знань студентів технічних університетів); Таможська І. [274], Товажнянський Л. [276] (гуманітаризація професійної освіти у ЗВО технічного профілю); Козловський Ю. [131], Ладогубець Н. [154, 155], Пастирська І. [212; 213], Устінова В. [166], (проблеми інтеграції змісту гуманітарних технічних та природничих дисциплін); Ліпшиць Л. [161], Федорцова О. [284, 285], Слободянюк О. [260], Літвінчук А. [162] (формування професійної компетентності на базі гуманітарних дисциплін); Поясок Т. [229], Устінова В. [282] (сучасні підходи до вивчення гуманітарних дисциплін студентами технічних спеціальностей), Пазюра Н. [206, 207], Підлубна О. [236], Плачинда Т. [220; 221] (зарубіжний досвід гуманітарної підготовки фахівців авіаційної галузі); Барановська Л. та Барановський М. [14; 15, 16], Фотинюк В. [290] (формування особистості майбутнього фахівця авіаційної галузі) та ін.

Зміст дефініції «гуманітарний» (лат. *humanitas* – людська природа, освіченість; людство) – такий, що має відношення до свідомості людини й людського суспільства [26, с. 76].

Як зауважує А. Хуторський, гуманітарні знання – це єдині загальнолюдські та загальнокультурні основи, що не є надбанням однієї

науки, а підлягають вивченню в різних дисциплінах. Такі знання складають загальнокультурний і гуманітарний потенціал кожної людини [294].

Актуалізація ролі гуманітарної підготовки фахівців технічних спеціальностей у закладах вищої світи та її необхідність підтверджується твердженнями багатьох науковців. Як зазначає Шульга Л., «гуманітаризація освіти – це процес переорієнтації освіти з предметно-змістового принципу навчання основ наук на вивчення цілісної картини світу, пов'язаний з посиленням впливу гуманітарних наук на всі види пізнання; переміщення акцентів з «природи і суспільства» на «людину в природі і суспільстві», звернення уваги на самоцінність особистості» [63].

На думку Негодаєва І., без гуманітарної складової фахівці технічних спеціальностей перетворюється на ремісників, які не знають нічого, крім вузькопрофесійних інтересів та приречені до життя у вакуумі. Науковець зазначає, що головне завдання гуманітарної підготовки полягає у передачі майбутнім фахівцям таких гуманітарних знань, які нині високо ціняться, є актуальні і затребувані, які роблять їх конкурентоспроможними, гнучкими, мобільними в сучасних економічних умовах [182]. Аналогічної думки дотримуються Король С. [139] та Шевчук Т. [306]. Сфера професійної діяльності фахівців технічних спеціальностей, на думку Король С., не є їх ізольованим простором, охоплює не тільки технічні й технологічні аспекти, а також організаторські, керівні, комунікативні, за які безпосередньо відповідає гуманітарна складова професійної підготовки. Відсутність таких знань і вмінь унеможлиблює виконання професійних обов'язків повною мірою, зменшує шанси кар'єрного зростання [139]. Окрім професійних знань і навичок, фахівці технічних спеціальностей повинні бути носіями високої загальної культури, яка формується гуманітарними, суспільнознавчими дисциплінами, які допомагають їм стати професіоналами-творцями, а не лише виконавцями [112].

Романовський О. стверджує, що тільки гуманітарна підготовка здатна дати людині можливість зрозуміти складність та багаторівневість буття,

поглибити її мислення, забезпечити цілісність і системність світосприйняття, світорозуміння і світогляду [248].

Таможська І. доводить, що якісне оволодіння професійними знаннями – необхідна, проте не достатня умова успішної життєдіяльності людини. В навчальному закладі студент має набути досвід соціальної взаємодії, оволодіти професійною майстерністю та творчою інтуїцією з урахуванням інтенсивно змінної картини природносоціального сучасного світу, мати власне світобачення та громадянську позицію, виявляти високу компетентність у професійній діяльності [274].

Аналізуючи роль гуманітарної підготовки та її вплив на формування особистості майбутніх фахівців у системі вищої технічної освіти, Гуцольак О. зазначає, що дисципліни гуманітарного циклу, як філософія, соціологія, культурологія, політологія, історія, іноземна мова, психологія, педагогіка тощо, що вивчаються у закладах вищої освіти, мають природний змістовий потенціал щодо формування всебічно розвиненої, високодуховної, гармонійної особистості, дають майбутнім фахівцям основні ціннісно-світоглядні орієнтації, вчать мислити і діяти конструктивно та творчо [63].

Волобуєва О. вказує, що важливість предметів гуманітарного блоку для становлення особистості студента технічного закладу вищої освіти зумовлена їхнім сприянням розвитку творчої активності; формуванню особистісної готовності до застосування технічних знань і вмінь; розвитку комунікативних та організаторських здібностей; формуванню загальнолюдських цінностей; засвоєнню знань з інженерної психології, психології праці й культури безпеки; розвитку здатності до безперервної освіти протягом життя та перенавчанню в разі необхідності [45, с. 30].

Досліджуючи особливості гуманітарної підготовки і професійної компетентності студентів технічних спеціальностей у закладі вищої освіти, Олійник О. зазначає, що гуманітарні дисципліни мають допомогти людині: зрозуміти себе; з'ясувати психологічні механізми власної поведінки (психологія); визначити сутнісні характеристики суспільства, основні його

елементи, закони і принципи взаємодії між ними, місце і роль людини в суспільстві, норми соціальної взаємодії (соціальна філософія, етика, право, соціологія); опанувати надбання світової й української культури (українознавство, світова та українська культура, культурологія, релігієзнавство); збагатитись світовим і вітчизняним соціальним досвідом, закономірностями історичного розвитку світового товариства і своєї батьківщини (всесвітня історія, історія України); навчитись цивілізованому спілкуванню з навколишнім середовищем, жити у злагоді з природою, оберігати і підтримувати її як умову спільного існування та розвитку (екологія, соціальна екологія); навчитись мислити, зрозуміти цілісність і багатомірність світу, сенс людського буття (філософія) [193].

Гуманітарна підготовка, зауважує Лесик Г., включає в себе ціннісне ставлення до досліджуваної дійсності, де об'єкт пізнання оцінюється з позицій моральних, культурних, релігійних, естетичних, історичних, соціальних, філософських тощо; є умінням та інструментом пізнання індивідуальних і, будь-яких інших, унікальних у своїй неповторності явищ людської культури, розумінні їх як культурно-історичних феноменів [157].

Погоджуючись з думкою Таможської І., вважаємо, що майбутні фахівці повинні осягти світ не фрагментарно, а через інтегровану взаємодію наук, у яких максимально віддзеркалюється сутність людини в її історичному розвитку. Вищезазначене переконує в необхідності більше уваги під час професійної підготовки приділяти забезпеченню інтеграції гуманітарних знань студентів. Таку інтеграцію знань студентів доцільно розглядати як інструментарій цілеспрямованої гуманітаризації технічної освіти, що дає можливість сформувати цілісну систему гуманітарних інтегрованих знань з урахуванням специфіки професійної діяльності фахівця [274].

Досліджуючи професійну підготовку фахівців авіаційної галузі, Плачинда Т. [219] та Барановська Л. [14] стверджують, що в професійному розвитку недооцінка ролі гуманітарних знань призводить до гальмування креативних потенцій мислення майбутніх фахівців, відсутності інтересу до

духовної сфери майбутньої професії. Гуманітарна освіта майбутніх авіаційних фахівців покращує їх когнітивні навички, розвиває пам'ять та увагу, збільшує діапазон академічних та життєвих навичок, що загалом сприяє їхній успішній життєдіяльності [108].

Погоджуючись з думкою Кокаревої М. [132], вважаємо, що головною метою і призначенням вищої технічної освіти у сучасній гуманітарній парадигмі є осмислення людиною свого місця у сучасному світі та в оволодінні способами взаємодії з ним. У зв'язку з цим освітній процес у закладах вищої освіти технічного профілю має відповідати історичному, інтегративному, філософсько-методологічному, соціальному критеріям. Професійна підготовка сучасного студента повинна поєднуватися із формуванням гуманітарної культури студентів, з утвердженням гуманістичних пріоритетів у свідомості.

Шеверун Н. зазначає, що головним завданням гуманітарної підготовки в системі технічної освіти визнається вивчення законів гармонійної взаємодії природи і суспільства. У процесі навчання вона виконує таку тактичну і стратегічну мету: розкриває сутність явищ взаємодії природи, людини та суспільства і пізнає ці закони гармонійної взаємодії (тактична мета); з'ясовує та обґрунтовує можливість на практиці використовувати пізнані закони (стратегічна мета) [301].

Виходячи із сформульованих цілей та завдань, Лещенко О. констатує, що місія гуманітарної підготовки в системі вищої технічної освіти – це поєднання фундаментальності, ступневості пізнання, формування творчого мислення та філософських засад світоглядних позицій майбутнього фахівця. Орієнтація на ці пріоритети сприятиме становленню сучасної філософії технічної освіти як міждисциплінарної галузі, яка включає в себе ціннісні, гуманітарні та етичні параметри, що поєднують природно-наукові, загальнотехнічні, спеціальнотехнічні і гуманітарні знання, широко використовує традиції світової та вітчизняної культури [156].

Результати такої підготовки не є миттєвими, вони проявляються дещо пізніше, причому не у додаткових знаннях, а у набагато глибшому оволодінні методами пізнання, розумінні соціально-політичних, культурних, економічних процесів на регіональному і глобальному рівні [64].

На думку багатьох науковців, цивілізаційний розвиток українського суспільства передбачає посилення ролі гуманітарних дисциплін у формуванні змісту вищої технічної освіти на наступних принципах: орієнтація діяльності системи технічної освіти на створення умов для духовного, етичного і культурного саморозвитку особистості; глибока фундаментальна і методологічна підготовка студентів у сфері гуманітарного знання, духовного життя людини і суспільства; освоєння студентами методології пізнання і творчості, практичної діяльності, соціальної поведінки і саморозвитку особистості як вирішальних умов досягнень успіху на життєвому шляху; створення передумов для органічного включення студентів в економічні, соціальні і культурні процеси розвитку світової цивілізації; органічний зв'язок навчального процесу з позанавчальною роботою, сферою дозвілля і відпочинку студентів, широке залучення до викладання діячів науки і культури; демократизація всієї системи технічної освіти та перехід на особистісно-зорієнтоване навчання в цілому [30].

Акцентуючи увагу на необхідності гуманітарної підготовки майбутніх фахівців технічних спеціальностей, науковці вказують на проблеми, пов'язані з ізолюваністю, змістом, методами та формами викладання навчальних дисциплін гуманітарного циклу у закладах вищої освіти, а саме на:

- вилучення із навчальних планів підготовки фахівців технічних спеціальностей дисциплін гуманітарного циклу та переведення їх в категорію вибіркових (Барановська Л. та Барановський М. [16]);

- збільшення кількості годин, відведених для вивчення гуманітарних дисциплін на самостійне опрацювання (Костриця Н. [140]), недостатню кількість аудиторних годин на вивчення гуманітарних дисциплін, що

призводить до фрагментарності гуманітарних знань і, як наслідок, недостатньої реалізації основної ідеї гуманізації технічної освіти – формування цілісної системи гуманітарних знань як основи загальної і професійної культури сучасного фахівця (Копитко А.Д. [137], Шевчук Т. [306]);

– дублювання, примітивізм, відсутність принципу інтегративності при розробці навчальних та робочих програм навчальних дисциплін гуманітарної підготовки (Васянович Г. [31]);

– другорядність та ізольованість циклу навчальних дисциплін гуманітарної підготовки (історії, філософії, політології, психології, культурології та ін.) від навчальних дисциплін циклу професійного спрямування, відсутність міждисциплінарності у навчанні (Вознюк О. [39], Каверіна О. [96], Копитко А.Д. [137], Лещенко О. П. [158], Лузік Е. [166], Олійник О. [193], Романовський О. [249], Федорцова О. [284]);

– невідповідність сучасним вимогам змісту навчальних дисциплін гуманітарної підготовки, переважно оглядово-інформаційний і репродуктивний характер навчального матеріалу гуманітарних дисциплін (Васянович Г. [31], Каверіна О. [96], Копитко А.Д. [137], Лузік Е. [165], Олійник О. [193], Романовський О. [248], Федорцова О. [285] та ін.);

– використання переважно тестових методів перевірки знань студентів із гуманітарних дисциплін дає змогу оцінити лише знання фактів, а не розуміння причинно-наслідкових зв'язків, логічність мислення, власної позиції, які можна визначити лише за допомогою бесіди між викладачем і студентом, не сприяє розвитку мови студентів (Костриця Н. [140], Пархоменко Н. [210]);

– невідповідність змісту підручників і посібників з гуманітарних дисциплін сучасності. Лузік Е. стверджує, що навчальна література часто слугує застарілим ідеологемам, віджилим стереотипам, позначається недоречностями, фактологічною суперечливістю, описовістю й декларативністю [165];

– використання часто застарілих форм та методів викладання гуманітарних дисциплін (Олійник О. [193], Попенко Н. [224], Шевчук Т. [304; 305] та інші).

Узагальнюючи думки науковців, основні проблеми, пов’язані з викладанням гуманітарних дисциплін при підготовці фахівців технічних спеціальностей у ЗВО, графічно представлені на рис.1.1.

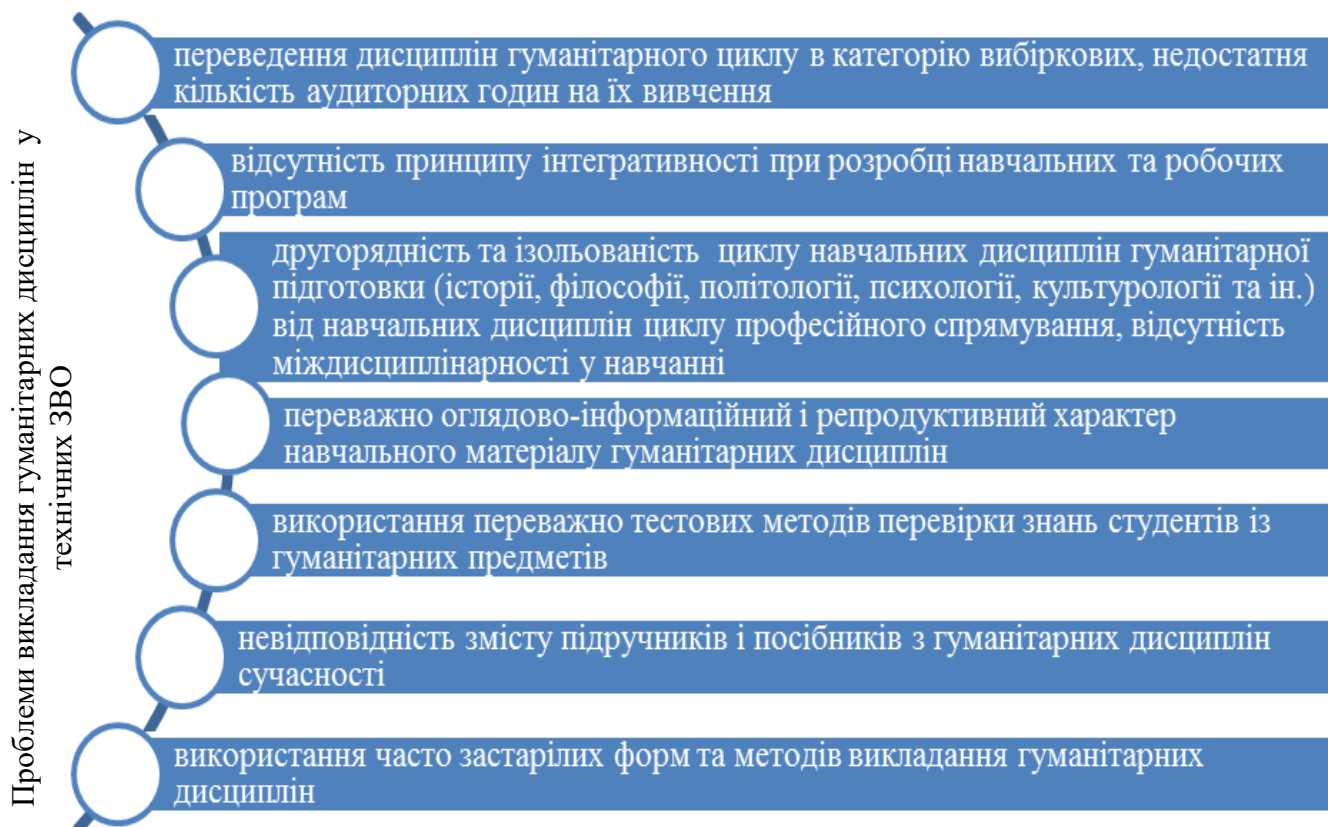

Рис.1.1. Основні проблеми, пов’язані із викладанням гуманітарних дисциплін при підготовці фахівців технічних спеціальностей у ЗВО

Копитко А. зазначає, що поділ навчальних дисциплін у закладах вищої освіти на негуманітарні і гуманітарні призвів до того, що останні почали вважати другорядними у підготовці фахівців технічного профілю, що є небезпечним для майбутнього суспільства [137].

Олійник О. та Юрченко Н. акцентують увагу на те, що структура навчальних планів наповнена здебільшого теоретичним матеріалом з різних галузей гуманітарних знань; побудова навчального матеріалу гуманітарних дисциплін має переважно оглядово-інформаційний і репродуктивний

характер, не відкриває реальних можливостей для передачі особистісно-орієнтованих знань та необхідного досвіду; за своєю концептуальною основою і змістом є такими, що не відповідають вимогам сучасності [193; 311].

Досліджуючи інтегративні тенденції розвитку змісту гуманітарної підготовки майбутніх інженерів, Каверіна О, вказує на слабкий взаємозв'язок загальноосвітніх, загальнотехнічних і спеціальних навчальних дисциплін, що є причиною відсутності інтегративності політехнічних знань [96].

Барановська Л. та Барановський М. зазначають, що підхід до змісту професійної підготовки майбутніх фахівців авіаційної галузі, заснований на обов'язковості лише когнітивного та діяльнісного компонентів і нехтуванні емоційно-ціннісним та творчим, формує в самих студентів стереотипні уявлення щодо моделі майбутнього фахівця, структури його професійної компетентності [16].

На думку Козловської І. та Стечкевич О., існують певні труднощі у співвідношенні навчальних дисциплін, котрі забезпечують оволодіння професійними знаннями, та дисциплін, які формують духовний світ людини. Виникає проблема перевантаження студентів навчальним матеріалом, якщо намагатися ізолювати включати у навчальний план як профілюючі, так і гуманітарні предмети [130].

Щодо проблем, пов'язаних із формами та методами викладання гуманітарних дисциплін, науковці зазначають, що сучасні методи викладання гуманітарних дисциплін частіше затемнюють зміст, ніж розкривають його, студенти запам'ятовують і відтворюють (переказують) інформацію, але не в змозі використати здобуті знання у новій ситуації, їхні знання скоріше визначаються шириною обсягу, ніж глибиною розуміння (Олійник О. [193]); сьогодні у більшості вищих технічних закладів освіти України викладання зводиться до заучування загально-теоретичних положень, до того ж не завжди чітко сформульованих. Як результат – студенти, зустрічаючись в житті з нестандартними ситуаціями, стають безпомічними щодо їхнього

аналізу, виявлення причин і наслідків (Шевчук Т. [305; 307]); суперечність між великим обсягом навчального матеріалу та обмеженим часом для його вивчення призводить до того, що при вивченні гуманітарних дисциплін і надалі культивується репродуктивне викладання, коли педагог залишається центральною фігурою навчального процесу, а його взаємодія зі студентами зводиться до передачі – засвоєння знань (Копитко А.Д., Мисак Н.Ф. [137]); традиційний характер організації навчання, зумовлений традиційною підготовкою викладача, браком найновіших психолого-педагогічних знань та його недостатньою поінформованістю про нові підходи і технології навчання (Щепова Д. [309]).

Узагальнюючи думки багатьох науковців, викладачів гуманітарних предметів та власний професійний досвід, можна констатувати, що викладачі гуманітарних дисциплін ЗВО у процесі навчання студентів технічних спеціальностей стикаються з такими основними проблемами:

– зниження загального культурного рівня студентів. Сучасна постмодерна культура з її релятивізмом та відсутністю вищих духовних орієнтирів вирощує людину, здатну не створювати, а продавати, не творити, споживати. Різноманітність матеріальних благ дезорієнтує сучасну людину, загрузлу в цінностях споживацтва, або, висловлюючись сучасною новомовою, консюмеризму [113];

– слабе володіння навичками зв'язної письмової (велика кількість орфографічних і пунктуаційних помилок, порушення стилістичної єдності тексту, спотворення логічних зв'язків на різних рівнях аналізу, неякісне оформлення письмових робіт) та усної мови, проблеми мовної культури (часте і необґрунтоване використання жаргонізмів і сленгу як замісної лексики, спотворення літературних норм української мови), культури читання гуманітарної літератури;

– невміння аналізувати та узагальнювати, логічно струнко аргументувати свою позицію;

– погане володіння базовими поняттями і законами логіки;

– утруднення в розрізненні об'єкта і предмета наукового дослідження, визначення наукової гіпотези або парадигми [111].

Крім вказаних проблем, Пархоменко Н. зазначає, що знання, отримані в закладах середньої освіти не тільки загальноосвітніх, а й спеціальних, з суспільних і гуманітарних предметів є абсолютно недостатніми. Ці знання, як правило, виявляються поза основними інтересами студентів технічних спеціальностей, а навіть наявні знання зазвичай схематичні, поверхнево - спрощено засвоєні, і тому розуміються і трактуються як безальтернативні та сприймаються в догматично засвоєному варіанті [210]. Науковець зазначає, що проблема ускладнюється тим, що далі студентам пропонується в якості обов'язкового навантаження – вивчення гуманітарних дисциплін як якогось далеко не простого, неоднозначного загальноосвітнього матеріалу, що вимагає часу на підготовку, а також, часто вже не звичної для молодих людей, дослідницької інтелектуальної роботи. Саме тому гуманітарні дисципліни, в розумінні студентів, виявляється не мають, з одного боку, істотного значення для їх майбутньої професії, а з іншого, вважаються ними як не дуже потрібні, тому в розумінні студентів часто є додатковим навантаженням [210].

Причинами неефективної гуманітарної підготовки у технічних закладах вищої освіти науковці називають:

– відсутність кооперації профільних випускових кафедр і кафедр гуманітарної підготовки і, як наслідок, недостатні знання викладачів гуманітарних дисциплін особливостей професійної діяльності фахівців технічних спеціальностей та технократичний стиль мислення у значної частини викладачів професійно-орієнтованих навчальних дисциплін, який вони передають студентам із перших днів навчання у ЗВО;

– ставлення багатьох науковців технічних закладів вищої освіти до гуманітарних предметів як до допоміжних, другорядних по відношенню до профілюючих технічних предметів. Гуманітарні знання ними вважаються абстрактними та такими, що відволікають студентство від серйозних справ

процесу конкретного пізнання суті речей;

- відсутність інтерактивних методів імітування майбутньої професійної діяльності фахівців у процесі гуманітарної підготовки;

- відсутність визначення ролі кожної гуманітарної дисципліни в майбутній професійній діяльності фахівця;

- недооцінка студентами значення гуманітарних знань для їхньої успішної професійної діяльності і, як наслідок, відсутність мотивації до їх вивчення. Соціальні, культурні, історичні, гуманітарні теми і проблеми видаються студентам зайвими для обраної ними професії;

- невміння студентів організовувати і здійснювати діяльність із самостійного набуття знань, в тому числі гуманітарних;

- невміння працювати з інформаційними джерелами (складність з аналізом, диференціюванням, адаптацією знайденої інформації до відповіді на навчальних заняттях тощо) [27; 31; 63; 96; 104; 210].

Доводячи важливість навчальних дисциплін гуманітарного циклу для становлення особистості студента технічного закладу вищої освіти та вказуючи на проблеми гуманітарної підготовки майбутніх фахівців технічних спеціальностей науковці пропонують різні шляхи їх вирішення. Основними можливими шляхами вирішення проблеми гуманітарної підготовки майбутніх фахівців технічних спеціальностей у закладах вищої освіти та підвищення її ефективності науковці називають:

- впровадження у навчальний процес принципу міждисциплінарної інтеграції між різними навчальними курсами;

- кооперацію профільних випускових кафедр і кафедр гуманітарної підготовки та впровадження в гуманітарну підготовку фахівців спецкурсів, наближених до професійної підготовки фахівців;

- перебудову програми навчальних курсів гуманітарної підготовки з включенням нових наукових досягнень, надання програмам гнучкості, варіативності та відкритості;

- зв'язок теоретичного матеріалу з процесом формування у студентів практичних навичок;

- системний аналіз підручників і посібників із гуманітарних дисциплін та напрацьовування концептуально-конструктивних ідей щодо підготовки навчальної літератури з гуманітарних дисциплін у профільних ЗВО України;
- зміна ролі викладача, який повинен виступати інтегратором знань, адаптувати нові ідеї та знання, бути більше тренером (коучингом), аніж викладачем у його класичній формі;
- впровадження активних (методу проектів, кейс-методу, дискусії, дослідницького методу, імітаційного методу тощо) і проблемних методів викладання гуманітарних дисциплін та інноваційних форм навчання, що забезпечить індивідуальний, особистісно-зорієнтований підхід до студента;
- створення нових інституцій для забезпечення інтенсивного розвитку гуманітарної підготовки (систематично діючих семінарів, літніх і зимових шкіл, кабінетів, лабораторій, фондів, програм стажування та обміну досвідом);
- надбання досвіду самостійної роботи студентів у процесі гуманітарної підготовки [104; 112; 129; 137; 139; 154; 157; 224; 237; 248].

Отже, гуманітарні дисципліни, маючи досить потужний потенціал щодо забезпечення формування у студентів знань для самореалізації, особистого та професійного розвитку в умовах технічного ЗВО, реалізують його недостатньо через відсутність зацікавленості студентів у вивченні навчальних дисциплін гуманітарного циклу, проблемами, пов'язаними з їх ізоляваністю від професійно-зорієнтованих навчальних дисциплін, змістом, застарілими методами та формами викладання тощо.

Узагальнивши думки науковців та зважаючи на сучасні тенденції розвитку суспільства, можна констатувати, що гуманітарна підготовка повинна бути обов'язковою та рівноправною складовою професійної підготовки майбутніх фахівців технічних спеціальностей. Це повинні бути професійно-спрямовані гуманітарні знання, якими оперуватиме майбутній фахівець у сфері своєї професійної діяльності. Для цього необхідно змінити характер побудови дисциплін гуманітарної підготовки, оновлюючи їх

проблематику, методику викладання і вивчення, надаючи їм творчого, пошукового виміру, комплексного, інтегративного характеру, наближеного до професійної діяльності майбутніх фахівців. Перспективним вважаємо рух до розширення переліку курсів гуманітарної підготовки за вибором, які легко варіюються та будуються на інтегрованих коротких курсах гуманітарних дисциплін.

1.2 Гуманітарна складова професійної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі

Останні роки український та міжнародний ринок авіаційних перевезень динамічно розвивається. Значення авіаційного транспорту в світовій економіці постійно зростає, чому сприяє технологічний розвиток і новітні розробки в авіаційній галузі, глобалізація, все тісніші ділові та культурні зв'язки між різними країнами світу. Серед інших, авіаційному транспорту України на сьогодні притаманні наступні світові тенденції:

- висока технологічна складність транспортних засобів та ергономічність, розвиток інтелектуальних транспортних систем, застосування інформаційних та електронних технологій, засобів супутникової навігації;

- підвищення рівня безпеки авіаційного транспорту, посилення заходів захисту авіації від актів незаконного втручання;

- розвиток мультимодальних транспортних технологій та інфраструктурних комплексів під різні види транспорту, інтероперабельність;

- глобалізація трансконтинентальних авіаційних перевезень у рамках потужних світових альянсів [220].

Авіаційна галузь України, отримавши позитивний імпульс для розвитку, має потребу в авіаційних фахівцях нової генерації – фахівцях із високим рівнем професіоналізму, загальною й авіаційно-професійною

культурою, соціально та професійно мобільних, здатних самостійно здобувати необхідні знання та підвищувати рівень свого професіоналізму.

У царині авіаційної галузі численною є група фахівців, які здійснюють технічне обслуговування та ремонт повітряних суден і авіадвигунів до завдань та обов'язків яких, відповідно до довідника кваліфікаційних характеристик професій, віднесено:

- комплекс задач, пов'язаних із технічним обслуговуванням авіаційної техніки і ремонтом устаткування відповідно до вимог експлуатаційної та ремонтної документації, нормативних матеріалів щодо профілактичного обслуговування і ремонту устаткування;

- участь у заходах щодо поліпшення експлуатації повітряних суден, підвищення ефективності і якості їх технічного обслуговування та ремонту;

- участь у розслідуванні відмов і несправностей авіаційної техніки, недоліків у роботі технічного складу та аналізі їх причини;

- виконання заходів щодо запобігання причинам підвищеного спрацювання, аварій устаткування та виробничого травматизму;

- розробка та впровадження у виробництво прогресивних методів та технологій технічного обслуговування і ремонту авіаційної техніки;

- розробка пропозицій з удосконалення експлуатаційної та ремонтної документації;

- контроль за діяльністю підпорядкованого технічного персоналу під час проведення обслуговування авіаційної техніки і ремонтних робіт та випробувань устаткування, допомога у навчанні працівників та фахівців, яких прийнято на роботу в підрозділ [217].

Зважаючи на перераховане, основний акцент під час професійної підготовки технічних кадрів авіаційної галузі у закладах вищої освіти робиться на професійно-орієнтованих навчальних дисциплінах. Отже, проблема гуманітарної підготовки фахівців технічних спеціальностей у закладах вищої освіти України, визначені у параграфі 1.1, стосується і

підготовки технічних фахівців авіаційної галузі. Реалії сьогодення потребують розв'язання цієї проблеми.

З метою уникнення частих повторень і перевантаження тексту у монографії фразою фахівців з технічного обслуговування та ремонт повітряних суден і авіадвигунів» у нашому дослідженні у якості контекстуального синоніму будемо використовувати фразу «технічні фахівці авіаційної галузі».

Різні аспекти професійної підготовки фахівців авіаційної галузі досліджували Демченко Н. [64], Глушаниця Н. [48], Коваленко О. [125, 126], Лаврухіна Т. [153], Ладогубець Н. [155], Плачинда Т. [217], Пухальська Г. [241], Смирнова І. [263] (формування професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі авіації та її складових), Задкова О. [81, 82], Конопляник Л. [197], Лузік Е. [166], Москаленко О. [174] (проблеми та компоненти готовності до професійної діяльності майбутніх фахівців авіаційної галузі), Орґєєва С. [196], Суркова К. [269], Хачатрян В. [196], Черниш Л. [196], (використання різних підходів до структури професійної підготовки майбутніх авіафахівців, методів та засобів навчання), Барановська Л. [15], Пазюра Н. [206] (вплив культурологічних та мовних чинників на професійну діяльність авіаперсоналу), Колодій І. [133], Мунштуков І. [177], Хом'юк І. [293], Черноглазова Г. [189] (особливості інтеграції загальноосвітніх і спеціальних дисциплін), Фотинюк В. [290] (дослідження професійно важливих якостей майбутніх фахівців з обслуговування та ремонту повітряних суден), Пазюра Н. [207], Підлубна О. [236], Плачинда Т. [221] (закордонний дослід підготовки авіаційних фахівців). На основі ґрунтового аналізу джерельної бази, визначено, що переважна більшість наукових праць та досліджень стосується професійної підготовки пілотів, авіадиспетчерів, авіаційних менеджерів та авіаційних перекладачів.

Авіація як окремий напрямок науково-технічного прогресу досить насичена і наукоємна галузь практичної діяльності людини. У професійній діяльності фахівців з технічного обслуговування повітряних суден

інтегрально сполучаються елементи фізичної і розумової праці при постійному підвищенні питомої ваги останньої. Із розвитком і застосуванням сучасних технологій, зростанням технічної оснащеності праці авіаційних фахівців поступово скорочується кількість важкої й одноманітної фізичної праці і збільшується частка інтелектуальної, підвищується її складність; збільшується потреба постійного оновлення знань, уміння шукати, використовуючи в тому числі ресурси мережі Internet, аналізувати, відбирати, обробляти, зберігати інформацію за допомогою будь-яких інформаційних засобів, у тому числі новітніх інформаційних технологій; збільшується кількість задач, які необхідно вирішувати, працюючи в команді. Крім цього, сьогодні спостерігається тенденція до вузької спеціалізації і організації централізованого ремонту окремих вузлів і деталей авіаційної техніки. Означене потребує встановлення тісних зв'язків і налагодження чіткої координації у співпраці технічних фахівців спеціалізованих ремонтних підприємств з усією системою ремонтних підприємств і авіакомпаній, задіяних у виконанні спільної програми ремонту.

Отже, праця фахівців з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден, будучи безпосередньо матеріально продуктивною, може розглядатися сьогодні як фізична праця, насичена складними й об'ємними функціями розумової праці, коли витрата енергії на розумову і фізичну працю приблизно однакова [106].

Дослідження професійно важливих якостей майбутніх фахівців з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден, проведене Фотенюк В.Г., показало, що 92 % опитаних респондентів (студентів Національного авіаційного університету, навчально-наукового Аерокосмічного інституту, факультету літальних апаратів за спеціальністю «Технічне обслуговування та ремонт повітряних суден і авіадвигунів», працівників, які вже працюють за фахом) віднесли дану професію до типу: «людина-техніка» – 72% і 8 % респондентів – до типу «людина-людина». Наявність останньої відповіді, на думку науковця, свідчить про вагомість

розуміння респондентами людського чинника в авіації [290].

Регулярні польоти між Україною та країнами світу сьогодні здійснюють 10 вітчизняних авіакомпаній до 42 країн світу та 28 іноземних авіакомпаній до 27 країн світу. В Україні на даний час функціонують і обслуговують комерційні рейси вітчизняних та іноземних авіакомпаній 19 аеропортів та аеродромів [291]. Для спостереження за кордоном, виконання поліцейських функцій, місії цивільного захисту, потреб цивільного сектору України використовуються вертольоти як вітчизняного, так і іноземного виробництва. Технічне обслуговування та ремонт авіаційної техніки (вітчизняного та іноземного виробництва) українських і закордонних авіакомпаній потребує від авіаційних техніків вивчення ремонтної документації, нормативних матеріалів щодо профілактичного обслуговування, ремонту устаткування повітряних суден, виконання профілактичних та ремонтних робіт, спілкуючись із закордонними партнерами країн із різною історією, культурою, віросповіданням, етичним нормами тощо.

Виходячи з нормативних документів ІКАО (Міжнародна організація цивільної авіації), сучасний фахівець авіаційної галузі, поруч з професійною підготовкою, повинен мати такий рівень загальнокультурного розвитку, який дозволив би йому вільно і ефективно орієнтуватися в динамічній і швидкозмінюваній дійсності, не тільки володіти специфікою відповідної спеціальності, а й бути гармонійно-розвиненою особистістю, що здатна адаптуватися до швидкозмінюваних динамічних умов життя [220].

Погоджуючись з думкою Оргєєвої С., Хачатрян В., Черниш Л. [196], вважаємо, що гуманітарна підготовка майбутніх фахівців з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів повинна мати два взаємопов'язаних рівня ієрархії, перший з яких забезпечує загальну гуманітарну підготовку, а саме, формування у студентів історичної, філософської, політичної, педагогічної, економічної, екологічної, естетичної, правової, мовної культури, культури міжособистісного спілкування; другий –

спеціальну гуманітарну підготовку, яка забезпечує формування у студентів таких знань і навичок, які, маючи за своєю суттю гуманітарний характер, водночас виступають невід'ємними компонентами їх майбутньої професійної діяльності.

Професійну підготовку фахівців першого (бакалаврського) рівня зі спеціальність 272 «Авіаційний транспорт» (освітня програма «Технічне обслуговування та ремонт повітряних суден і авіадвигунів») здійснюють у Національному аерокосмічному університеті ім. М.Є. Жуковського «Харківського авіаційного інституту», Національному авіаційному університеті м. Київ, Льотній академії Національного авіаційного університету м. Кропивницький, Криворізькому коледжі Національного авіаційного університету, Кременчуцькому льотному коледжі Харківського національного університету внутрішніх справ.

Заслуговує на увагу Проект авіаційної транспортної стратегії України на період до 2030 року, метою якої є гармонійний розвиток авіаційної галузі як складової частини національної транспортної системи України, подальша її інтеграція до світової авіатранспортної мережі, створення сучасної авіаційної транспортної інфраструктури, реалізація авіаційного транзитного потенціалу України, підвищення доступності авіаперевезень для широких верств населення, сприяння вільній конкуренції та лібералізації ринку авіатранспорту [235]. Одним із напрямів її реалізації є професійна підготовка та науково-дослідна робота. В рамках цього напрямку серед проблем, що потребують розв'язання, вказано невідповідність системи професійної підготовки фахівців авіаційної галузі сучасним інноваційним викликам, зокрема: нездатність існуючої системи підготовки фахівців забезпечити інноваційний розвиток авіаційної галузі України; відсутність національних стандартів та нормативно-правового регулювання з питань підготовки та перепідготовки фахівців авіаційної галузі; невизначеність національних стандартів щодо професійних компетенцій фахівців авіатранспортної галузі [235].

Нормативний супровід професійної підготовки майбутніх фахівців першого (бакалаврського) рівня з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів розроблено на рівні освітньо-професійної програм, навчальних планів, робочих програм навчальних дисциплін зазначених закладів вищої освіти.

У таблиці 1.1 представлені навчальні дисципліни гуманітарної підготовки бакалаврів з авіаційного транспорту за освітньою програмою «Технічне обслуговування та ремонт повітряних суден і авіадвигунів» Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківського авіаційного інституту», Національного авіаційного університету, Кременчуцького льотного коледжу Харківського національного університету внутрішніх справ та кількість кредитів ЄКТС, передбачених на їх вивчення. Графічно співвідношення навчальних дисциплін гуманітарної, математичної, природничонаукової та професійної підготовки представлено на рис.1.2. Дані таблиця 1.1 та рис.1.2 свідчать, що на гуманітарну підготовку майбутніх фахівців з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів за ОПП першого (бакалаврського) рівня відведено лише 7,9%, 15,4 % кредитів ЄКТС у Національному аерокосмічному університеті ім. М.Є. Жуковського «Харківського авіаційного інституту» та Кременчуцькому льотному коледжі Харківського національного університету внутрішніх справ, Національному авіаційному університеті й відповідно.

Гуманітарна підготовка майбутніх бакалаврів з авіаційного транспорту за освітньою програмою «Технічне обслуговування та ремонт повітряних суден і авіадвигунів» у всіх названих вище закладах вищої освіти забезпечується навчальними дисциплінами «Історія та культура України» («Історія України та української культури»), «Українська мова» (Українська мова (за професійним спрямуванням)), «Іноземна мова», які є обов'язковими компонентами освітніх програм і вивчаються переважно на 1–2 курсах.

Таблиця 1.1

Навчальні дисципліни гуманітарної підготовки бакалаврів з авіаційного транспорту за освітньою програмою «Технічне обслуговування та ремонт повітряних суден і авіадвигунів»

Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «Харківського авіаційного інституту»		Національний авіаційний університет		Харківський національний університет внутрішніх справ Кременчуцький льотний коледж	
Навчальні дисципліни, семестр	Кількість кредитів ЄКТС	Навчальні дисципліни, семестр	Кількість кредитів ЄКТС	Навчальні дисципліни, семестр	Кількість кредитів ЄКТС
Обов'язкові компоненти освітніх програм					
Іноземна мова, 1-2 семестри	7	Іноземна мова, 1-2 семестри	4	Іноземна мова, 1-2 семестри	8
Історія та культура України, 1 семестр	3	Історія та культура України, 2 семестр	3	Історія України та української культури, 1 семестр	4
Гуманітарна дисципліна за вибором студента, 6 семестр	3	-	-	Основи політології, правознавства та психології, 2 семестр	4
Українська мова (за професійним спрямуванням), 2 семестр	3	Українська мова, 1 семестр	3	Українська мова (за професійним спрямуванням), 1 семестр	3
Філософія, 5 семестр	3	Філософія, 4 семестр	3	-	-
Всього	19		13		19
Вибіркові компоненти освітніх програм					
		Авіаційна англійська мова, 3-6 семестри	8		
		Іноземна мова (за проф. спрямуванням), 3-6 семестри	8		
		Іноземна мова (за фахом), 3-6 семестри	8		
Всього	0		24		0

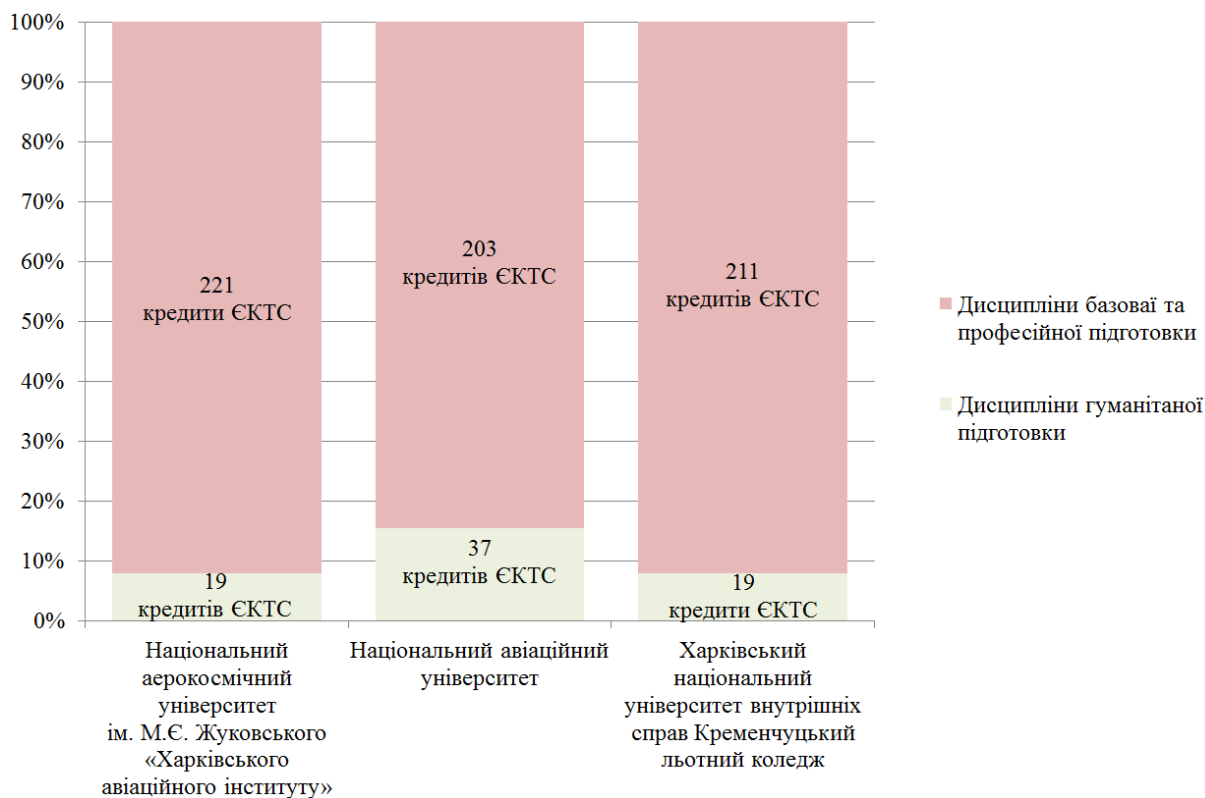

Рис.1.2 Співвідношення навчальних дисциплін гуманітарної та математичної, природничо-наукової, професійної підготовки бакалаврів з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів

Відмінністю освітніх програм цих закладів вищої освіти є: посилена підготовка з іноземної мови у Національному авіаційному університеті, загальна кількість кредитів ЄКТС на її вивчення – 28, 24 з яких відведено на вивчення іноземної мови як вибіркового компоненту освітньої програми; наявність у складі обов'язкових компонентів освітньої програми Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «Харківського авіаційного інституту» навчальної дисципліни «Гуманітарна дисципліна за вибором студента», яка є аналогом політології, інтегрованої навчальної дисципліни «Основи політології, правознавства та психології» у складі обов'язкових компонентів освітньої програми Кременчуцького льотного коледжу Харківського національного університету внутрішніх справ; навчальна дисципліна «Філософія» віднесена до обов'язкових

компонентів освітньої програми Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «Харківського авіаційного інституту» та Національного авіаційного університету.

Аналогічна ситуація із переліком навчальних дисципліни гуманітарної підготовки та кількістю кредитів ЄКТС, передбачених на їх вивчення, спостерігається при підготовці технічних фахівців першого (бакалаврського) рівня і спеціальності 272 «Авіаційний транспорт» за освітньо-професійними програмами «Технології робіт та технологічне обладнання аеропортів», «Інженерія авіаційних конструкцій» та «Льотна експлуатація повітряних суден». Отже, проблеми гуманітарної підготовки стосуються підготовки технічних фахівців авіаційної галузі за всіма освітніми програмами.

Україна сьогодні перебуває у процесі євроінтеграції, тому вважаємо за необхідне ознайомитися із досвідом гуманітарної підготовки авіаційних фахівців технічних спеціальностей інших країн. Для порівняння було досліджено особливості гуманітарної підготовки авіаційних фахівців технічних спеціальностей першого (бакалаврського) рівня у закладах вищої освіти Латвії, Польщі, Чехії, Німеччини, США.

Бакалаврів за спеціальністю «Технічна експлуатація повітряних суден» у Латвії готує Ризький Інститут аеронавігації. Програма професійної підготовки бакалаврів містить модуль «Загальноосвітній навчальний курс», в рамках якого вивчаються обов'язкові навчальні дисципліни «Філософія і соціологія», «Людський фактор в авіації», «Англійська мова. Авіаційна технічна мова» та елективні навчальні дисципліни «Професійна етика», «Діловий етикет», «Організація наукової роботи» [246; 275].

У Польщі бакалаврів з технічного обслуговування літаків готують на факультеті авіації і космонавтики Політехнічного Жешувського університету ім. Ігнатія Лукасевича. За навчальною програмою майбутні бакалаври вивчають навчальні предмети гуманітарного циклу – «Історія авіації» (1 семестр), «Іноземна мова» (5-8 семестри) [79].

У Чехії професійну підготовку бакалаврів з технічного обслуговування

повітряних суден (TUL) здійснює факультет транспортних наук Технічного університету в Празі. За навчальним паном спеціальності майбутні фахівці вивчають обов'язкові навчальні предмети гуманітарного циклу «Психологія руху», «Іноземна мова (англійська)» та елективні «Європейська інтеграція в історичному контексті», «Історія повітряного транспорту», «Іноземна мова (німецька)» [298].

У Німеччині бакалаврів з технічного обслуговування повітряних суден готує кафедра інженерних та природничих наук Технічного університету прикладних наук Вільдау за спеціальністю «Авіаційна інженерія / Авіаційний менеджмент (B.Eng.)» [220]. Зміст програми професійної підготовки бакалаврів розділена на чотири модулі, серед яких модуль 4 «Загальноосвітній навчальний курс» містить навчальні предмети «Ділове адміністрування», «Авіаційне право», «Управління якістю і безпекою польотів / авіаційна безпека». Як видно із навчального плану, навчальні предмети гуманітарної підготовки, у нашому розумінні, відсутні. Але частину навчальних предметів модуля 4 можна віднести до навчальних дисциплін гуманітарної підготовки, зміст яких максимально наближений до професійної діяльності майбутніх фахівців.

Бакалаврів наук у галузі авіаційної техніки готує Університет аеронавтики Ємбрі-Ріддл (США), державний Університет Арізони (США) [236].

За програмою підготовки майбутні технічні фахівці авіаційної галузі в Університет аеронавтики Ємбрі-Ріддл вивчають обов'язкові навчальні предмети гуманітарного циклу «Цінності і етика», «Теорія і навички спілкування», «Англійська мова» та навчальні дисципліни «Введення в авіаційну науку» та «Введення в методи дослідження» як дисципліни за вибором [207]. Завдяки участі Університету аеронавтики Ємбрі-Ріддл у програмах Campus ERAU, отримати ступінь бакалавра наук з технічного обслуговування авіаційної техніки можна по всьому світу.

У державному Університеті Арізони майбутнім бакалаврам – технічним фахівцям аерокосмічної галузі пропонуються такі обов’язкові навчальні дисципліни гуманітарного циклу «Культурне розмаїття в США», «Глобальна обізнаність», «Історія США» та елективні блоки гуманітарних дисциплін: «Гуманітарні науки, мистецтво, дизайн і культурна різноманітність у США» – 3 на вибір (американська література, американська культура, комунікація в професії, місцева американська література, література Латинської Америки, фольклор, релігія і популярна культура, кіно і культура, жінки в історії, психологія і релігія, культурна різноманітність і правосуддя, американська музика, релігія в Америці, історія релігії й інші), «Грамотність і дослідницька критика»; «Науки соціальної поведінки та історія» – 3 на вибір (глобалізація, раса і суспільство, етнографія, технології і суспільство, етнографія, історія і антропологія, історія цивілізації тощо) [218; 314].

Узагальнивши результати дослідження, можна констатувати, що гуманітарна підготовка є обов’язковою складовою професійної підготовки фахівців технічних спеціальностей авіаційної галузі у закладах вищої освіти Латвії, Польщі, Чехії, Німеччини, США; за змістом це переважно спеціальна гуманітарна підготовка, наближена до професійної діяльності майбутніх фахівців, тоді як в українських закладах вищої освіти це переважно загальна гуманітарна підготовка. У ЗВО США професійна підготовка технічних фахівців авіаційної галузі, з точки зору її гуманітарної складової, є найбільш різнопланова, оскільки являє собою гнучку та мобільну систему, що дає змогу поєднувати необхідні основи професійної підготовки з загальною та спеціальною гуманітарною підготовкою, що, на нашу думку, є найбільш доцільно та ефективно.

Погоджуючись з думкою Ничкало Н., вважаємо, що місце гуманітарної підготовки в системі вищої технічної освіти – це поєднання фундаментальності, ступінчастості пізнання, формування творчого мислення та філософських основ світоглядних позицій майбутнього фахівця. Орієнтація на ці пріоритети сприяє становленню сучасної філософії технічної

освіти як міждисциплінарної галузі, яка включає в себе ціннісні, гуманітарні та етичні параметри, що об'єднують природничі, загально-технічні, спеціально-технічні та гуманітарні знання, широко використовує традиції світової та вітчизняної культури [185].

Узагальнюючи вищевикладене, наукові доробки Барановської Л. [14], Ладогубець Н. [154], Москаленко О. [174], Ничкало Н. [185], Олійник О. [193] Плачинди Т. [217], Шевчук Т. [306] та інших науковців *«гуманітарну підготовку майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі першого (бакалаврського) рівня» розуміємо як невід'ємну складову професійної підготовки майбутнього фахівця, спрямовану на формування динамічної системи знань і умінь, творчої активності і конструктивної дії, власного світобачення, особистісних якостей (світоглядних, громадянських) та цінностей на основі викладання положень гуманітарних наук.*

Отже, зважаючи на тенденції, притаманні розвитку авіаційної галузі, особливості роботи технічних фахівців авіаційної галузі, яка сьогодні насичена складними й об'ємними функціями розумової праці, доведену необхідність та обмеженість у кількості кредитів на їх гуманітарну підготовку, враховуючи досвід гуманітарної підготовки технічних фахівців авіаційної галузі у країнах Євросоюзу та США, вважаємо за необхідне вдосконалення змісту гуманітарної підготовки бакалаврів з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів, інноваційну трансформацію методів і форм викладання гуманітарних дисциплін в технічних закладах вищої освіти.

Вдосконалення змісту гуманітарної підготовки повинно відбуватись на основі поєднання загальної гуманітарної підготовки та спеціальної гуманітарної підготовки, яка інтегрує в собі зміст гуманітарних та професійно зорієнтованих навчальних дисциплін.

Інноваційну трансформацію гуманітарної підготовки пов'язуємо із якісним перетворенням освітнього процесу, спрямованого на впровадження в освітню практику інноваційних технологій навчання.

1.3 Можливості інноваційних технологій щодо гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі

Орієнтація вищої освіти на виховання творчої особистості фахівця з високою професійною компетентністю припускає не тільки вільне орієнтування у своїй професії, а й у соціальному оточенні, самому собі, готовність до творчості та самотворчості. Саме гуманітарне знання охоплює науки про людину, науки про суспільство, науки про взаємодію людини та суспільства, прогностику суспільних процесів і розвитку людської природи. Гуманітарна підготовка, як невід’ємна ознака освіченості, є одночасно й ключем до вироблення більш адаптивних стратегій особистісної самореалізації – від прагматичного планування кар’єри до задоволення духовних потреб [115].

Аналіз стану гуманітарної підготовки майбутніх фахівців технічних спеціальностей, до яких відносяться бакалаври з технічного обслуговування і ремонту повітряних суден і авіадвигунів, показав, що традиційно навчальні дисципліни гуманітарної підготовки віднесені до категорії другорядних, вони ізольовані від навчальних дисциплін циклу професійного спрямування, більшість годин на їх вивчення відведено на самостійне опрацювання, зміст навчальних дисциплін має переважно оглядово-інформаційний і репродуктивний характер. Тобто гуманітарна підготовка майбутніх фахівців технічних спеціальностей спрямована, переважно, на пасивне отримання і відтворення знань. Зважаючи на таку специфіку, перевага повинна надаватись не досконалому академічному «зануренню» студентів у гуманітарний предмет, а радше створенню умов для формування затребуваних у сучасному суспільстві метанавичок, таких як критичне та креативне мислення, навички спілкування, відстоювання власної думки, прийняття рішень, а також здійснення групової та проектної роботи [109]; виробленню здатності орієнтуватися в нових умовах життя, детермінованих все зростаючою складністю світу; розвитку здібностей до творчості, до

співпраці з іншими людьми, формування інтересу до знань і потреби щодо їх «добування»; здатність приймати розумні рішення і нести за них відповідальність (Бойко А., [25]); розвитку аналітичних здібностей майбутніх фахівців, тобто їх спроможності шукати і знаходити необхідну інформацію, точно формулювати проблеми і гіпотези, вбачати в даних сукупностях певні закономірності, знаходити розв'язання складних міждисциплінарних задач (Бойко А. [25]; Степко М. [295]). Ключовим принципом професійної підготовки у закладах вищої освіти стає «створи», тобто тепер людину не вчать, а людина вчиться.

Отже, гуманітарна підготовка майбутнього фахівця повинна визначатись не простою сумою результатів вивчення та оволодіння студентами змістом навчальних дисциплін, а новою якістю, пов'язаною зі зміною змісту навчальних дисциплін, їх інформаційною наповненістю, методикою викладання, мотивами студентів, їх інтелектуальними навичками та уміннями, прийомами та засобами пізнавальної діяльності. Одним із засобів підвищення ефективності гуманітарної підготовки майбутніх бакалаврів з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів у ЗВО вбачаємо у впровадженні в освітній процес інноваційних технологій навчання.

Вимога переходу до інноваційної освіти, зокрема у вищій школі, зумовлена викликами сьогодення і належить до пріоритетних напрямів державної політики в Україні [235]. Основні принципи і напрями розвитку інноваційної освіти в Україні окреслено Державною національною програмою «Освіта» («Україна ХХІ століття») [232], чинним законодавством, Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [181]. Закон України «Про вищу освіту» серед основних завдань вищих навчальних закладів передбачає «забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності; створення умов для підготовки фахівця, придатного для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності» [231].

Сутність інновації в її концептуальному, історичному та методологічному вимірах, інноваційний розвиток освіти в контексті творчості розглядається в монографії за редакцією В. Кременя [150]. Проблеми пошуку, створення і впровадження інноваційних технологій в освітній процес, розкриті в працях українських та зарубіжних учених: Черні І. [316], Кіралій Д. [119], С. Гайнес [318], Т. Хатчинсон [319], Гуревич Р. [61], Дичківської І. [68, 69], Кадемії М. [61, 62], М. Кларина [118, 119], Махмутова М. [170], Полат С. [223], Пехоти О. [201], Сауха П. [94], Стрельнікова В. [267], Туркот Т. [280] та інших науковців. Наукові доробки вчених присвячені загально-теоретичним, теоретико-методологічним, науково-практичним проблемам інноваційної парадигми навчання у вищій школі, окремим прогресивним формам і технологіям навчання, поєднанню традиційних та інноваційних методів навчання в контексті загальних засад педагогіки вищої школи; досвіду та перспективам їх використання в освітній практиці. Інноваційним методикам викладання гуманітарних дисциплін у вищих технічних навчальних закладах присвячені наукові доробки Волш О. [53], Гречановської О. [57], Кочубей А. [142; 143], Таможської І. [274], Сасюк З. [143] та ін.

Для розкриття можливостей інноваційних технологій навчання в процесі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі розкриємо сутність понять «інновація», «технологія», «інноваційна технологія навчання».

Термін «інновація» походить від грецького «innovation», що означає оновлення, зміни, відновлення.

В «Енциклопедії освіти» інновації в освіті розглядаються як процес творення, упровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних і управлінських технологій, у наслідок чого підвищуються показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно нового стану. Слово «інновація» є багатозначним, оскільки складається з двох форм – власне ідеї та процесу її

практичної реалізації [78, с. 338–340].

Інновація педагогічна – цілеспрямовані зміни, які вносять в освітнє середовище стабільні елементи, що покращують характеристики окремих частин, компонентів і самої освітньої системи у цілому [143].

У сучасному науковому розумінні інновації в освіті спрямовані на якісне перетворення освітнього процесу, на забезпечення його дослідницького характеру, орієнтацію на пошукову навчально-пізнавальну діяльність, на оновлення, модернізацію, трансформацію професійної підготовки фахівців у ЗВО відповідно до вимог часу, створення нового виду освітньої практики. Інновації в освіті розвиваються на основі актуальних науково-обґрунтованих ідей, концепцій та передбачають: зміну цілей, тобто змісту освіти та його результатів як основних складових діяльності педагога і майбутнього фахівця, характер взаємовідносин, згідно якого змінюється із взаємодії «суб'єкт – об'єкт» (студенту відводиться пасивна та залежна роль) на суб'єкт-суб'єктну, діалогічну взаємодію; впровадження та поширення в освітній діяльності нових підходів, ідей, прийомів, методів і технологій навчання, нових способів організації навчальних занять; нововведень в організацію змісту освіти (інтеграційні (міжпредметні) програми), методи оцінювання освітнього результату; удосконалення технічних засобів навчання; якісні зміни у способах діяльності майбутнього фахівця, стилі його життя, формування у студентів досвіду самостійного пошуку нових знань, їх застосування в нових умовах, формування досвіду творчої діяльності з виробленням ціннісних орієнтацій [17; 18; 20; 52; 69; 95; 105; 110].

Інновації у змісті освіти мають реалізовуватися через оволодіння інноваційними методами і формами навчання (діалоговими, діагностичними, активними, інтерактивними, дистанційними, комп'ютерними, мультимедійними, телекомунікаційними, тренінговими, проектними).

Більшість інновацій в освіті розроблені у вигляді педагогічних інноваційних технологій.

Термін «технологія» (від грец. *techne* – мистецтво, майстерність, уміння

й logos – слово, поняття, учення) – це знання, наука про майстерність.

Технологія – це і способи діяльності, і те, як особистість бере участь у діяльності [228]. Виходячи із трактування терміну, «технологія» повинна відповідати на питання: «як», «яким чином», «за допомогою чого» повинна бути досягнута поставлена мета.

Педагогічна технологія – це послідовний і безперервний рух взаємозалежних компонентів, етапів, станів педагогічного процесу й дій його учасників [19].

Як зазначає Антонова О., педагогічна технологія має на меті підвищення ефективності процесу навчання, її головною функцією є прогностична, а одним з видів діяльності – проєктивний [7].

Поняття «технологія навчання» є більш вузьким. Воно відображає конкретний шлях оволодіння навчальним матеріалом у межах визначеного предмету, курсу, теми. Тобто, технологія навчання співвідноситься з частковими методиками викладання окремих навчальних предметів чи курсів. Її мета – максимально оптимізувати організацію освітнього процесу [109].

Структура технології навчання включає мету навчання; зміст навчання; засоби педагогічної взаємодії (засоби викладання і мотивація); організацію навчального процесу: студент – викладач; результат діяльності (у тому числі й рівень професійної підготовки) [109; 113].

Отже, що вибір технології навчання – це вибір стратегії, пріоритетів, системи взаємодії, тактик навчання та стилю роботи викладача зі студентами. Завдання викладача ЗВО полягає у виборі оптимальних форм, методів та засобів професійної підготовки майбутнього фахівця з навчального предмету, що будуть відповідати загальній меті професійної підготовки фахівця в конкретній галузі знань, спеціальності і спеціалізації.

На сьогодні науковцями виділено дві градації сучасних технологій навчання: традиційні та інноваційні. Традиційні технології навчання орієнтовані, в першу чергу, на передачу знань, умінь і навичок, необхідних у

професійній діяльності [19, с. 71]. Інноваційні технології навчання характеризують як технології, засновані на нововведеннях: організаційних (пов'язаних із оптимізацією умов освітньої діяльності), методичних (спрямованих на оновлення змісту освіти та підвищення її якості) [56].

На думку науковців інноваційні технології навчання і викладання у вищій школі забезпечують відповідь на одне з найголовніших питань освітнього процесу: як, яким чином представити, передати нові знання та створити умови для засвоєння, набуття передбачених програмою, навчальним планом вмінь і навичок студентами (Кошечко Н. [144]); є цілеспрямованим, систематичним та послідовним впровадження в практику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій і засобів, які охоплюють цілісний навчально-виховний процес від визначення його мети до очікуваних результатів (Дичківська І. [69]); це ефективні психолого-педагогічні методи, форми, засоби, які базуються на культурно-виховному аспекті, на традиційних досягненнях освіти, які залишаються ефективними, але трансформуються в залежності від часу, психологічних особливостей особистості та фаху закладу, і впроваджуються в навчальний процес вищого технічного навчального закладу для набуття знань, розвитку умінь та навичок для роботи за фахом після закінчення навчання та повсякденному житті майбутнього фахівця (Гречановська О. [57]).

Враховуючи доробки Артюшиної М. [10], Гречановської О. [57], Депчинської І [65], Дичківської І. [68], Дубасенюк О. [75; 76], Кіяшко О. [117], Кошечко Н. [145], Кочубей А. [142], Стрельникова В. [267], Беспарточної О. [18; 19; 20], Поясок Т. [228; 229] та інших науковців, ми визначили, основні інноваційні технології навчання, які набули поширення у практиці вищої школи: модульно-рейтингова технологія, технологія проблемного навчання, технологія ситуаційного навчання (кейс-метод), професійно-ділові ігрові технології, проектна технологія або метод проєктів, інформаційно-комунікаційні технології, тренінгові технології, технології розвитку творчості, технології цілепокладання та життєтворення.

Характеристика кожної із означених технологій подано в додатку А.

Погоджуючись з думкою Гречановської О. [57], вважаємо, що запровадження інноваційних технологій у процес професійної підготовки фахівців у заклади вищої освіти не можна зводити до реалізації певних «інноваційних стереотипів» за відповідною схемою, потрібно зважати на фахову орієнтацію студентів (технічний, гуманітарний, педагогічний, медичний тощо), вікові психологічні особливості студентів та їх мотивацію в отриманні знань з конкретної навчальної дисципліни.

У рамках нашого дослідження з'ясовано, що найбільш доцільними для використання під час гуманітарної підготовки майбутніх бакалаврів з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів є такі інноваційні технології навчання: технології проблемного навчання, проєктна технологія або метод проєктів, технологія ситуаційного навчання (кейс-метод), інформаційно-комунікаційні технології.

Вибір саме цих інноваційних педагогічних технологій навчання зумовлено тим, що:

- навчальні дисципліни гуманітарної підготовки за ОПП закладів вищої освіти вивчаються переважно на 1 – 3 курсах (таблиця 1.1), більшість годин на їх вивчення відведено на самостійну підготовку;
- рівень знань студентів з гуманітарних предметів, отриманих в школі, переважно, низький та має поверхневий характер;
- студенти, особливо 1 курсу, не мають великого досвіду самостійного набуття знань, роботи з інформаційними джерелами; мають складності з аналізом, диференціюванням, адаптацією інформації та її узагальненням; не вміють логічно струнко аргументувати та висловлювати свою позицію, створювати ефективні презентації та візуалізації, вести конструктивний діалог та дискутувати;
- у переважної більшості студентів відсутній інтерес та мотивація до вивчення гуманітарних дисциплін у ЗВО.

На нашу думку, реалізація технології проблемного навчання, проєктної

технології або методу проєктів, технології ситуаційного навчання (кейс-методу), інформаційно-комунікаційних технологій дозволить поєднати зміст загальної та спеціальної гуманітарної підготовки, яка інтегрує в собі зміст гуманітарних та професійно зорієнтованих навчальних дисциплін, набуде інтегративного характеру, максимально наближеного до професійної діяльності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі.

Зупинимося на розкритті можливостей кожної із визначених нами інноваційних технологій, розуміючи під їх можливостями – властивості, які, за певних умов, можуть сприяти формуванню гуманітарної складової професійної компетентності майбутніх бакалаврів з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів.

Сутність технології проблемного навчання полягає в організації освітнього процесу таким чином, що викладач замість передачі готових положень (правил, законів) науки повідомляє фактичний матеріал, дає його опис на фоні систематично створюваних ним проблемних ситуацій (питань і завдань), спонукуючи студентів до часткової або максимально повної самостійної пізнавальної та пошукової діяльності з установами й вирішенням навчальних проблем [204; 205; 209].

Концептуальні засади технології проблемного навчання ґрунтуються на теоретичних висновках американського філософа, психолога і педагога Дж. Дьюї (1859–1952 рр.), який назвав три умови успішного навчання: проблематизація навчального матеріалу (знання, на думку вченого, засвоюються лише внаслідок здивування і цікавості); активність суб'єктів навчання (знання повинні засвоюватися з «апетитом»); зв'язок навчання із життям або подальшою практичною діяльністю (у такому випадку формується мотив до навчання, адже суб'єкт розуміє, для чого вчиться) [44].

В основі технології проблемного навчання лежить створена викладачем під час викладання матеріалу лекції або перед проведенням лекції чи семінару проблемна ситуація (навчальна проблема), вихід з якої передбачає пошук відповідей на проблемні питання, розв'язання низки проблемних

завдань. Головною ознакою навчальної проблеми є наявність суперечливої інформації або ситуації, а її особливістю є те, що її рішення уже відоме науці, але невідоме студенту, останній відчуває брак інформації для її вирішення.

Технологія проблемного навчання має на меті, по-перше, допомогти студенту усвідомити проблемність пропонованих завдань (зробити проблемність наочною), по-друге, вирішення проблемних ситуацій зробити значимим для нього, по-третє, навчити його бачити й аналізувати проблемні ситуації, виділяти проблеми і завдання (Стрельнікова В. [267]).

Як зазначають науковці, проблемне навчання спрямоване на формування пізнавальної самостійності і активності студентів на високому рівні пізнавальної мотивації (свідомої потреби в засвоєнні знань та формуванні умінь); розвиток логічного, раціонального, критичного і творчого мислення студентів і пізнавальних здібностей; акцент робиться на загальному розвитку студента, його адаптації до процесу прийняття самостійних/командних рішень, а не на трансляції готових висновків науки студентами; формує пізнавально-спонукальні мотиви пошуку знань та істини, що є головною відмінністю від традиційного пояснювально-ілюстративного навчання (Козак Л. [128], Ігнатенко Н. [92]); студент набуває таких навичок: сформулювати проблему, використовувати раніше засвоєні знання у новій ситуації, дійти оригінального рішення, усвідомити можливості практичного застосування отриманих результатів (Лесик Г. [157]).

Враховуючи наукові доробки Горбаня С. [56], Козак Л. [128], Павленко В. [204] та інших науковців, за способом взаємодії викладача і студентів можна виділити три типи проблемного навчання:

– проблемний виклад навчального матеріалу на лекції, коли викладач створюючи проблемну ситуацію: не просто повідомляє кінцеві висновки науки, а відтворює перед студентами шлях, що веде до вирішення даної проблеми, розкриває внутрішні суперечності, доводить істинність отриманих висновків за допомогою досвіду, або розповіді про експеримент чи

дослідження, проведене вченими. Даний тип проблемного навчання характерний для проблемних лекцій;

– частково-пошуковий (евристичний) тип навчання – передбачає, що студенти під керівництвом викладача вирішують навчальні проблеми під час семінарів, евристичних бесід. Викладач заздалегідь визначає проблему, вирішення якої спирається на базу знань, яку повинні мати студенти, тобто питання повинні викликати у студентів потребу цілеспрямованого мисленевого пошуку. Найбільш послідовно цей вид технології проблемного навчання може бути реалізований у процесі організації семінару-дискусії, семінару-дослідження;

– дослідницький тип навчання – реалізується у випадку, коли студенти, усвідомивши проблему, самостійно розробляють план пошуку, формулюють припущення, обмірковують способи їх перевірки, проводять спостереження, класифікують, порівнюють, узагальнюють, доводять і роблять висновки. Технологія проблемного навчання дослідницького типу може реалізовуватися при виконанні курсової чи дипломної роботи студентів.

Залежно від способу подання навчального матеріалу (проблемних ситуацій) і ступеня активності студентів, Махмутов М. виділив шість методів проблемного навчання, розділивши їх на 2 групи:

1) варіанти викладу навчального матеріалу викладачем:

– метод монологічного викладу (забезпечує мінімальне окреслення проблемних ситуацій з метою підтримки інтересу студентів),

– метод міркування (визначаючи наявність проблемних ситуацій, викладач показує, як висувалися різні гіпотези при вивченні тієї чи іншої проблеми, демонструючи історичний і логічний шлях наукового пізнання),

– діалогічний метод викладу (викладач задає інформаційні питання, залучаючи до обговорення студентів, які беруть участь у постановці проблеми, висувають припущення, намагаються самостійно довести свої гіпотези),

2) варіанти організації самостійної навчальної діяльності студентів:

– евристичний метод навчання (навчальний матеріал розділяється викладачем на окремі елементи, в яких викладач додатково ставить пізнавальні завдання, які вирішуються безпосередньо студентами; діяльність викладача носить спрямовуючий характер),

– дослідницький метод (постановка питань викладачем здійснюється не на початку певного елемента вивчення проблеми, а вже за підсумками її самостійного розгляду студентами, діяльність викладача носить оцінний, констатуючий характер),

– метод програмованих завдань (викладач розробляє систему програмованих завдань, кожне з яких складається з окремих елементів, які містять частину досліджуваного матеріалу або певний напрям, у рамках якого студент самостійно ставить і вирішує відповідні проблеми, регулює проблемні ситуації, робить самостійно висновки, і переходить до наступного етапу за умови правильності висновків, зроблених на попередньому) [170].

Отже, ключовими аспектами проблемного навчання є не отримання нового наукового знання, а оволодіння способами пізнання, створення умов для виникнення розумової діяльності студентів, посилення ролі студента як суб'єкта навчального пізнання і зміна ролі викладача на організатора пізнавальної діяльності студентів.

На нашу думку, технологія проблемного навчання найбільш прийнятна при вивченні навчальних дисциплін «Історія і культура України», «Філософія», «Політологія», «Основи політології, правознавства та психології».

Інноваційною педагогічною технологією, в основу якої покладено проблемну ситуацію, є технологія ситуаційного навчання (метод case-study, методу ситуаційного аналізу).

Відмінністю технологія ситуаційного навчання від технології проблемного навчання є те, що проблемна (навчальна) ситуація повинна бути пов'язана із реальною професійною діяльністю майбутнього фахівця [93; 257]. Студентам пропонується осмислити реальну професійну ситуацію, опис

якої водночас відображає не тільки якусь практичну проблему, а й актуалізує певний комплекс знань, які необхідно опанувати для її розв'язання. Основне у викладеній проблемі те, що вона не має однозначних рішень і може бути вирішена декількома способами, які пропонуються студентами (групами студентів) (Савенкова Л. [256], Сурмін Ю. [270], Туркот Н. [280] та ін.).

Визначення «кейс-метод», подане його творцями – Гарвардською школою бізнесу, якій належить провідна роль у вдосконаленні та поширенні кейс-методу, наступне: метод навчання, за яким студенти та викладачі беруть участь у безпосередньому обговоренні ділових ситуацій та задач. Ці кейси, зазвичай, підготовлені в письмовій формі та сформульовані, виходячи з досвіду реальних людей, що працюють у сфері підприємництва, читаються, вивчаються та обговорюються студентами. Вони є основою для проведення бесіди, дискусії в групі під керівництвом викладача. Тому кейс-метод є одночасно і особливим видом навчального матеріалу, і особливим способом використання цього матеріалу в навчальному процесі [256].

Сурмін Ю. зауважує, що кейс-метод формує складніші навички роботи з інформацією. В разі використання кейс-методу, здійснюється пошук необхідних знань в інформаційному полі, часто у формі своєрідного повторного власного відкриття знань для себе за допомогою самостійної переробки вихідної інформації, її аналізу, синтезу та інших перетворень [271].

Використання технології ситуативного навчання потребує відповідної підготовки викладачів. Застосування кейс-методу може викликати певні складності у викладачів гуманітарних дисциплін, оскільки ситуації, описані в кейсі (зміст кейсів), повинні бути правдивими, наближеними до реальної професійної діяльності, взяті з досвіду авіаційних фахівців, які мали справу з даними проблемами, і за тематикою пов'язаними з матеріалом гуманітарної навчальною дисципліни. Крім цього, зміст кейсів повинен визначається рівнем підготовки студентів.

Погоджуючись з думками Туркот Н. [280], Сурміна Ю. [271] та інших

науковців, викладач повинен знати методику проведення навчальних занять з використанням технології ситуативного навчання, володіти спеціальними навичками спілкування з аудиторією (групою); розробляючи кейс, повинен систематизувати матеріал навчальної дисципліни, доповнити його міжпредметними зв'язками, інтегруючи зміст гуманітарної і професійно спрямованої підготовки; спрямувати студентів на професійний, а не побутовий підхід до аналізу ситуації.

На нашу думку, технологію ситуативного навчання доцільно використовувати на практичних заняттях навчальних дисциплін «Українська мова», «Іноземна мова», «Основи політології, правознавства та психології», враховуючи рівень знань студентів з профільних навчальних дисциплін. Зважаючи на вищезазначене, кейси можуть бути представлені як:

- ілюстративні навчальні ситуації – кейси, мета яких – на певному практичному прикладі навчити студентів алгоритму прийняття правильного рішення в певній ситуації;

- навчальні ситуації – кейси з формуванням проблеми, у яких описується ситуація в конкретний період часу, виявляються й чітко формулюються проблеми; мета такого кейса – діагностування ситуації й самостійне прийняття рішення по зазначеній проблемі;

- навчальні ситуації – кейси без формування проблеми, у яких описується більш складна, ніж у попередньому варіанті, ситуація, де проблема чітко не виявлена, а представлена в статистичних даних, оцінках громадської думки, органів влади тощо; мета такого кейса – самостійно виявити проблему, вказати альтернативні шляхи її рішення з аналізом наявних ресурсів; прикладні справи, в яких описується конкретна сформована ситуація, пропонується знайти шляхи виходу з неї; мета такого кейса – пошук шляхів рішення проблеми [256].

Науковці відносять технологію ситуативного навчання (кейс-метод) до інтерактивних технологій навчання, яка передбачає командний характер пізнавальної діяльності, творчий підхід до пізнання, поєднання теоретичних

знань і практичних навичок, глибоке занурення у ситуацію, що дає змогу наблизити процес навчання до реальної практичної діяльності фахівців (Туркот Т.[280]); стимулює індивідуальну активність студентів, формує позитивну мотивацію до навчання, зменшує кількість «пасивних» і невпевнених у собі студентів (Орлик О. [198]); розвиває особистісні та професійні здібності, формує практичні навички та вміння: аналітичні (уміння відрізнити дані від інформації, класифікувати, виділяти суттєву та несуттєву інформацію, аналізувати, представляти та добувати її, знаходити пропуски інформації і вміння відновлювати їх); творчі (знаходити кілька рішень та вибирати оптимальні для відповідної ситуації); комунікативні (уміння вести дискусію, переконувати оточуючих, захищати власну точку зору, переконувати опонентів, складати короткий, переконливий звіт); соціальні (оцінювати поведінку людей, удосконалювати вміння слухати, підтримувати в дискусії чи аргументувати протилежну думку) (Сурмін Ю., [270; 271]).

Серед інноваційних технологій навчання у закладах вищої освіти однією із найбільш продуктивних та універсальних, на думку багатьох науковців, є проєктна технологія, яка може застосовуватися в освітньому процесі при вивченні будь-якої навчальної дисципліни (гуманітарної, технічної, математичної, природничонаукової).

Термін «проєкт» у перекладі з латинського *proiectio* означає «кинутий уперед», французьке слово «*projet*» перекладається як «намір, який буде здійснено в майбутньому». У педагогіці проєкт розглядається: 1) як результат перетворювальної діяльності; 2) як форма організації діяльності, спрямованої на отримання певного результату.

Інтегрувавши погляди науковців та педагогів (Полат С. [223], Пехоти О. [210], Назаренко Н. [178], Тадеуш О. [273] та інших), проєкт визначаємо як виконаний студентами (одноосібно або в групі) комплекс практичних дій – обґрунтовану, сплановану і усвідомлену творчу діяльність студентів, спрямовану на досягнення результату (вирішення поставленого

завдання). Зовнішньо результат – готовий продукт, який можна побачити, осмислити, застосувати в практичній діяльності). Внутрішній результат проявляється в придбанні досвіду проектно-творчої діяльності.

Погоджуючись з думкою Кустової С. [152], вважаємо, що для студента проєкт – це діяльність, яка дозволяє проявити себе індивідуально або в групі, спробувати свої сили, докласти свої знання, принести користь, показати публічно досягнутий результат. Для викладача навчальний проєкт – це інтегративний дидактичний засіб розвитку, навчання і виховання, що дозволяє виробляти і розвивати специфічні вміння і навички проєктної діяльності; засіб спільного пошуку інформації, самонавчання; дослідницька та творча діяльність.

Водночас із поняттям «проєкт» у науково-педагогічній літературі використовуються поняття «метод проєктів» (від грецької – шлях, спосіб дослідження), «проєктна технологія», як пов'язані між собою визначення, в основу яких покладена ідея, що складає суть поняття «проєкт», тобто те, що можна побачити, осмислити, застосувати в реальній практичній діяльності.

Метод проєктів виник на початку минулого століття. Засновниками його вважаються американські вчені Дьюї та Кілпатрик. Вони пропонували будувати навчання на активній основі, через практичну діяльність учня, орієнтуючись на його особистий інтерес і практичну потребу в отриманих знаннях у подальшому житті [227].

Погоджуючись з думкою Кравченко Г. [146], Щокіної Н. [310], Полат Е. [223] та інших науковців, вважаємо, що реалізація проєктної технології у ЗВО, в основу якої покладено науково-дослідну роботу студентів, і яка вибудовується на засадах співтворчості студентів та викладачів, потребує певної підготовки студентів. Студенти I – III курсів ще не спроможні повністю включатися до науково-дослідної роботи внаслідок недостатньої професійної, наукової підготовки, але можуть виконувати пошуково-дослідницьку роботу. Пошуково-дослідна робота передбачає: бібліографічний пошук, краєзнавчу роботу, дискусії з наукових проблем,

моделювання певних процесів, фактів явищ, проведення навчального дослідження, допомогу студентам старших курсів, магістрантам, аспірантам у проведенні дослідження, в обробці його результатів тощо [11].

Зважаючи на вищезазначене, з усіх видів навчальних проєктів за предметно-змістовою галуззю знань це можуть бути монопроєкти або міжпредметні проєкти; за видом діяльності, яка домінує у проєкті (дослідницький, пошуковий, творчий, рольовий, прикладний, інформаційний, ігровий, ознайомчо-орієнтований) ми виділяємо інформаційні, ознайомчо-орієнтовні та дослідницькі проєкти.

Інформаційні проєкти спрямовані на збір, узагальнення та аналіз інформації про явище або об'єкт. Структура проєкту включає: актуальність, мету, джерела інформації; обробку інформації (аналіз, узагальнення, зіставлення, висновки); результат (стаття, реферат, доповідь, відео-презентація та ін.); презентацію (публікація, обговорення в телеконференції і т.д.) [166; 167].

Ознайомчо-орієнтовні проєкти – вид інформаційних проєктів, що інтегруються в дослідницькі проєкти і є їх органічною частиною (модулем), проводяться з метою інформаційного пошуку та аналізу. Структура проєкту, включає: предмет інформаційного пошуку, поетапність пошуку з позначенням проміжних результатів; пошук інформації з визначених напрямків та проведення аналізу зібраних фактів; аналіз нових фактів, узагальнення, висновки; загальний висновок, оформлення результатів (обговорення, презентація, зовнішня оцінка) [153; 178; 211].

Дослідницькі проєкти – виконуються за логікою наукового дослідження і мають структуру, наближену до справжнього наукового дослідження: чітко визначені цілі, актуальність предмета дослідження, висунення гіпотез, застосування відповідних методів дослідження, обробка і систематизація одержаних результатів. Домінуючою діяльністю є дослідницька, а кінцевим продуктом – реферат, наукова робота, тези, стаття, есе, аналітичні роботи, доповіді на наукові конференції; виконання

дипломних робіт, тощо [167].

У проєктній діяльності взаємовідносини студента і викладача відбуваються в іншій площині, ніж на лекційних, практичних чи семінарських заняттях. У цій ситуації вони на рівних. Викладач також є дослідником, він може під час роботи над проєктом разом зі студентами йти шляхом проб і помилок, дивуватися, радіти результатам, знахідкам. Уміння користуватися методом проєктів – показник високої кваліфікації науково-педагогічного працівника ЗВО [178].

На думку Назаренко Н. [178], Кочубей А. [142; 143], Комар Т. [135], Чикун Н., Пасальського Б. [299] та інших науковців, професійна підготовка майбутніх фахівців із використанням проєктних технологій:

- є особистісно-орієнтованим, самомотивуючим (зростання інтересу та включення в роботу в міру її виконання), дозволяє вчитись на власному досвіді та досвіді інших безпосередньо в конкретній справі, формує навички осмислювати ідеї та концепції і на цій основі вміння знаходити потрібну інформацію, трактувати її та застосовувати, стимулює і посилює позитивну мотивацію до навчання;

- активізує безліч дидактичних підходів – навчання у процесі діяльності, незалежні заняття, сумісне навчання, мозковий штурм, рольові ігри, евристичне та проблемне навчання, дискусію, командне навчання; підтримує педагогічні цілі в когнітивній та психомоторній галузях на всіх рівнях – знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез;

- передбачає створення комфортних умов навчання, за яких кожен учасник відчуває свою інтелектуальну спроможність, колективну взаємодію, синергетику процесу пізнання;

- розвиває критичне мислення студентів, відповідальність за особисті дії, толерантне ставлення до думки інших, формує навички самоменеджменту (виховання впевненості в собі, постановка мети, планування й організація часу, прагнення лідерства), розвиває комунікативні здібності та мовлення студентів.

Перехід від пасивних до активних форм і методів навчання, пов'язаних з розширеним доступом до інформаційних ресурсів, використання технології проблемного навчання, проєктної технології, технології ситуаційного навчання (кейс-метод), які потребують роботи з різною інформацією, її пошуком, збереженням, обробкою та представленням у певному виді (друкованому, електронному, комп'ютерної презентації тощо), поступовий перехід від предметного навчання до міждисциплінарної професійної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі не можливий без використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Погоджуючись з думкою Гуревич Р., Кадемії М., Триус Ю., констатуємо, що інноваційні технології в освіті ґрунтуються на інтеграції інноваційних педагогічних технологій та інноваційних інформаційно-комунікаційних технологіях навчання, без них не можливо впровадження нових освітніх моделей [105; 109; 114].

Дослідження доробок науковців та власний педагогічний досвід, дозволяє констатувати, що серед ІКТ, що знайшли широке розповсюдження у закладах вищої освіти в процесі гуманітарної підготовки майбутніх фахівців найчастіше використовують:

- технології мультимедіа та електронні підручники із засобами навігації (пошук, гіперпосилання, закладки, примітки та ін.);
- навчально-методичне забезпечення навчальних дисциплін, розміщене або на власних сайтах викладачів, або на сторінці викладачів у віртуальному навчальному середовищі ЗВО (наприклад, реалізованих на платформі Moodle), це електронні конспекти лекцій, методичні матеріали для підготовки до семінарів, виконання практичних робіт, посилання на ресурси мережі Інтернет (тематичні каталоги, пошукові системи, електронні каталоги та енциклопедії, освітні тематичні електронні видання);
- засоби комунікації (чати, форуми, платформи спілкування за науковими інтересами);
- програмні продукти для тестування для перевірки знань студентів

(сервіс My TestXPro та ін.);

- професійно-орієнтовані програмні продукти для перекладу, навчальні програми з іноземної мови, програми – тренажери вимови (English Pronunciation, How now brown cow та ін.), веб-сторінки в Інтернеті, де розміщуються тлумачні словники термінів (glossaries), які найчастіше вживаються в конкретній предметній галузі;

- багатофункціональний комплект інтегрованих офісних додатків Microsoft Office для підготовки текстових документів (Word), роботи з електронними таблицями, виконання складних розрахунків (Excel), управління даними (Access), створення презентацій (PowerPoint), персональний комунікатор (Outlook) [67; 160; 269; 272];

- можливостей хмарного сервісу Google Диск, що включає зберігання файлів в Інтернеті, загальний доступ до них і спільне редагування. До складу Google Діску входять Google Документи, Таблиці та Презентації. Сервіси Google, реалізовані через Google Диск, надають можливість користувачам створювати документи off-line, а потім, при можливості доступу до мережі, завантажувати файли на хмарний диск з подальшою їх конвертацією у формат Googl.

Серед можливостей та позитивних чинників застосування ІКТ в освітньому процесі закладів вищої освіти науковці називають:

- індивідуалізацію та диференціацію навчання;
- стимулювання пізнавальної мотивації студентів, формування системи знань, умінь і здатностей майбутнього фахівця з пошуку, обробки, передачі та зберігання інформації, формування умінь та навичок спілкування вербальними і невербальними засобами з іншими людьми при виконанні групових проектів;

- можливість студентів та викладачів працювати спільно (у співпраці) у процесі вирішення різноманітних проблем (ситуацій, завдань), виявляючи і формуючи комунікативні уміння;

- делегування викладачем процесу передання нової інформації

онлайн-засобам та вивільнення його часу для різних форматів інтерактивної аудиторної роботи (спілкування зі студентами у форматі дебатів, дискусій; групової роботи, застосовуючи порталні рішення Googl Classroo, Microsoft SharePoint, проектної взаємодії чи гейміфікації);

– можливість залучення кожного студента в процес активної пізнавальної самостійної діяльності та оволодіння знаннями, застосування на практиці цих знань та усвідомлення, де, яким чином і з якою метою ці знання можуть бути використані;

– можливість вільного доступу до світових інформаційних ресурсів (електронних бібліотек, баз даних, сховищ файлів та ін.) з метою формування власної незалежної, проте аргументованої, думки з тієї або іншої проблеми, можливості її всебічного дослідження (вивчення);

– можливість впроваджувати в професійну підготовку майбутніх фахівців міждисциплінарний підхід до навчання, нові моделі навчання, які поєднують синхронне і асинхронне навчання (e-learning (електронне навчання), m-learning (мобільне навчання), blendedlearning (змішане навчання), flipped-learning (перевернуте навчання), ubiquitous learning (есепроникаюче навчання)) [42; 49; 72; 73; 92; 151; 230].

Але, погоджуючись з думкою Гуревич Р. [60] та Волш О. [141], вважаємо, що ІКТ можуть стати не лише потужним засобом становлення і розвитку студентів (як особи, суб'єкта пізнання, практичної діяльності, спілкування, самосвідомості), а й, навпаки, сприяти формуванню шаблонного мислення, формального і безініціативного відношення до діяльності тощо через запозичені з мережі Інтернет готових проектів, рефератів, доповідей і розв'язаних завдань.

Отже, використання ІКТ не повинно зумовлюватися даниною моді і бути «технологією заради технології», їх завдання оптимізувати досягнення дидактичних цілей і завдань гуманітарної підготовки, враховуючи рівень професійної підготовки викладача і студентів, доступність технологій.

Використання інноваційних педагогічних технологій потребує зміни

організаційних форм навчання студентів у закладах вищої освіти, а саме заміну класичної інформаційної лекції на інтерактивну (проблемну лекцію, лекцію із заздалегідь запланованими помилками, лекцію-прес-конференцію, лекцію-дискусію, лекцію-бесіду, лекцію візуалізацію); класичного семінару на семінар-дискусію, семінар-дослідження з незалежною від лекцій тематикою, вебінар; класичне практичне заняття на практично-лабораторне з використанням ІКТ і мережі Інтернет тощо [21; 52; 77; 123; 124; 160].

Зважаючи на вищезазначене, одним із вирішальних чинників якісного та успішного використання визначених нами інноваційних технологій у процесі гуманітарної підготовки майбутніх бакалаврів з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів є бажання, готовність і здатність викладачів упроваджувати інноваційні технології в освітній процес.

Використання інноваційних технологій навчання неможливо при авторитарній класичній моделі навчання, в центрі якої є викладач, що акумулює та транслює знання студентам, вона має трансформуватися в особистісно-орієнтовану педагогіку розвитку, що ставить студента та його потреби в центр освітнього процесу. Це підвищує вимоги до викладача, який має виступати в ролі не передавача інформації, а організатора та фасилітатора різних видів навчальної діяльності студентів (встановлювати цілі навчання, зацікавлювати та залучати учасників до освітнього процесу, створювати ділову, сприятливу атмосферу для вирішення освітніх завдань, давати можливість кожному відчувати свою інтелектуальну спроможність та значущість, має вміти вести діалог, дискусію і спонукати до самостійності в здобуванні знань), більше тренером (коучем), аніж викладачем у його класичній формі. [29; 30; 43; 149]. Означене потребує трансформації свідомості викладачів закладів вищої освіти, переозброєння їх новими підходами до професійної діяльності, мотивації до використання інноваційних технологій, певного рівня професійної майстерності, спеціальної психолого-педагогічної підготовки, оскільки в професійній

діяльності викладача реалізуються не лише спеціальні, наочні знання, а й сучасні знання в галузі педагогіки і психології, технології навчання і виховання [35; 38; 54; 121; 122].

Отже, кожна із запропонованих інноваційних педагогічних технологій (технологія проблемного навчання, технологія ситуаційного навчання, проєктні технології, інформаційно-комунікаційні технології) в більшій або меншій мірі забезпечують оновлення та модернізацію гуманітарної підготовки майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі у закладах вищої освіти відповідно до вимог часу; передбачають активне та інтерактивне навчання; орієнтовані, переважно, на самостійну діяльність студентів (індивідуальну, парну, групову); основою їх реалізації є особистісно-діяльнісний та міждисциплінарний підходи; зміст кожної із інноваційних технологій передбачає поєднання в собі змісту гуманітарних та професійно зорієнтованих навчальних дисциплін, даючи студентам розуміння необхідності й можливості комплексно застосовувати знання з різних дисциплін у професійній діяльності.

Висновки до першого розділу

Зміни, які відбуваються в суспільно-політичному та соціально-економічному житті, інтеграція України в європейське співтовариство, стрімкий технологічний та інформаційний розвиток і пов'язане з ним швидке старіння знань, техніки та технологій висувають нові вимоги до професійної підготовки фахівців технічних спеціальностей у закладах вищої освіти.

Дослідження сучасного стану професійної підготовки фахівців технічних спеціальностей у ЗВО, в тому числі авіаційної галузі, показав, що у закладах вищої освіти домінує техноцентричне середовище з культом спеціальних професійно-орієнтованих навчальних дисциплін; гуманітарні знання мають фрагментарний характер; відсутній або слабкий взаємозв'язок між навчальними дисциплінами професійно-орієнтованої, природничої та

гуманітарної підготовки; підхід до змісту професійної підготовки майбутніх фахівців заснований на обов'язковості когнітивного та діяльнісного компонентів і нехтуванні вивченням законів гармонійної взаємодії природи, людини і суспільства.

Аналіз праць науковців дозволив констатувати, що основні проблеми гуманітарної підготовки майбутніх фахівців технічних спеціальностей пов'язані з ізолюваністю, змістом, методами та формами викладання навчальних дисциплін гуманітарного циклу у закладах вищої освіти; недооцінкою студентами значення гуманітарних знань для успішної професійної діяльності, відсутністю у них інтересу та мотивації до вивчення гуманітарних дисциплін.

На підставі праць науковців подано визначення *гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі* як невід'ємної складової професійної підготовки майбутнього фахівця, спрямованої на формування динамічної системи знань і умінь, творчої активності й конструктивної дії, власного світобачення, особистісних якостей (світоглядних, громадянських) та цінностей на основі викладання положень гуманітарних наук.

З'ясовано, що професійну підготовку фахівців першого (бакалаврського) рівня зі спеціальність 272 «Авіаційний транспорт» (освітня програма «Технічне обслуговування та ремонт повітряних суден і авіадвигунів») здійснюють у Національному аерокосмічному університеті ім. М.Є. Жуковського «Харківського авіаційного інституту», Національному авіаційному університеті м. Київ, Льотній академії Національного авіаційного університету м. Кропивницький, Кременчуцькому льотному коледжі Харківського національного університету внутрішніх справ; гуманітарна підготовка майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі має, переважно, загальнонауковий характер.

Знайомство з досвідом гуманітарної підготовки авіаційних фахівців технічних спеціальностей у закладах вищої освіти Латвії, Польщі, Чехії, Німеччині, США дозволило констатувати, що гуманітарна підготовка як

обов'язкова складова професійної підготовки фахівців технічних спеціальностей авіаційної галузі, за змістом наближена до професійної діяльності майбутніх фахівців, поєднує необхідні основи професійної підготовки з загальною та спеціальною гуманітарною підготовкою.

На основі студіювання наукової літератури, доведено взаємозв'язок інноваційних технологій навчання з гуманітарною підготовкою майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі першого (бакалаврського) рівня. Розглянуто можливості інноваційних технологій навчання (проблемного та ситуаційного навчання, проєктних та інформаційно-комунікаційних технологій), під якими розуміємо властивості, що потенційно містяться в них і, за певних умов, можуть забезпечити формування гуманітарної складової професійної підготовки майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі. Встановлено, що використання технологій проблемного, ситуаційного навчання та проєктних технологій дозволять сформувати затребувані у сучасному суспільстві метанавички майбутнього фахівця (аналітичні, творчі, комунікативні, соціальні), навички самоменеджменту, відповідальність за прийняті рішення та особисті дії, уміння працювати в команді. Використання інформаційно-комунікаційних технологій формує у технічного фахівця авіаційної галузі здатність використовувати їх як засіб роботи з інформацією (науковою, архівною, професійною та ін.) і спілкування, як інструмент діяльності при виконанні завдань.

Дослідження теоретичних засад гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі стало орієнтиром для обґрунтування структурно-функціональної моделі гуманітарної підготовки майбутніх бакалаврів з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів з використанням інноваційних технологій, реалізація якої гарантувала б досягнення поставлених у дослідженні цілей.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ГУМАНІТАРНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ТЕХНІЧНИХ ФАХІВЦІВ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ НА ЗАСАДАХ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДХОДУ

Визначено структурно-критеріальну характеристику та рівні гуманітарної підготовки майбутніх бакалаврів з технічного обслуговування повітряних суден і авіадвигунів; теоретично обґрунтовано педагогічні умови та розроблено структурно-функціональну модель гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі.

2.1 Структурно-критеріальна характеристика та рівні гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі

Розв'язання основного завдання дослідження – реалізації гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій – потребує виокремлення основних структурних компонентів гуманітарної підготовки майбутніх бакалаврів з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів, окреслення критеріального апарату для визначення її рівнів. Означене ставимо за мету у даному підрозділі нашої наукової праці.

Основним критерієм показника якості професійної підготовки випускника закладу вищої освіти сьогодні є професійна компетентність. Концептуальною основою для оновлення змісту та підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців, в тому числі авіаційної галузі, у закладах вищої освіти, обрано компетентнісний підхід, «в межах якого формується система цінностей і особистісних якостей, знань, навичок, здібностей і можливостей, які забезпечують готовність особистості до грамотного виконання своїх професійних обов'язків та її самореалізації в соціумі» [191, с. 27].

Компетентнісний підхід в освіті відображає інтегральний прояв професіоналізму, в якому поєднуються елементи професійної і загальної культури, досвіду фахової діяльності та творчості, що конкретизується у певній системі знань, умінь, готовності до професійного вирішення поставлених завдань та проблем [3].

На думку Л. Коваль, у вищій освіті перехід на компетентнісноорієнтовану підготовку розглядається в двох аспектах. По-перше, відбувається модернізація змісту професійної освіти, що передбачає його відбір і структурування з одночасним визначенням результативного складника освітнього процесу – набуття студентами компетентностей. По-друге, постає потреба навчити майбутніх фахівців ключовим та предметним компетентностям [127].

Впровадження компетентнісного підходу в вищій професійній освіті передбачає набуття студентами компетентностей.

Дефініція «компетентність» науковцями визначається як:

– загальні, або ключові, уміння, базові вміння, функціональні шляхи навчання, ключові кваліфікації, крос-навчальні вміння або навички, ключові уявлення, опори або опорні знання (документи Міжнародної комісії Ради Європи [324]);

– динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей (Закон України «Про вищу освіту» [231]);

– специфічна здатність, необхідна для ефективного виконання конкретної дії в конкретній предметній галузі, яка включає вузькоспеціальні знання, особливого роду предметні навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії (Дж. Равен [242]);

– інтегрована сукупність особистісних характеристик (знання, уміння, навички, мотиви, цінності, переконання), які забезпечують ефективне виконання професійних функцій (вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію) у мінливих,

непередбачуваних умовах з досягненням поставленої мети як запланованого результату такої діяльності (Дорошенко Ю. [74], Краєвська О. [147]; Літвінчук А.Т. [162]; Селевко Г. [252]; Гончаренко С. [55]; Овчарук О. [191]);

– інтелектуально і особистісно обумовлений досвід соціально-професійної життєдіяльності людини, який базується на знаннях (Зимня І. [86; 87]);

– гармонійне, інтегроване, системне поєднання знань, умінь і навичок, норм, емоційно-ціннісного ставлення та рефлексії, що складають мінімальну готовність особистості до вирішення практичних завдань (Антонова О., Маслак Л. [8]).

Отже, поняття «компетентність» охоплює багато аспектів, інтегрує в собі професійні, соціокультурні характеристики, морально-етичні цінності особистості, передбачає високу ступінь оволодіння знаннями й уміннями, які дозволяють ефективно розв'язувати професійні та повсякденні завдання, постійне самовдосконалення себе як особистості та професіонала. Погоджуючись з думкою Дорошенко Ю. [74], вважаємо, що компетентність проявляється під час успішної діяльності і встановлюється за результатом діяльності, тому є функціонально-результативним поняттям. Формування компетентності майбутнього фахівця відбувається під час навчання в закладах освіти.

У сучасній педагогічній науці та практиці поряд з поняттям «компетентність (компетентності)» використовують поняття «компетенція (компетенції)». М. Головань, досліджуючи зміст і визначення цих понять, зазначає, що змістовою основою поняття «компетенція» є знання, які повинна мати особа; коло питань, у яких особа повинна бути обізнана; досвід, необхідний для успішного виконання роботи у відповідності з установленими правами, законами, статутом. У визначенні поняття «компетентності» йдеться про людину, яка володіє відповідною компетенцією. Одним із смислів поняття компетентності є характеристика особистісних якостей людини, володіння компетенцією [50].

В Рекомендації 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя», ухваленій на початку XXI століття, були визначені п'ять груп ключових компетенцій, які мають опанувати студенти під час навчання у ЗВО:

1) політичні і соціальні компетенції, пов'язані зі здатністю взяти на себе відповідальність, брати участь у спільному прийнятті рішень, у функціонуванні демократичних інститутів, регулювати конфлікти ненасильницьким способом;

2) компетенції, що визначають здатність до життя в багатокультурному та багатонаціональному суспільстві, поширення клімату терпимості, здатність жити з людьми інших культур, мов та релігій, розуміти відмінності, поважати одні одних;

3) компетенції, що визначають володіння усним і письмовим спілкуванням, зокрема іноземними мовами;

4) компетенції, пов'язані з виникненням інформаційного суспільства, володіння новими технологіями, розуміння їх застосування, здатність до аналізу й відбору зростаючих обсягів інформації та реклами;

5) компетенції, що реалізують здатність і бажання неперервної, протягом усього життя, освіти як основи підтримання професійної конкурентоспроможності, адаптаційного потенціалу до суспільства, яке змінюється [234].

Із п'яти груп ключових компетенцій перші три групи стосуються аспектів, «відповідальними» за які є гуманітарні науки, профільну освіту зараховано до останньої групи. У групі «інформаційно-технологічних» компетенцій теж ідеться про «розуміння застосування» технологій, а його значним чином формують саме гуманітарні дисципліни. Так само й у групі «профільних компетенцій» ідеться про «здатність і бажання» набувати освіти, про адаптацію до суспільства.

У європейському контексті сучасної освіти «компетенція» – це знання й розуміння (теоретичні знання певної академічної галузі, здатність знати й

розуміти); знання як діяти (практичне й оперативне застосування знань у конкретних ситуаціях); знання як бути (цінності, які є невід'ємною частиною способу життя й сприйняття з іншими людьми у соціальному аспекті) [319]. У монографії будемо дотримуватися саме цього визначення поняття «компетенція».

Зважаючи на означене вище та поділяючи думки багатьох науковців, в нашому дослідженні поняття *професійна компетентність* в його сучасному трактуванні визначаємо як інтегровану сукупність характеристик особистості фахівця, яка є динамічною комбінацією знань, умінь, практичних навичок, особистісних якостей (професійних, світоглядних, громадянських) та цінностей, що дозволяє успішно здійснювати професійну діяльність, є засобом самореалізації та життєвої активності особистості.

Традиційна система підготовки фахівців у закладах вищої освіти авіаційної галузі, в основному, орієнтована на предметну підготовку випускника, коли діяльнісно-рольові компоненти (знання, уміння, навички) мають вирішальний характер, однак відображають лише одну складову професійної компетентності фахівця (відбувається оновлення (розширення і поглиблення) змісту професійної компетентності майбутнього фахівця), тоді як успішність подальшого професіогенезу залежить від рівня розвитку особистості, її професійної самоорганізації [22].

Як зазначено в формулюваннях ЮНЕСКО, під час освітнього процесу відбувається становлення здатності особистості до саморозвитку, пов'язаної з формуванням когнітивних (*learning to know* – вчитися знати), діяльнісних (*learning to do* – вчитися робити), комунікативних (*learning to live together* – вчитися жити разом) і світоглядних (*learning to be* – вчитися бути) компетентностей [189].

Реалізація компетентнісного підходу в освітній діяльності передбачає формування у майбутніх фахівців загальних (*key competency*) та спеціальних професійних (фахових) (*specific competency*) компетентностей.

За Овчарук О., групи загальних компетентностей поділяються на:

1. Інструментальні компетентності, які формуються у процесі розвитку когнітивних здібностей, під якими розуміють здатність сприймати, генерувати, висловлювати та розвивати ідеї; методологічні здібності у цій категорії зосереджені на здатності вибудовувати стратегії навчання, приймати рішення та вирішувати проблеми; технологічні вміння пов'язані з використанням техніки та роботи з комп'ютером, здатністю управляти інформаційним потоком; лінгвістичні вміння, комунікативна компетентність.

2. Міжособистісні компетентності стосуються індивідуальних здібностей, пов'язаних з умінням виражати почуття і стосунки, критичним осмисленням і здатністю до самокритики; соціальними навичками, пов'язаними з процесами соціальної взаємодії і співпраці, вмінням працювати в групах, брати на себе соціальні та етичні зобов'язання.

3. Системні компетентності передбачають здатність застосовувати знання на практиці; дослідницькі навички; здатність навчатися; адаптивність, креативність; лідерство; здатність працювати самостійно; ініціативність і підприємницький дух; прагнення до успіху [191].

Загальні компетентності виявляються у змісті різних предметів завдяки узагальненим способам діяльності, спільним методологічним засадам наукового пізнання, завданням різнобічного розвитку особистості засобами навчальних дисциплін. Це можуть бути загальні навчальні вміння, володіння методами наукового пізнання, універсальні алгоритмічні прийоми та евристичні дії, властиві багатьом предметам тощо [206].

Гуманітарна підготовка майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі передбачає формування саме загальних компетентностей, які визначаються при розробці освітньо-професійних програм підготовки фахівців різного рівня підготовки та різних спеціальностей.

Як зазначалось у параграфі 1.2, гуманітарна підготовка бакалаврів з авіаційного транспорту за освітньою програмою «Технічне обслуговування та ремонт повітряних суден і авіадвигунів» забезпечується навчальними

дисциплінами: «Історія та культура України» («Історія України та української культури»), «Українська мова» (Українська мова (за професійним спрямуванням)), «Іноземна мова», «Філософія», «Гуманітарна дисципліна за вибором студента», інтегральні навчальні курси «Основи політології, правознавства та психології». В додатку Б представлено загальні компетентності, які за освітньо-професійними програмами «Технічне обслуговування і ремонт повітряних суден і авіадвигунів» першого (бакалаврського) рівня за спеціальності 272 «Авіаційний транспорт» формують ці навчальні дисципліни.

Аналізуючи інформацію, представлену в додатку Б, констатуємо що вивчення перерахованих вище навчальних дисциплін гуманітарної підготовки спрямоване на формування таких загальних компетентностей: здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях; здатність розв'язувати поставлені задачі та приймати обґрунтовані рішення; вільне усне і письмове спілкуватися державною мовою; здатність спілкуватися іноземною мовою; здатність до адаптації та дії в новій ситуації; міжособистісні навички і вміння (здатність до ефективної комунікації та представлення складної комплексної інформації у стислій формі усно та письмово, використовуючи інформаційно-комунікаційні технології та відповідні технічні терміни; вміння спілкуватися із нефаківцями); здатність працювати в команді; здатність до навчання та самонавчання (пошуку та аналізу інформації з різних джерел); основи базових дослідницьких навичок і умінь.

У багатьох своїх проявах (неопосередковано та опосередковано) ці загальні компетентності визначають комунікативну, соціокультурну, дослідницьку, інформаційну компетентність технічних фахівців авіаційної галузі. Означені компетентності мають поліфункціональний характер, є предметними з точки зору гуманітарної підготовки і є гуманітарною складовою професійної компетентності фахівця. Їх зміст представлено в таблиці 2.1.

Гуманітарна складова професійної компетентності бакалаврів з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів

Компетентність	Зміст компетентності
1	2
Комунікативна компетентність	синтезує в собі загальну культуру спілкування особистості та її специфічні прояви у професійній діяльності; виявляється в системі знань і умінь взаємодії та спілкування українською та іноземною мовами з оточуючими людьми – нефхівцями та при роботі у групі з іншими фахівцями; забезпечує вміння аналізувати, аргументувати, будувати докази, переконувати, встановлювати міжособистісні зв'язки, обирати ефективний стиль спілкування у різних ситуаціях
Соціокультурна компетентність	визначає рівень соціального і культурного розвитку майбутнього фахівця, який проявляється у здатності до свідомої діяльності та спілкування в соціумі, де співіснують різні культури; базується на сукупності набутих знань з історії, соціальних і культурних сфер життя
Дослідницька компетентність	відображає розуміння основних методологічних принципів та методів наукового дослідження, вміння застосувати їх на практиці; уміння теоретично обґрунтувати і перевірити висунуту ідею в рамках досліджуваної проблеми; уміння аналізувати результати своєї науково-дослідницької діяльності, робити необхідні висновки
Інформаційна компетентність	передбачає вільну орієнтацію в інформаційних потоках, в тому числі мережі Internet, включає систему знань, і умінь з пошуку, аналізу, обробки, систематизації, передачі та зберігання необхідної інформації за допомогою будь-яких інформаційних засобів, в тому числі новітніх інформаційних технологій; конструктивні вміння композиційного впорядкування знань при роботі з технічною літературою

Комунікативна, соціокультурна, дослідницька та інформаційна компетентності пов'язані між собою і підпорядковані одна одній. Наприклад, комунікативній компетентності підпорядковані інформаційна компетентність, що втілюється у способах і формах правильної передачі повідомлення; соціокультурна компетентність, що забезпечує здатність до налагодження

стосунків між співрозмовниками, враховуючи характерні особливості суспільства та його культури [115; 205]. Формування дослідницької компетентності неможливо без уміння працювати з інформацією (знаходити необхідну інформацію, продуктивно аналізувати отримані факти і дані, обробляти інформацію використовуючи найбільш ефективні алгоритми і технології). Сьогодні в епоху інформаційного буму та стрімкого розвитку комп'ютерних технологій науковці говорять про інтегральну інформаційно-дослідницьку компетентність [115].

Отже, *гуманітарна складова професійної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі першого (бакалаврського) рівня є обов'язковою складовою їх професійної компетентності та інтегрує в собі ціннісно-мотиваційну сферу майбутнього фахівця; знання з гуманітарних дисциплін; уміння застосовувати гуманітарні знання в міжособистісних стосунках, освітній та соціально-професійній діяльності; навички свідомої діяльності та спілкування в соціумі, вільної орієнтації в інформаційних потоках, в тому числі мережі Internet; здатність критично мислити, здійснювати системний аналіз проблемної ситуації (в освітній та професійній діяльності, повсякденному житті, міжособистісних стосунках тощо), переходити від процесуальної діяльності до творчої, аналізувати результати своєї освітньої діяльності та досягати особистих цілей; усвідомлення необхідності саморозвитку і самоосвіти.*

Компетентність є системним поняттям, що має свою структуру, рівні, функції, своєрідні характеристики, властивості [113].

Вербицький А. та Ільязова М., створюючи інваріантну модель компетентності майбутнього фахівця, виділяють структурні (знання, вміння, навички, досвід діяльності, мотиви діяльності, здібності, здатність до саморегуляції) та функціональні (визначають процесуальні характеристики діяльності: темп, інтенсивність, обсяг, різноманітність прийомів та дій, використаних суб'єктом при виконанні запропонованих завдань; та/або

результативні показники діяльності: рівень та якість результатів у цільовій діяльності за встановлений час) комплексні критерії [36].

Зимня І. представляє такий компонентний склад компетентності: мотиваційний аспект; когнітивний аспект; поведінковий аспект; ціннісно-смысловий аспект; емоційно-вольовий аспект [86].

На думку Зарубінської І., «змістове наповнення структурних елементів компетентності є змінним, тоді як сама структура має незмінний характер; вона містить такі елементи: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний, особистісний» [83].

Беручи за основу компонентну модель Зимньої І. [86], враховуючи наукові доробки Архипової М. [11], Головань М. [49; 50], Зарубінської І. [83], Кривонос О. [151], Самойленко Н. [251], Семенової А. [253], Стеценко Н. [266], Шевчук Т. [304], Фотинюк В.Г. [290] та інших науковців, які досліджували формування означених компетентностей та приділяли увагу гуманітарній підготовці фахівців, структурними компонентами гуманітарної складової професійної компетентності бакалаврів з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів визначаємо такі:

- ціннісно-мотиваційний, зміст якого становлять професійно-значущі мотиви, установки і цінності; ставлення до знань з гуманітарних дисциплін, готовність до їх використання в освітній та професійній діяльності, повсякденному житті; спонукає до розв'язання професійних завдань, які опосередковано впливають на майбутню професійну діяльність; розширює кругозір, що сприяє удосконаленню, саморозвитку та самоактуалізації особистості;

- когнітивний (оволодіння знаннями з гуманітарних дисциплін, уміннями їх набуття, сучасними технологіями розв'язання стандартних та нестандартних завдань, порівняння й аналізу стратегій поведінки та прийняття рішень у процесі виконання таких завдань);

- діяльнісний (досвід використання знань з гуманітарних дисциплін у різноманітних стандартних та нестандартних ситуаціях освітньої та

професійної діяльності, повсякденному житті);

– рефлексивний (здатність до аналізу, об’єктивної оцінки та саморегуляції власної освітньої діяльності та професійної підготовки).

На нашу думку, для одних навчальних дисциплін гуманітарної підготовки вагомішою буде когнітивна чи діяльнісна складова, для інших – ціннісно-мотиваційна і рефлексивна.

Структурні компоненти гуманітарної складової професійної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі першого (бакалаврського) рівня представлено на рис. 2.1.

Рис. 2.1 Основні структурні компоненти гуманітарної складової професійної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі

Динаміка змін, що відбуваються сьогодні в світі, зумовлює певні завдання системи оцінювання навчальних досягнень майбутніх фахівців на кожному етапі навчання: визначення рівня компетентності майбутніх фахівців, які навчаються у закладі вищої освіти; визначення рівня спроможності фахівців застосовувати свої знання впродовж життя [250]. Оцінювання цих результатів відбувається за відповідними критеріями.

Критерій (від грец. *kritērion* – засіб для судження) – ознака, завдяки якій відбувається оцінка, визначення або класифікація явища чи процесу [261]; підстава для оцінювання або класифікації чогось [33].

У нашому дослідженні будемо дотримуватись визначення поняття «критерій», яке подане Гальмовим А. Науковець зазначає, що критерій виражає найзагальнішу сутнісну ознаку, на основі якої здійснюють оцінку,

порівняння реальних педагогічних явищ, при цьому ступінь вияву, якісна сформованість, визначеність критерію визначають у конкретних показниках, для яких, своєю чергою, характерна низка ознак [46].

Зважаючи на означене, визначені нами структурні компоненти гуманітарної складової професійної компетентності бакалаврів з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів є критеріями для визначення рівня їх гуманітарної підготовки. Отже, критеріями для визначення рівня гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі є:

– *ціннісно-мотиваційний критерій*, який характеризується усвідомленням необхідності й значимості гуманітарних знань, навичок та вмінь їх використання в освітній та професійній діяльності, для особистісного розвитку майбутнього фахівця, самоосвіти та орієнтацією на їх застосування в майбутньому;

– *когнітивний критерій*, що характеризує рівень сформованості та системність теоретичних гуманітарних знань; розуміння сутності, змісту, цілей та місця знань з гуманітарних дисциплін у професійній діяльності; здатності до набуття гуманітарних знань, використовуючи різні інформаційні джерела;

– *діяльнісний критерій*, який характеризується здатністю використовувати наявні теоретичні знання з гуманітарних дисциплін на практиці (в освітній та професійній діяльності, повсякденному житті, міжособистісних стосунках, роботі з інформацією тощо), набуттям досвіду застосовувати уміння у самостійній пізнавальній діяльності;

– *рефлексивний критерій* характеризується вмінням свідомо контролювати результати своєї освітньої діяльності, визначати рівень власного розвитку, оцінювати динаміку особистісного зростання.

Фіксація рівня розвитку певного критерію здійснюється за допомогою показників, які фіксують певний стан критерію, є типовим і конкретним виявом однієї із суттєвих сторін, на підставі якого можна визначити

наявність якості, зробити висновок про рівень її розвитку, робити висновок про динаміку певного процесу. Використання показників допомагає оцінити якість і рівень сформованості компетентності [60; 89; 133; 188].

Показники для визначення рівня гуманітарної підготовки як складової професійної компетентності бакалаврів з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів представлені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Критерії та показники для визначення рівня гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі

Критерій	Показник
Ціннісно-мотиваційний	наявність інтересу, бажання та особистісної потреби в оволодінні гуманітарними знаннями, вміннями та навичками їх ефективного використання в освітній та професійній діяльності, взаємодії в соціумі; усвідомлення значущості гуманітарних знань для ефективної комунікації, соціальної взаємодії, освітньої та професійної діяльності, розуміння себе як особистості в соціокультурному середовищі
Когнітивний	сформованість системи теоретичних знань із гуманітарних дисциплін, володіння способами отримання знань, використовуючи різні інформаційні ресурси, засоби їх отримання і обробки; ступінь обізнаності щодо практичного використання гуманітарних знань для реалізації освітніх та професійних завдань та взаємодії у соціокультурному середовищі
Діяльнісний	сформованість умінь та навичок щодо практичного використання знань з гуманітарних дисциплін в освітній та професійній діяльності, повсякденному житті, міжособистісних стосунках, при роботі з інформацією тощо; рівень самостійності та творчої активності у використанні знань з гуманітарних дисциплін
Рефлексивний	усвідомлення, аналіз і об'єктивне оцінювання ходу й результатів власної освітньої діяльності та здатності до її саморегуляції; орієнтування на подальше вдосконалення та саморозвиток гуманітарної складової професійної компетентності

Поняття «рівень» визначають як ступінь якості, величина, досягнута у чому-небудь; ступінь розвитку досліджуваного явища [54; 183; 216; 247].

Погоджуючись з думкою Гуревича Р. [60; 61; 62], виділяємо такі рівні гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі:

– *низький рівень* (репродуктивний) – рівень представлення, розуміння і початкової готовності до використання знань та вмінь з гуманітарних дисциплін у типових ситуаціях освітньої та професійної діяльності, у повсякденному житті та міжособистісних стосунках в ustalених умовах;

– *середній рівень* (продуктивний) – рівень, який дозволяє продуктивно використовувати знання і вміння з гуманітарних дисциплін та досвід, як в типових ситуаціях освітньої та професійної діяльності, у повсякденному житті та міжособистісних стосунках, так і в ситуаціях невизначеності;

– *високий рівень* (творчий) – рівень, який передбачає творчу самостійність використання гуманітарних знань, умінь і досвіду у вирішенні проблем та нестандартних завдань освітньої та професійної діяльності, ситуацій у повсякденному житті та у міжособистісних стосунках.

Взаємозв'язок критеріїв, показників та рівнів сформованості гуманітарної складової професійної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі за триелементною моделлю рівневої класифікації (низький, середній, високий рівні) представлено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Взаємозв'язок критеріїв та рівнів гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі

Рівні спормованості	Критерії сформованості			
	ціннісно-мотиваційний	когнітивний	діяльнісний	рефлексивний
1	2	3	4	5
низький	нестійка мотивація; індиферентне ставлення до оволодіння гуманітарними знаннями, уміннями та	мінімальний обсяг та формальність теоретичних знань з гуманітарних дисциплін; поверхнева уява про практичне	елементарні практичні уміння щодо використання знань з гуманітарних дисциплін у типових ситуаціях;	неадекватна самооцінка ходу й результатів власної освітньої діяльності; відсутність прагнення до

Продовження табл. 2.3

1	2	3	4	5
	навичками їх використання	використання знань з гуманітарних дисциплін	відсутність самостійності у набутті та використанні знань з гуманітарних дисциплін	вдосконалення гуманітарної складової власної професійної компетентності
середній	фрагментарний інтерес, позитивна, переважно зовнішня, мотивація до оволодіння знаннями з гуманітарних дисциплін; епізодична потреба у використанні знань з гуманітарних дисциплін	необхідний обсяг теоретичних знань з гуманітарних дисциплін та, переважно, стандартний спосіб їх отримання; обізнаність щодо практичного використання гуманітарних знань для реалізації освітніх та професійних завдань, взаємодії у соціокультурному середовищі	сформованість умінь та навичок щодо практичного використання знань з гуманітарних дисциплін при вирішенні типових завдань; здатність самостійно переносити знання, уміння і навички з гуманітарних дисциплін у нові ситуації	вибіркова самооцінка та аналіз результатів власної освітньої діяльності; ситуативне прагнення до вдосконалення та саморозвитку гуманітарної складової професійної компетентності
високий	стійкий інтерес та вмотивованість до оволодіння знаннями з гуманітарних дисциплін; усвідомленість значущості гуманітарних знань для ефективної комунікації, соціальної взаємодії, освітньої та професійної діяльності	системність та глибина знань з гуманітарних дисциплін, вільне володіння технологіями їх отримання; обізнаність щодо творчого використання знань, умінь та навичок з гуманітарних дисциплін у вирішенні проблем та нестандартних завдань	сформованість практичних умінь та навичок щодо практичного використання знань з гуманітарних дисциплін у стандартних та нестандартних ситуаціях; готовність до самостійного творчого використання знань з гуманітарних дисциплін	адекватна самооцінка, здатність до самостійного аналізу та коригування власної освітньої діяльності; усвідомлене прагнення до вдосконалення та саморозвитку гуманітарної складової професійної компетентності

Узагальнивши інформацію таблиці 2.3, констатуємо наступне:

– *низький рівень* гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі характеризується нестійкою мотивацією, індіферентним ставленням до оволодіння знаннями з гуманітарних дисциплін, уміннями та навичками їх використання в освітній та професійній діяльності, взаємодії в соціумі; мінімальним обсягом та формальністю теоретичних знань з гуманітарних дисциплін, поверхневою уявою про їх використання; наявністю елементарних практичних умінь щодо використання знань з гуманітарних дисциплін тільки у типових ситуаціях під час виконання освітніх і професійних завдань та відсутністю самостійності у набутті та використанні знань з гуманітарних дисциплін; неадекватною самооцінкою ходу й результатів власної освітньої діяльності, відсутністю прагнення до вдосконалення гуманітарної складової власної професійної компетентності;

– *середній рівень* гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі відрізняється фрагментарним інтересом, позитивною, але переважно зовнішньою, мотивацією до оволодіння знаннями з гуманітарних дисциплін, епізодичною потребою у їх використанні; необхідним обсягом теоретичних знань з гуманітарних дисциплін та, переважно, стандартним способом їх отримання; обізнаністю та сформованістю умінь та навичок щодо практичного використання гуманітарних знань для реалізації типових освітніх та професійних завдань, взаємодії у соціокультурному середовищі; здатністю самостійно переносити знання, уміння і навички з гуманітарних дисциплін у нові ситуації, де простежується звільнення від прив'язки до готового зразка й висунення власних спроб вирішення цих ситуацій; вибірковою самооцінкою та аналізом результатів власної освітньої діяльності, ситуативним прагненням до вдосконалення та саморозвитку гуманітарної складової професійної компетентності;

– *високий рівень* гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі передбачає стійкий інтерес та вмотивованість до оволодіння знаннями з гуманітарних дисциплін, усвідомленість значущості гуманітарних знань для ефективної комунікації, соціальної взаємодії, освітньої та професійної діяльності; системні, глибокі знання з гуманітарних дисциплін, вільне володіння технологіями їх отримання; обізнаність та сформованість практичних умінь та навичок щодо творчого та самостійного використання знань з гуманітарних дисциплін при вирішенні проблем і нестандартних завдань у реальних умовах та умовах невизначеності; адекватну самооцінку, здатність до самостійного аналізу та коригування власної освітньої діяльності, усвідомлене прагнення до вдосконалення та саморозвитку гуманітарної складової професійної компетентності.

Як зазначалось у параграфі 1.3, одним із засобів підвищення ефективності гуманітарної підготовки майбутніх бакалаврів з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів у закладах вищої освіти є впровадження в освітній процес інноваційних технологій навчання. Із великого переліку інноваційних педагогічних технологій були аргументовано обрані технології проблемного навчання, проектна технологія або метод проектів, технологія ситуаційного навчання (кейс-метод), інформаційно-комунікаційні технології.

Можливості цих інноваційних педагогічних технологій щодо підвищення ефективності гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі представлено в таблиці 2.4.

Можливості технологій проблемного та ситуаційного навчання, проектних технологій та ІКТ щодо підвищення ефективності гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі

Компоненти	Можливості технологій
ціннісно-мотиваційний	сприяють досягненню мотивації та стимулюють інтерес до оволодіння знаннями з гуманітарних дисциплін; перетворюють абстрактні знання у цінності майбутнього фахівця
когнітивний	дозволяють поглибити теоретичні знання з гуманітарних дисциплін; розвинути вміння отримувати знання з гуманітарних дисциплін та додаткову інформацію у процесі її самостійного пошуку, відбору, обробки, синтезу; формують уявлення про застосування знань з гуманітарних дисциплін на практиці; формують міждисциплінарний характер знань та розвивають творче мислення
діяльнісний	реалізуючи принцип зв'язку навчання з реальною професійною діяльністю, формують практичні вміння майбутніх фахівців щодо використання знань з гуманітарних дисциплін, їх професійну самостійність та готовність до виконання завдань у реальних умовах; сприяють формуванню навичок орієнтації в інформаційному просторі для пошуку інформації та її використання; конструктивних умінь композиційного впорядкування знань при роботі з інформацією; реалізації різного роду проектів та професійно-орієнтованих завдань, оволодінню вербальними і невербальними засобами спілкування з іншими людьми за допомогою сучасних ІКТ
рефлексивний	сприяють розвитку у майбутніх фахівців критичного мислення, здатності до самоаналізу та адекватної оцінки результатів своєї діяльності, підвищення відповідальності за прийняті рішення у процесі виконання індивідуальних або групових завдань

Отже, гуманітарна підготовка предметно забезпечує формування загальних компетентностей (комунікативної, соціокультурної, дослідницької, інформаційної) та є обов'язковою гуманітарною складовою професійної компетентності бакалаврів з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів.

Гуманітарну складову професійної компетентності технічних фахівців

авіаційної галузі визначаємо як інтегральну сукупність ціннісно-мотиваційної сфери майбутнього фахівця, знань з гуманітарних дисциплін, умінь їх застосовувати в міжособистісних стосунках, освітній та соціально-професійній діяльності, навичок свідомої діяльності та спілкування в соціумі, вільної орієнтації в інформаційних потоках, в тому числі мережі Internet, здатності критично мислити, здійснювати системний аналіз проблемної ситуації (в освітній та професійній діяльності, повсякденному житті, міжособистісних стосунках тощо), переходити від процесуальної діяльності до творчої, аналізувати результати своєї освітньої діяльності та досягати особистих цілей, усвідомлення необхідності саморозвитку і самоосвіти.

Для визначення рівня сформованості гуманітарної складової у студентів нами виокремлено та схарактеризовано рівні гуманітарної підготовки майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі (високий, середній, низький) та критерії для його оцінки (ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний). Окреслено можливості технології проблемного та ситуаційного навчання, проектних та інформаційно-комунікаційних технологій щодо підвищення ефективності гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі.

2.2 Педагогічні умови ефективної гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій

Як зазначено у розділі 1, гуманітарна підготовка майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі повинна визначатись не простою сумою результатів вивчення та оволодіння студентами змістом навчальних дисциплін, а новою якістю, пов'язаною зі зміною змісту навчальних дисциплін, їх інформаційною наповненістю, методикою викладання, мотивами студентів, їх інтелектуальними навичками та уміннями, прийомами та засобами пізнавальної діяльності. Одним із шляхів підвищення ефективності гуманітарної підготовки майбутніх бакалаврів з технічного

обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів у закладах вищої освіти є впровадження в освітній процес інноваційних технологій навчання.

Гуманітарна підготовка майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використання інноваційних технологій навчання буде відбуватися успішно у разі дотримання певних педагогічних умов, які нададуть змогу ефективно побудувати освітній процес.

У філософському словнику термін «умова» розглядається як чинник, рушійна сила, причина будь-якого процесу [288]; «сукупність конкретних умов, що утворює середовище перебігу того чи іншого процесу, явища, від якого залежить дія законів природи і суспільства». У словнику української мови поняття «умова» визначено як необхідну обставину, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь [186, с. 441]. На думку Найна А., умови – це середовище, в якому явище виникає, існує і розвивається; це обставини, які визначають ті чи інші наслідки, настання яких сприяє одним процесам чи явищам і перешкоджає іншим [179].

Отже, виходячи із визначень, умови – це необхідні і достатні обставини для реалізації можливостей освітнього процесу, які можна забезпечувати, добирати та поєднувати.

Питання щодо визначення сутності поняття «педагогічні умови» розглядається у роботах багатьох науковців. Нами виділено визначення подані науковцями дефініції «педагогічні умови», які нам найбільш імпонують:

– сукупність об'єктивних можливостей та результат цілеспрямованого відбору, конструювання та застосування елементів змісту, методів, організаційних форм навчання і спеціально створених обставин, що є достатніми, а іноді й необхідними для формування професійної компетентності майбутніх фахівців [141; 159; 239; 289];

– чинники, що впливають на процес досягнення мети: а) зовнішні: позитивні відносини викладача і студента; об'єктивність оцінки навчального

процесу; місце навчання, приміщення, клімат тощо; б) внутрішні: індивідуальні властивості студентів (стан здоров'я, властивості характеру, досвід, уміння, навички, мотивація тощо) [141];

– комплекс спеціально спроектованих чинників впливу на зовнішні та внутрішні обставини навчально-виховного процесу й особистісні параметри всіх його учасників, які ... сприяють всебічному гармонійному розвитку особистості та створюють сприятливі можливості для виявлення її задатків, врахування потреб і формування загальнолюдських і професійно важливих якостей, ..., загальних і професійних компетенцій [159];

– «сукупність заходів педагогічного впливу і сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів, засобів і матеріально-просторового середовища, спрямованих на вирішення поставлених задач; конструювання педагогічної системи, в якій вони виступають одним з компонентів: відображають сукупність внутрішніх (що забезпечують розвиток особистісного аспекту суб'єктів освітнього процесу) і зовнішніх (що сприяють реалізації процесуального аспекту системи) елементів, що забезпечують її ефективне функціонування та подальший розвиток; характеризують зміст, організаційні форми, засоби навчання, характер взаємин між викладачем і студентом; планомірну роботу з уточнення закономірностей як стійких зв'язків освітнього процесу, що забезпечує можливість перевірки результатів науково-педагогічного дослідження» [289].

Отже, «педагогічні умови» розглядаються науковцями як певні обставини освітнього процесу; результат цілеспрямованого відбору, конструювання й застосування елементів змісту, методів (прийомів) та організаційних форм навчання для досягнення поставленої дидактичної мети, чинники, які впливають на процес досягнення мети, забезпечують розвиток і ефективність функціонування педагогічної системи.

У монографії, під *педагогічними умовами забезпечення ефективної гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій навчання* ми розуміємо сукупність

взаємопов'язаних чинників освітнього процесу (змісту, інноваційних методів та організаційних форм навчання, дидактичних можливостей інноваційних технологій), що визначаються й усвідомлюються учасниками педагогічної взаємодії, спрямовані на вирішення поставлених педагогічних завдань гуманітарної підготовки [110; 111].

Погоджуючись з думками Костюченко К. [141], Туркот Т. [280], Літвінчук А. [64], вважаємо, що педагогічні умови повинні мати системний характер; чітко визначену структуру, забезпечуючи зв'язки між елементами цієї структури; враховувати сучасні виклики та суперечності, які існують в системі вищої технічної освіти, підвищення вимог до сучасних технічних фахівців авіаційної галузі; особливості гуманітарної підготовки студентів технічних спеціальностей; зовнішні – об'єктивні (зміст, методи навчання, рівень професійної підготовки викладача, умови навчання, соціальне оточення студента) та внутрішні – суб'єктивні (особливості мислення, пам'яті, здібностей, пізнавальних можливостей, мотивацію учіння, попередній досвід, рівень знань тощо) чинники, які визначають освітній процес у закладах вищої освіти.

Як зазначають Туркот Т. [280], Кляп М. [123], характерною ознакою інновації в освіті, як процесу створення, впровадження та поширення в освітній діяльності нових підходів, ідей, методів та прийомів, технологій, спрямованих на оновлення, модернізацію, трансформацію освітнього процесу відповідно до вимог часу, є особистісно орієнтоване навчання, яке підпорядковане таким закономірностям:

- навчальна дисципліна є не фрагментом змісту освіти, а подією в житті особистості, що дає цілісний життєвий досвід, в якому отримані знання є його елементом, частиною;
- проектування навчального процесу є предметом спільної діяльності викладача і студента, способом їх життєдіяльності як суб'єктів освіти;
- освітній процес набуває вигляду досліджень, пошуку, навчальної гри, що стає джерелом досвіду;

– змінюються функції міжособистісного спілкування між викладачем та студентами: педагог стає фасилітатором (особою, що забезпечує успішну групову комунікацію) навчально-пізнавальної діяльності студентів, одним із джерел інформації;

– розвиток «Я-концепції» суб'єктів освітньої діяльності здійснюється через усвідомлення цілісної життєдіяльності, що передбачає імітаційно-рольове відтворення життєвих ситуацій, конструювання і організацію навчального матеріалу у такий спосіб, щоб студент міг сам вибрати зміст, форму і вид навчально-пізнавальної діяльності та засоби самоконтролю.

Серед чинників, які впливають на ефективність процесу застосування інноваційних педагогічних технологій, науковці називають: стан соціально-психологічного клімату у студентському колективі, соціальну важливість професії; рівень професіоналізму педагогічного колективу закладу освіти; індивідуальні здібності студентів; здатність викладачів до ефективного впровадження сучасних освітніх технологій; дидактичну орієнтацію на вироблення позитивного мотивованого ставлення студентів до нового [280].

Враховуючи визначення дефініції «педагогічні умови», вимоги, яким вони повинні відповідати, чинники ефективного застосування інноваційних технологій в освітньому процесі, до педагогічних умов ефективної гуманітарної підготовки майбутніх бакалаврів з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів з використанням інноваційних технологій нами віднесено (рис.2.2):

1) формування позитивної мотивації до гуманітарної підготовки у майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі;

2) оновлення змісту гуманітарної підготовки з урахуванням можливостей інноваційних технологій навчання;

3) творча співпраця викладачів кафедр природничих, технічних і гуманітарних дисциплін;

4) готовність викладачів гуманітарних дисциплін до використання інноваційних технологій в освітньому процесі.

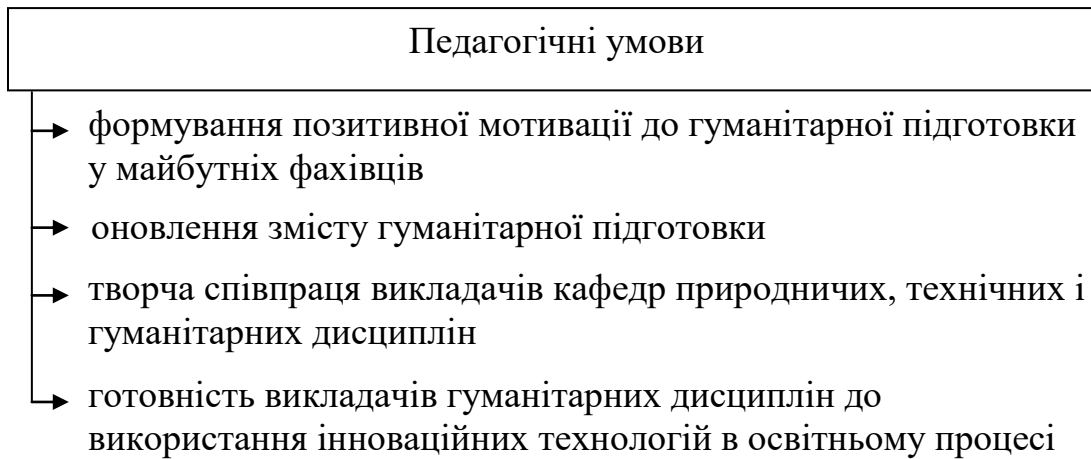

Рис. 2.2 Педагогічні умови ефективної гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій

Розкриємо сутність виділених педагогічних умов.

Традиційний підхід до вищої освіти, орієнтований на вирішення одного завдання, – навчити молоду людину основам конкретної спеціальності, – уже застарів. Стратегічним завданням філософії сучасної освіти є формування конкурентноздатного фахівця, який опанував основи наук, володіє новітніми способами сприйняття та передачі інформації, сформований і практично підготовлений у професійному, ..., світоглядному контекстах [107; 144]. Саме гуманітарна підготовка має на меті «готувати людину до життя за межами професії..., до соціального спілкування, пріоритетної орієнтації молоді на загальнолюдські цінності, моральну відповідальність; сприяти формуванню позитивної особистісної філософії, здатності до самоорганізації, підвищення загальної культури студентів; здійснювати підготовку нового покоління до життя в полікультурному суспільстві, заснованому на принципах демократії та ідеалах суспільної злагоди й соціальної справедливості» [99].

Отже, першою педагогічною умовою є формування позитивної мотивації до гуманітарної підготовки у майбутніх бакалаврів з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів. Структура

мотивів студента, сформована під час навчання, стає стрижнем особистості майбутнього фахівця.

Науковці визначають дефініцію «мотивація» як сукупність спонукальних чинників, які визначають активність особистості; це всі мотиви, потреби, стимули, ситуативні чинники (вплив різних людей, специфіка діяльності й ситуації тощо), які спонукають поведінку людини [277]; як таку, що створює первинний поштовх до того, щоб розпочати навчання, а згодом стає ефективною рушійною силою у навчальній діяльності, передумовою особистісного та професійного становлення і розвитку [269]; передумову поведінки особистості, яка спрямовує, організовує і надає їй значущості; головний чинник поведінкової активності, збудник особистості до певних дій, причому до одних і тих самих дій може спонукати кожного інший мотив [263].

Мотив є тим, що належить самому суб'єкту, є його стійкою особистісною властивістю, яка спонукає його до виконання окремих дій [59]; сукупністю зовнішніх і внутрішніх умов, які викликають активність суб'єкта і визначають її спрямованість [97]; опредмеченою потребою, тобто прагненням, бажанням володіти чимось конкретним; спонукальною причиною дій, вчинків людини; це поняття, яке пояснює, чому людина робить те, що вона робить [263]. Отже, мотив лежить в основі обрання дій, які виконує особа.

Психологи виділили два класи мотивів: внутрішні і зовнішні. Внутрішні мотиви виявляються в інтересі до пізнання і до процесу здобування знань, надають студенту впевненості у собі, підвищують його самооцінку, самоповагу, сприяють виникненню у нього нових позитивних емоцій. Мотиви, в яких учіння є засобом для задоволення інших потреб чи досягнення інших цілей, є зовнішніми. Зовнішні мотиви поділяються на: широкі соціальні мотиви (обов'язок перед суспільством, батьками; самовизначення, орієнтація на майбутню діяльність; самовдосконалення, саморозвиток у процесі навчання); вузькі особистісні мотиви (прагнення до

хороших оцінок, до похвал; мотиви лідерства і престижу); негативні мотиви (уникнення неприємностей з боку викладачів, батьків та однолітків) [38].

Збільшення ваги й розвиток внутрішньої мотивації означає прогрес, а розвиток і збільшення ваги зовнішньої мотивації – регрес мотивації учіння [286].

Аналіз стану гуманітарної підготовки, викладений у параграфах 1.1 та 1.2, власні спостереження та бесіди зі студентами свідчать про панування у майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі технократичного стилю мислення, нерозуміння необхідності, відсутність інтересу, байдуже ставлення до навчальних предметів гуманітарної підготовки, перевагу зовнішніх мотивів до вивчення гуманітарних дисциплін (пріоритет диплому над знаннями, прагнення до хороших оцінок, уникнення неприємностей з боку викладачів та батьків).

Звертаючись до проблеми мотивації студентів, науковці підкреслюють, що сьогодні студенти закладів вищої освіти спрямовані на отримання «корисних» знань, які безпосередньо будуть необхідні їм у професійному житті, гуманітарні курси ними сприймаються як «зайві». Викладачам буває надзвичайно складно пробитися крізь цю позицію і переконати студентів у користі таких курсів як філософія, соціологія, історія та ін. [248]. Але, коли в 18-20 років молода людина вивчає математику, біологію, інформатику, вона ще не знає, що в 40-45 років їй, уже як керівнику, більше будуть потрібні знання соціології, педагогіки, психології, конфліктології, науки управління тощо [100].

Термін «формування» розуміємо як процес, у ході якого відбувається створення чогось нового на основі наявних якостей особистості як генезисного характеру, так і придбаного [289]. Погоджуючись з думкою Лозової В., вважаємо, що формувати мотивацію – значить не сформувати готовий мотив і ціль, а створити такі умови й ситуації розгортання активності, де бажані мотиви й мета склалися й розвивалися б з урахуванням ... індивідуальності, внутрішніх бажань особистості [169].

Потреба у формуванні позитивної мотивації до гуманітарної підготовки обумовлює необхідність спрямування майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі на усвідомлену активність у набутті знань з гуманітарних дисциплін, вмінь і навичок їх використання у подальшій освітній та професійній діяльності, різних життєвих ситуаціях. Тому актуальною є проблема забезпечення мотивації, бажано внутрішньої, до вивчення гуманітарних дисциплін у майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі.

Проблему забезпечення мотивації до навчання досліджувало багато вітчизняних та закордонних науковців. Забезпечення мотивації до навчання як поєднання трьох компонентів (очікуваного компоненту, який включає уявлення студента про свою здатність до навчання та виконання завдань; компоненту значення, який включає цілі студента та враховує важливість та інтерес до навчання; афективного компоненту, який включає емоційні реакції студента на навчання та виконання завдань (наприклад, гордість, радість, гнів, відчуття провини тощо)) розглядали П. Пінтріч та Е. Де Грот [245]. Нам імпонує модель «Мотивації ARCS: проектування мотиваційних інструкцій», запропонована Дж. Келлером [320], яка включає чотири ключові складові: увагу (Attention), релевантність (Relevance), впевненість (Confidence), задоволення (Satisfaction). У рамках нашого дослідження: *увага* – це привертання уваги майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі до вивчення гуманітарних дисциплін і утримання її протягом усього періоду навчання через різноманітність типів подачі навчального матеріалу (презентації; навчальні кейси, проблемні ситуації з реального життя та професійної діяльності тощо) та надання йому професійної значущості; *релевантність* - передбачає викладання матеріалу гуманітарних дисциплін із поясненнями де отримані гуманітарні знання стануть у нагоді майбутньому фахівцю у його професійній діяльності та житті у соціумі; *впевненість* - підтримка впевненості студентів у власних силах, в успішному опануванні теоретичного матеріалу гуманітарних дисциплін та набутті практичних умінь

та навичок його використання на всіх етапах навчання; допомога через систему підказок, своєчасний, дієвий та неформальний зворотній зв'язок між викладачем та студентом; підтримка через створення ситуацій успіху, навіть коли немає причин для заохочення, окреслення орієнтирів на покращення результатів; *задоволення* - демонстрація студенту, що отримані результати відповідають його очікуванням на початку навчання, а отримані знання з гуманітарних дисциплін, уміння і навички їх використання приведуть до позитивних змін у житті і сприятимуть у подальшому успішній освітній та професійній діяльності.

Отже, формування позитивної мотивації до гуманітарної підготовки у майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі залежить від професіоналізму викладача (бажання та вміння навчити; використання методів навчання, що стимулюють освітню діяльність студентів та викликають інтерес до навчальної дисципліни; організації навчання як процесу пізнання, підтримки студента та створення ситуацій успіху для переростання негативного ставлення студентів до гуманітарної підготовки в позитивне, активне, творче тощо), доступності змісту навчального матеріалу гуманітарних дисциплін та надання йому професійного значення; особистості самого студента.

Зважаючи на вищезазначене, наступною педагогічною умовою ефективної гуманітарної підготовки майбутніх бакалаврів з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів є оновлення змісту їх гуманітарної підготовки з урахуванням можливостей інноваційних технологій навчання.

Під змістом підготовки фахівця науковці [15; 16; 301] розуміють комплекс знань, практичних умінь і навичок, потрібних для здійснення ним професійних функцій, рис творчої діяльності, світоглядних і поведінкових якостей особистості, що зумовлені вимогами суспільства.

Зміст гуманітарної підготовки науковці визначають як систему або чітко окреслене коло наукових знань, умінь, навичок, компетенцій, світоглядних і морально-етичних ідей, оволодіння якими забезпечує

всебічний розвиток гуманітарних здібностей студентів. Він містить систему наукових знань про людину, суспільство, людське мислення, культуру та практичних умінь і навичок, необхідних для життєдіяльності людини [95; 286; 300].

За Лернером І., основними елементами змісту підготовки фахівця є:

- 1) інформація, яка підлягає засвоєнню. Знання, що накопичені людством (основні ідеї, концепції, теорії, поняття науки). Знання про шляхи, методи пізнання, типи і способи розумових дій;
- 2) способи діяльності – уміння, навички;
- 3) досвід емоційно-ціннісного ставлення до знань;
- 4) досвід творчої діяльності (перенесення знань, варіативність, комбінування) [215].

На необхідності систематичного оновлення змісту навчання наголошував Кремень В. Науковець зазначає: «Потребує зміни саме зміст навчання. Необхідно відпрацювати механізм систематичного оновлення змісту навчання, відповідно до розвитку науки та набуття людством нових знань. Зміст навчання має відображати все багатство раціональних знань людства, зокрема в духовній сфері» [150, с. 384].

Особливістю навчальних дисциплін гуманітарної спрямованості є те, що їх знання не мають жорсткої обмеженості та регламентованості, їм властиві певний плюралізм та ситуативність, що залежать від реальних подій у суспільстві [26].

Огляд сайтів закладів вищої освіти Латвії, Польщі, Чехії, Німеччини, США, які готують фахівців технічних спеціальностей авіаційної галузі, показав, що навчально-методичне забезпечення більшості курсів гуманітарних дисциплін, щорічно переглядається, окремі модулі осучаснюються або вилучаються відповідно до сучасних досліджень, професійних акредитаційних вимог, відгуків студентів та роботодавців, наявності професорсько-викладацького складу.

Аналіз стану гуманітарної підготовки у технічних закладах вищої освіти, проведений у параграфі 1.1, показав, що серед проблем гуманітарної підготовки науковці називають невідповідність сучасними вимогам змісту гуманітарних дисциплін, їх переважно оглядово-інформаційний і репродуктивний характер, концепція та зміст яких не відповідає вимогам сучасності (Каверіна О. [96], Конопляник Л. [136], Лузік Е. [165], Олійник О. [193], Романовський О. [248], Федорцова О. [284; 285], Юрченко Н. [311] та ін.), відсутність зв'язку викладання гуманітарних дисциплін із спеціальністю майбутнього фахівця (Ігнатюк О.А. [93], Літвінчук А. [162], Плачинда Т. [219; 220; 221; 222], Попенко Н. [229], Шевчук Т. [304] та ін.); використання переважно застарілих засобів, форм та методів викладання гуманітарних дисциплін (Бондар Н. [26], Олійник О. [193], Попенко Н. [224], Шевчук Т. [304; 305; 306] та ін.).

Вознюк О. зазначає, що суперечності, що виникають між соціальними потребами гуманітаризації процесу навчання у закладах вищої освіти технічного профілю і традиційними формами й методами вивчення гуманітарних дисциплін, окреслюють загальну проблему оновлення їхнього змісту [40].

На думку Попенко Н., подоланням проблеми мотивації має стати зв'язок викладання гуманітарних дисциплін із профілем спеціальності, що зробить знання більш доступними, обґрунтованими, дієвими для студентів та допоможе науково-педагогічному працівнику уникати абстрактності і декларативності у викладанні. Такий зв'язок є ефективним засобом перетворення здобутих студентами знань на їхні особисті переконання [9]. Аналогічної думки дотримуються Устінова В. [282] та Ципко В. [297]. Як зауважує Ципко В., зв'язок викладання гуманітарних дисциплін із профілем закладу вищої освіти, факультету, спеціальності дасть змогу зробити їх дохідливішими для студентів, дієвими, аргументованими, допоможе викладачеві уникати абстрактності і декларативності у викладанні; передбачає використання матеріалу профільних наук в аналізі змісту

гуманітарних дисциплін. Такий зв'язок є ефективним засобом перетворення здобутих студентами знань на їхні особисті [4]. Устінова В. зазначає, що втілення ідеї міждисциплінарності при структуруванні гуманітарних дисциплін сприяє формуванню у студентів нестандартного мислення, розуміння глобалізаційних процесів у суспільстві й науці, здатності до розв'язання комплексних проблем, які виникають на межі різних галузей; дозволяє бачити взаємозв'язок фундаментальних досліджень, технологій і потреб виробництва й суспільства [288].

Погоджуючись з думками науковців, основні напрями оновлення змісту гуманітарної підготовки вбачаємо у:

- 1) оновленні змісту гуманітарних дисциплін через:
 - інтеграцію – включення відомостей з прикладних наук у канву гуманітарних предметів з метою формування у майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі цілісного уявлення про природу, Людину та суспільство; збагачення гуманітарних дисциплін основами технічного та природничонаукового знання й навпаки (реалізація міждисциплінарного підходу); використання при викладанні гуманітарних дисциплін ілюстративного матеріалу із профільних наук для аргументації теоретичних положень гуманітарних наук [5; 8; 260; 51; 167; 261];
 - присвячення перших занять поясненню зв'язку гуманітарної дисципліни зі спеціальністю студентів, детальному огляду тих загальних компетентностей, які можуть бути сформованими протягом вивчення курсу гуманітарної дисципліни та використанні надалі у освітній діяльності, професійному та повсякденному житті, будуючи при цьому навчальний курс навколо формування цих компетентностей та неодноразово повертатися до них [8; 51; 255];
 - розробку інтегрованих курсів гуманітарних дисциплін, які б забезпечували формування повноцінної особистості майбутнього фахівця, входили до складу вибіркової частини освітніх (освітньо-професійних)

програм, сприяли усвідомленню студентами власних потреб у тих чи інших аспектах гуманітарного знання [9; 260; 261];

– осучаснення змісту гуманітарних дисциплін [268; 273; 88; 40];

2) реалізації методики навчання, що ґрунтується на принципі «створи», замість принципу «повтори», яка особливо сприятлива саме в технічній освіті, де компонента «знання» є лише основою для здійснення компоненти «уміння», де створення нового є метою технічної освіти, якій підпорядковані всі завдання, етапи і структура навчання [255; 269];

3) викладання та навчання з використанням можливостей інноваційних технологій навчання (технологій проблемного та ситуаційного навчання, проектної та інформаційно-комунікаційної технологій) та організаційних форм навчання (проблемна лекція, семінар-дискусія, семінар-дослідження, практично-лабораторних занять та ін.) [268; 270; 271; 114; 272; 124; 100].

Взявши до уваги, що практично у всіх закладах вищої освіти, які готують технічних фахівців авіаційної галузі (таблиця 1.1), викладаються навчальні дисципліни історія України та української культури, філософія, політологія, соціологія, психологія, культурологія як окремі навчальні дисципліни чи як інтегровані короткі курси гуманітарних дисциплін, ми взяли ці навчальні дисципліни за основу розробки інноваційного навчально-змістового ресурсу гуманітарної підготовки.

У рамках нашого дослідження здійснена робота із оновлення навчально-методичного забезпечення навчальних дисциплін «Історія України та історія української культури», інтегрованих курсів «Основи політології, правознавства та психології», «Основи соціології, культурології та філософії» з метою доповнення та збагачення їх викладання інноваційними технологіями навчання. Обрані навчальні дисципліни мають значний обсяг навчального матеріалу, достатньо складного і різноманітного, та обмежену кількість годин на його вивчення; при їх викладанні використовують

переважно пасивний пояснювально-ілюстративний метод навчання, що призводить у результаті до репродуктивного відтворення матеріалу.

Формами організації навчання за означеними навчальними дисциплінами є лекції, семінари, практична та самостійна робота. Для кожної з форм організації навчання за різними темами запропоновано різні інноваційні технології.

Розроблено навчально-методичне забезпечення спецкурсів «Історія авіації України» та «Корпоративна культура та етика ділового спілкування» для майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі – студентів першого року навчання бакалаврського рівня зі спеціальністю 272 «Авіаційний транспорт» з урахуванням можливостей запропонованих інноваційних технологій навчання.

Загальним для всіх навчальних дисциплін є розробка тестових питань для перевірки теоретичних знань, тем (питань) для написання есе, розміщення навчально-методичних матеріалів до означених навчальних дисциплін на GoogleДиску.

Здійснена робота із розробки та оновлення змісту навчальних дисциплін гуманітарної підготовки узагальнена у табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Оновлення змісту навчальних дисциплін гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі

Навчальна дисципліна	Трансформація / розробка змісту навчальних дисциплін
1	2
Історія України та української культури	підібрані відеоматеріали до лекцій; розроблені: презентації до лекцій, навчальні проблеми (проблемні питання), пов'язані із трактуванням подій у різні історичні часи; інформаційно-дослідницькі проекти, пов'язані із збиранням, систематизацією та відтворенням інформації щодо історичних та культурних подій, видатних постатей в Україні різних часів

1	2
<p>Інтегрований курс «Основи політології, правознавства та психології»</p>	<p>розроблені: презентації до лекцій, навчальні проблеми (проблемні питання), пов'язані з трактуванням політичних подій у різні історичні часи; інформаційно-дослідницькі проекти, пов'язані зі збиранням, систематизацією та відтворенням інформації галузі психології («Видатні психологи України та їх теорії»; «Психологія в системі наук про людину» тощо), політології та правознавства («Виникнення та основні етапи розвитку політичної науки», «Витоки соціально-політичних вчень в Україні», «Основні політичні режими та їх характеристика», «Політична культура сучасного українського суспільства», «Система міжнародного механізму захисту прав людини», «Політична криза в Україні 2013-2014 рр. та шляхи подолання» та ін.); ілюстративні навчальні ситуації – кейси з психології</p>
<p>Інтегрований курс «Основи соціології, культурології та філософії»</p>	<p>підібрані відеоматеріали, ілюстративний матеріал, інтерв'ю відомих філософів до лекцій з філософії; розроблені: презентації до лекцій; навчальні проблеми (проблемні питання), пов'язані із трактуванням філософських понять; навчальні ситуації – кейси для практичних занять; інформаційно-дослідницькі проекти, пов'язані зі збиранням, систематизацією та відтворенням інформації галузі сучасної філософії («Філософія інформаційного суспільства», «Філософія комп'ютерного розуму і «штучного інтелекту»», «Філософія глобалізму», «Філософія техніки» тощо)</p>
<p>Спецкурс «Історія авіації України»</p>	<p>підібрані відеоматеріали та ілюстративний матеріал до лекцій і семінарів-практикумів; розроблено: інформаційно-дослідницькі проекти, пов'язані зі збиранням, систематизацією та відтворенням інформації про видатних українських авіаконструкторів; історія та сучасність українського літакобудування та вертольотобудування; українські авіакомпанії; авіаційні заводи та конструкторські бюро України; мала авіація в Україні; навчальні проблеми (проблемні питання), пов'язані з використанням авіаційної техніки (проблеми захисту навколишнього середовища від впливу авіації; вплив рівня морального та технічного зносу авіаційної техніки на безпеку авіаційних перевезень тощо);</p>

1	2
	навчальні ситуації – кейси з використанням статистичних даних у галузі авіатранспорту (https://mtu.gov.ua/content/statistichni-dani-v-galuzi-aviatransportu.html ; http://www.ukrstat.gov.ua/operativ)
Спецкурс «Корпоративна культура та етика ділового спілкування»	розроблено: презентації до лекцій; інформаційні проекти: «Корпоративна культура та її типи»; «Етичні принципи корпоративної поведінки»; «Механізми, що забезпечують високий рівень культури ділового спілкування», «Сучасні форми ділового спілкування»; «Моделі та стилі ділового спілкування в країнах з різною культурою»; «Ділові конфлікти та способи їх вирішення»; «Шляхи розвитку культури особистості як суб'єкта ділового спілкування»

Процес упровадження педагогічних інновацій, творчий пошук суттєво залежать від морально-психологічного клімату у науково-педагогічному колективі закладу вищої освіти, матеріально-технічних ... та естетичних умов праці. В організації інноваційних пошуків важливим є вибір актуальної науково-педагогічної теми, чітке формулювання мети і завдань творчої діяльності як усього колективу, так і кожного педагога зокрема, оптимальний розподіл і корпоративна праця [5].

Сьогодні професійна підготовка майбутніх фахівців технічних спеціальностей спирається на ідею інтеграції гуманітарної і професійної освіти. Але у більшості випадків гуманітарна підготовка в технічних закладах вищої освіти є неефективною. Однією із основних причин неефективної гуманітарної підготовки у ЗВО технічного профілю науковці називають відсутність або низький рівень професійної спрямованості гуманітарних знань через відсутність кооперації профільних випускових кафедр і кафедр гуманітарної підготовки [5; 8; 36; 40; 259].

Погоджуючись з думкою Ципко В. [297], умовою врахування профілю підготовки фахівців у викладанні гуманітарних дисциплін є обізнаність викладачів гуманітарних дисциплін, які саме науки є профільними на

певному факультеті чи конкретній спеціальності; наявність у нього уявлення про загальну історію профільних наук, їх основну проблематику, місце цих наук, обсяг теоретичних знань студентів із профільних наук, особливості виробництва та умови праці фахівців відповідного профілю. Але для цього викладач гуманітарних дисциплін повинен більш-менш тривалий час працювати на певному факультеті чи спеціальності, щоб знати їх специфіку, що практично не можливо, через читання лекцій одночасно студентам різних факультетів.

Отже, оновлення змісту гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі в розрізі інтеграції гуманітарних та технічних дисциплін не можлива без участі викладачів кафедр природничих та технічних (профільних) наук.

Враховуючи думки науковців та власний професійний досвід, творча співпраця викладачів кафедр гуманітарних, природничих та технічних (профільних) наук необхідна при:

- розробці змісту кейсів для реалізації технології ситуаційного навчання, оскільки ситуації, описані в кейсі (зміст кейсів), повинні бути наближеними до реальної професійної діяльності, або взяті із досвіду авіаційних фахівців, які мали справу з проблемами, описаними в кейсі, та відповідати рівню підготовки студентів;

- виконанні студентами міжпредметних інформаційних, ознайомчо-орієнтовних та дослідницьких проєктів, пов'язаних із майбутньою професійною діяльністю, реалізація групових проєктів із використанням мережевого диску GoogleДиск. Робота над проєктами та оцінювання результатів проєктної діяльності студентів повинно відбуватись, на нашу думку, з участю викладачів профільних кафедр;

- використанні інформаційно-комунікаційних технологій при викладанні гуманітарних дисциплін (наприклад, технології мультимедіа, реалізації flipped-learning (перевернутого навчання), розробці електронного навчально-методичного забезпечення навчальної дисципліни та розміщення

його або на власному сайті викладача або на сторінці викладача у віртуальному навчальному середовищі ЗВО або на мережевому диску GoogleДиск).

Отже, наступною педагогічною умовою ефективної гуманітарної підготовки майбутніх бакалаврів з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів з використанням інноваційних технологій визначено *творча співпраця викладачів кафедр природничих, технічних і гуманітарних дисциплін*.

Рушійною силою інноваційної діяльності є викладач як творча особистість, оскільки суб'єктивний чинник є вирішальним під час пошуку, розробки, впровадження і поширення нових ідей. Творчий викладач має широкі можливості і необмежене поле для інноваційної діяльності, оскільки на практиці може експериментувати і переконуватися в ефективності методик навчання, коригувати їх, здійснювати докладну структурування досліджень навчально-виховного процесу, пропонувати нові технології та методи навчання [24].

Як зазначає Пархоменко Н., мета викладання гуманітарних дисциплін у технічному закладі вищої освіти – сформувати загальнокультурні компетенції, зміст яких становить не тільки знання понятійного апарату і особливостей філософського розуміння світу, але, перш за все, здатність до творчого мислення, до системного аналізу нестандартних ситуацій, вміння використовувати отримані знання для обґрунтування обраних стратегій поведінки [210]. Науковець зазначає, що сьогодні перед викладачами гостро позначається дилема: чи навчати студентів теоретичних положень як цінностей самих по собі, вважаючи, що, при необхідності, вони будуть використані за призначенням, або розглядати ці положення як робочий засіб для розвитку самостійного творчого мислення, як основу для пояснення нововиникаючих проблем та прийняття ефективних рішень [210]. Вважаємо, що другий шлях точніше відповідає запитам сьогодення, передбачає перехід від традиційних освітніх технологій до інноваційних у вищій технічній освіті

через пошук методик і організаційних форм навчання, що сприяють посиленню творчого аспекту освітнього процесу та забезпечують можливість самостійного пошуку знань.

Кожна із виділених нами інноваційних технологій навчання (технології проблемного та ситуаційного навчання, проектна та інформаційно-комунікаційна технології) має свої особливості щодо мети та змісту навчання (змістова частина), методів, форм та засобів реалізації (процесуальна частина), тому їх впровадження у гуманітарну підготовку майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі потребує переосмислення ролі й функцій викладача; бажання, можливостей, інноваційного потенціалу та готовності викладача до реалізації інноваційної освітньої діяльності.

Мазоха Д. та Опанасенко Н. зазначають, що професія педагога на сьогодні вимагає здатності до адекватного сприйняття потреб сучасного суспільства та відповідної корекції навчально-виховної діяльності. Вища школа, як один із найважливіших інститутів соціалізації людини, підготовки молоді до ролі активних суб'єктів майбутніх суспільних процесів, повинна бути винятково уважною як до нових реалій і тенденцій суспільного розвитку, так і до нововведень у галузі змісту, форм і методів навчання. Відповідно, сучасному викладачеві ЗВО для його професійної діяльності необхідно апелювати саме до інноваційного потенціалу [169]. Аналогічної думки дотримується Туркот Г., яка зазначає, що основна умова інноваційної діяльності – інноваційний потенціал педагога [280].

За визначенням науковців, інноваційний потенціал педагога – це сукупність соціокультурних і творчих якостей особистості педагога, який виявляє готовність вдосконалювати свою діяльність, а також внутрішні засоби та методи, що здатні забезпечити цю готовність. Наявність інноваційного потенціалу в педагога обумовлюють такі чинники: творча здатність генерувати нові ідеї; високий культурно-естетичний рівень; освіченість; інтелектуальна глибина і різнобічність інтересів; відкритість новому і сприйняття різних ідей, думок, поглядів, концепцій, що базується на

толерантності особистості, гнучкості та широті мислення [283; 101; 125].

Готовність викладачів закладів вищої освіти до інноваційної педагогічної діяльності науковці визначають як певну сформованість особистісного ресурсу людини, що забезпечує свободу її інтелектуальної самореалізації в умовах мінливої соціальної реальності (Карпова Ю. [275]); «особливий особистісний стан, який передбачає наявність у педагога мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності, володіння ефективними способами і засобами досягнення педагогічних цілей, здатності до творчості й рефлексії» [102, с. 277].

На думку науковців, готовність викладача до інноваційної діяльності визначають за такими показниками: 1) усвідомлення необхідності впровадження освітніх інновацій у власній викладацькій практиці та прийняття їх ролі у вирішенні актуальних проблем професійної освіти; 2) інформованість про новітні освітні технології, знання новаторських методик роботи, наявність вміння логічно вибудовувати етапи реалізації інноваційних технологій на практиці; 3) наявністю умінь та навичок щодо застосування освітніх інновацій у викладацькій практиці, активність і творче ставлення до процесу застосування освітніх інновацій, орієнтація на створення власних творчих завдань, методик, налаштованість на експериментальну діяльність; 4) готовність до подолання творчих невдач та труднощів, пов'язаних зі змістом та організацією інноваційної діяльності, здатність до фахової рефлексії; 5) позитивне сприйняття, переосмислення свого минулого досвіду та його залучення до розробки інновації; 6) володіння практичними навичками освоєння освітніх інновацій та розробки нових [125; 276; 277; 278; 279; 280]. Ці показники виявляють себе не ізольовано, а в різноманітних поєднаннях і взаємозв'язках. Зокрема, потреба в нововведеннях активізує інтерес до найсвіжіших знань у конкретній галузі, а успішність власної викладацької інноваційної діяльності допомагає долати труднощі, шукати нові способи діяльності, відстоювати новаторські підходи у взаємодії з тими, хто їх не сприймає [280].

Погоджуючись з думкою Дичківської І. [69], Козак Л. [128], Кляп М. [123], Туркот Т. [280] та інших науковців, вважаємо, що, серед інших, чинниками реалізації інноваційних технологій навчання є переорієнтація діяльності викладача з *інформаційної*, коли він є суб'єктом – провідною особою, яка є транслятором знань, жорстким організатором змісту і спрямованості навчальної діяльності студентів, на *продуктивну*. При продуктивній діяльності викладач ЗВО виступає в ролі педагога-менеджера, режисера навчання, організатора освітньої діяльності, який ініціює та організовує освітній процес, стимулює перетворення студента в його активного учасника; здатний проектувати і моделювати освітній процес з використанням різних навчальних технологій, знаходячи баланс між класичними (традиційними) та інноваційними технологіями навчання, обираючи оптимальні форми, методи та засоби навчання, які будуть відповідати встановленій педагогічній меті та завданням кожної із гуманітарних дисциплін та гуманітарної підготовки майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі в цілому.

Інноваційна педагогічна діяльність викладача вищої школи буде продуктивна та ефективна у разі, якщо він оволодіє такими вміннями: гностичними (отримує нові знання з різних джерел, з досліджень власної діяльності; аналізує педагогічні ситуації, здійснює пошукову та евристичну діяльність); проєктувальними (здійснює перспективне планування; передбачає можливі результати від вирішення системи педагогічних завдань, проєктує зміст навчального курсу, власну педагогічну діяльність та навчальний процес, різноманітні підходи до технологій навчання, використовує інноваційні технології навчання); конструктивними (відбирає та структурує інформацію до розроблених курсів навчальних дисциплін, відбирає форми організації, методи й засоби навчання, здійснює контроль за навчальною діяльністю студентів); організаторськими (організовує аудиторну та позааудиторну, колективну та індивідуальну роботу студентів з урахуванням усіх чинників, управляє психічним станом студентів на

навчальних заняттях, діагностує пізнавальні можливості й результати пізнання, здійснює корекцію навчальної діяльності студентів на основі реалізації принципу індивідуалізації); комунікативними (будує взаємодію між викладачами та студентами для ефективної організації освітнього процесу та досягнення позитивних результатів, установлює доброзичливі відносини, мотивує учасників освітнього процесу до майбутньої професійної діяльності тощо) [282].

Спираючись на доробки вчених Дичківської І. [68; 69], Дубасенюк О. [75; 76], Мазохи Д. та Опанасенко Н. [169], Туркот Т. [280], під *готовністю викладача закладу вищої освіти до використання інноваційних технологій навчання* ми розуміємо особливий особистісний стан, який передбачає наявність у викладача мотиваційно-ціннісного ставлення до педагогічних інновацій; розуміння сутності, усвідомлення необхідності та підготовленість до творчого впровадження інновацій в освітній процес для досягнення педагогічних цілей; здатність до рефлексії.

Отже, ефективність упровадження інноваційних технологій навчання значною мірою залежить від того, як і яким чином взаємодіють усі учасники освітнього процесу, від професіоналізму викладача, його інноваційного потенціалу.

Таким чином, реалізація виділених педагогічних умов, які є результатом цілеспрямованого відбору, конструювання та застосування оновленого змісту, інноваційних методів та організаційних форм навчання за умови творчої співпраці викладачів кафедр природничих, технічних та гуманітарних наук, готовності викладачів гуманітарних дисциплін до впровадження інноваційних технологій навчання забезпечить ефективну гуманітарну підготовку майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі.

2.3 Теоретичне обґрунтування структурно-функціональної моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі

Здійснене у першому розділі монографії дослідження стану гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі, розглянуті можливості інноваційних технологій, зроблена структурно-критеріальна характеристика, визначені рівні та теоретично обґрунтовані педагогічні умови_ефективної гуманітарної підготовки у зазначеній категорії студентів із використанням інноваційних технологій становлять достатню методолого-теоретичну базу для розробки структурно-функціональної моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій.

Розробка зазначеної моделі потребує теоретичного осмислення понять «модель», «моделювання», «педагогічне моделювання», яким часто послуговується сучасна педагогічна наука.

«Модель» від лат. *modulus* – міра, зразок, норма. При розробці моделі ми керувались трактуванням цього терміну, як аналога (схеми, структури, знакової системи) визначеного фрагмента природної чи соціальної реальності, продукту людської культури, концептуально-теоретичного утворення оригіналу [78]; «штучно створену систему елементів, які з певною точністю відображають певні властивості, сторони, зв'язки об'єктів, що вивчаються [80].

В основі створення моделей знаходиться метод моделювання – метод опосередкованого пізнання, при якому для отримання інформації про досліджуваний об'єкт, явище чи систему досліджується допоміжний абстрактний об'єкт або структура, що мають певну відповідність з реальними явищами і замінюють оригінали в отриманні узагальнених знань [289].

Метод моделювання є інтеграційним, дозволяє об'єднати емпіричні та теоретичні елементи в педагогічному дослідженні, тобто поєднує педагогічний експеримент з побудовою логічних конструкцій і наукових

абстракцій [294].

Дефініцію «педагогічне моделювання» науковці визначають як метод розроблення і створення педагогічних систем, ситуацій або процесів, основних шляхів їх досягнення, за якого вивчається не сам об'єкт пізнання, а його зображення у вигляді так званої моделі, а результат дослідження переноситься з моделі на об'єкт [292]; як розробку моделі нового педагогічного об'єкта, на базі якої створюється проект дій по втіленню педагогічної ідеї в практику [291].

Поділяючи позицію науковців, у нашому дослідженні будемо дотримуватися наступного трактування: педагогічне моделювання є одним із методів педагогічного дослідження, що дозволяє вивчати педагогічне явище (педагогічний об'єкт) за допомогою моделювання понятійних, процесуальних, структурно-змістових і концептуальних характеристик та окремих «сторін» освітнього процесу в межах точно визначеного соціокультурного простору на загальноосвітньому, професійно-орієнтованому або іншому рівнях [294; 295; 293]; склад моделі залежить від мети дослідження і повинен дати можливість простежити будь-які характеристики об'єкта дослідження [292]; побудова педагогічної моделі відбувається за допомогою: визначених цілей, закономірностей, принципів, визначення змісту, форм, методів, системи контролю та оцінки результату [296]; засобами моделювання виступають закони, закономірності, принципи, правила організації та здійснення освітнього процесу, а також підходи в освіті, як то: системний, діяльнісний, особистісно орієнтований, компетентнісний тощо [291].

Наше дослідження передбачає побудову структурно-функціональної моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій та характеристику її властивостей на підставі опису і теоретичного обґрунтування взаємозв'язку структурних і функціональних складників даного процесу. Структурна складова моделі фіксує структуру педагогічного процесу, структуру

діяльності викладача та студента як суб'єктів педагогічного процесу та інші явища, їх якісну характеристику; при її побудові найважливішим є сутнісні взаємозв'язки між структурними компонентами [102]. Функціональна складова моделі враховує функції всіх компонентів та їх роль у досягненні очікуваного результату; дозволяє побачити динаміку процесу; виокремити та здійснити аналіз найбільш впливових чинників його реалізації; створити комплекс педагогічних умов, реалізація яких зможе забезпечити ефективне управління педагогічним процесом та його прогнозування [104].

Цілісність моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій забезпечується єдністю структурних та функціональних компонентів. Структурні компоненти моделі: мета, зміст процесу, результат. Функціональні компоненти: принципи, підходи, умови, методи, засоби досягнення мети, критерії, рівні.

Отже, структурно-функціональна модель гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій поєднує такі блоки: *цільовий* (соціальне замовлення, мета, завдання), *методологічний* (підходи, принципи гуманітарної підготовки); *змістово-організаційний* (зміст, форми і методи, що притаманні інноваційним технологіям навчання, педагогічні умови реалізації гуманітарної підготовки з використанням інноваційних технологій); *оціночно-результативний* (критерії, рівні гуманітарної підготовки).

Виходячи із сучасної парадигми освіти як відкритої динамічної системи, головним завданням гуманітарної підготовки фахівців профільних закладів вищої освіти є вивчення законів гармонійної взаємодії природи й суспільства та сучасна підготовка можливостей їх практичного використання [103].

Цільовий блок є важливим складником моделі – відображає запланований результат, уявлення про рівень гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі відповідно до соціального

замовлення.

Сьогодні держава та суспільство має потребу в авіаційних фахівцях із високим рівнем професіоналізму, загальною й авіаційно-професійною культурою, соціально та професійно мобільних, здатних самостійно здобувати необхідні знання та підвищувати рівень свого професіоналізму. Соціальне замовлення суспільства до технічних фахівців авіаційної галузі відображено у нормативних документах ІКАО (Міжнародна організація цивільної авіації), освітньо-професійних програмах, навчальних планах, робочих програмах навчальних дисциплін закладів вищої освіти.

Відповідно до соціального замовлення, визначається мета та завдання гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі.

Зважаючи на означене, дидактичною метою моделі вважаємо підготовку технічного фахівця авіаційної галузі нової формації – конкурентноспроможного фахівця, що володіє гуманітарними знаннями та вміє в застосовувати у освітній та професійній діяльності, життєдіяльності в соціумі.

Поставлена мета конкретизується у таких завданнях:

- формування позитивної мотивації студентів до вивчення гуманітарних дисциплін, усвідомлення їх цінності та потенціалу, як складової професійної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі;

- проектування гуманітарної підготовки (змісту, організаційних форм і методів) відповідно до сучасної гуманітарної парадигми; упровадження інноваційних технологій навчання;

- спрямування діяльності викладачів на впровадження педагогічних інновацій у професійну підготовку майбутніх фахівців.

Методологічний блок моделі, що проектується, відображає основні концептуальні підходи, на яких базується побудова моделі, принципи навчання, у відповідності до яких організується процес гуманітарної підготовки майбутніх фахівців.

Поняття «підхід» у загальному розумінні означає певну сукупність різноманітних засобів і прийомів, які діють певним чином на когось [70]. У науковій літературі поняття «підхід», тлумачиться як певний вихідний принцип, вихідна позиція, основне положення чи переконання (цілісний, комплексний, системний, синергетичний та ін.) [54]; ... сукупність прийомів, способів впливу на будь-кого, будь-що, при вивченні будь-чого [78].

Нам імпонує визначення поняття «підхід», сформульоване Карповою О., як вся сукупність змісту, методів, засобів і способів діяльності, що застосовується у педагогічному процесі [98].

Методологічними підходами, на яких ґрунтується побудова моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій є такі: системний, синергетичний, компетентнісний, особистісно-діяльнісний, інтегративний, контекстний, культурологічний (рис. 2.3).

Рис. 2.3 Методологічні підходи структурно-функціональної моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій

У структурно-функціональній моделі системний підхід представлено сукупністю взаємопов'язаних упорядкованих компонентів гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі (мети, змісту,

методів, засобів реалізації (інноваційних технологій навчання), традиційних та інноваційних організаційних форм та результатів навчання), які є цілісним утворенням.

Погоджуючись з думкою Шевчук Т. [304], ми вважаємо, що системний підхід дає викладачеві гуманітарних дисциплін змогу здійснювати викладання своєї дисципліни в нерозривному зв'язку з іншими фаховими та природничими дисциплінами, чітко визначати пріоритетні напрямки викладання, структурувати навчальні завдання, оновлювати освітній процес, впроваджуючи інноваційні технології навчання у його змістову, процесуальну та технологічну складові. Крім зазначеного, реалізація системного підходу означає підсилення ефективності роботи та налагодження тісних зв'язків між викладачами гуманітарних, природничих, профільних дисциплін; взаємовикористання ними наявних ресурсів, можливостей і досягнутих результатів.

Із системним тісно пов'язаний синергетичний підхід. На відміну від системного підходу, де основна увага акцентується на зв'язках частин у цілому, синергетика досліджує причини властивостей системи. Синергетичний підхід до професійної підготовки майбутнього фахівця, заснований на ефекті посилення дій у навчанні в результаті використання навчальної інформації через різні канали сприйняття. Синергія, як ефект підвищення результативності навчання за рахунок взаємозв'язку і взаємопідсилення різних дій у навчанні, може реалізуватися через використання в навчальному процесі широкого спектру різних інноваційних технологій навчання. Необхідність розширення спектру інноваційних технологій навчання (метод проектів, метод «мозкового штурму», дискусії, дослідницька діяльність, ділові ігри, кейс-метод, Web-квести та ін.) пов'язана з нелінійним характером мислення, який вміщує в себе вибір, корекцію та оцінювання [116].

Концептуальною основою для оновлення змісту гуманітарної підготовки та її реалізації з використанням інноваційних технологій у

закладах вищої освіти є компетентнісний підхід.

Як зазначають науковці, компетентнісний підхід орієнтований на встановлення зв'язку освітнього процесу у закладах вищої освіти з вимогами зовнішнього середовища [138]; переміщує акценти з процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок в площину формування й розвитку в учнів здатності практично діяти і творчо застосовувати набуті знання і досвід у різних навчальних та життєвих ситуаціях; вимагає від викладача зміщення акцентів з інформаційної – «ретранслятора знань» до організаційно-управлінської площини – організатора освітньої діяльності; зумовлює зміну моделі поведінки студента – дослідницько-активна самостійна діяльність приходить на зміну пасивному засвоєнню знань [150]; забезпечує спроможності випускника вищої школи відповідати новим запитам ринку, мати відповідний потенціал для практичного розв'язання життєвих проблем, пошуку свого «Я» в соціальній структурі [164; 219].

Компетентнісний підхід, поряд із конкретними знаннями й вміннями, охоплює здібності, готовність до пізнання, готовність до професійної діяльності, соціальні навички, наявність у випускників вищого навчального закладу системних, інтелектуальних, комунікативних якостей, здатність до самоорганізації та до організації діяльності працівників, здатність до рефлексії власної діяльності [217].

Отже, синергетичний та компетентнісний підходи, в контексті нашого дослідження, передбачають у процесі вивчення гуманітарних дисциплін комплексне оволодіння у гуманітарними знаннями та вміннями, в тому числі використовуючи інноваційні методи і організаційні форми навчання, перетворення їх у систему загальних компетентностей, що визначають здатність майбутнього фахівця практично та творчо використовувати арсенал гуманітарних знань у професійній діяльності та життєдіяльності в соціумі.

Основою компетентнісного підходу є активна свідомо діяльність суб'єктів освітнього процесу, тобто в межах компетентнісного підходу виявляється особистісно-діяльнісний підхід.

Особистісний підхід змінює основоположну характеристику педагогічного процесу – мету, робить головним завдання становлення та розвиток особистісних властивостей суб'єктів освіти, розвиток їхнього особистісного досвіду [134]. Особистість – досить складна система якостей і характеристик, яка включена в різні види діяльності, звідси гостра необхідність застосування діяльнісного підходу. Діяльнісний підхід, привносячи свої характеристики в цілі й завдання педагогічного процесу, перебудовує, головним чином, його процесуально-технологічну сторону у такий спосіб, щоб суб'єкти освітнього процесу оволоділи діяльністю у її цілісному уявленні [163].

Погоджуючись з думкою Пасічник О. [211], вважаємо, що однією з переваг впровадження особистісно-діяльнісного підходу в гуманітарну підготовку майбутніх фахівців є зменшення психологічного напруження студентів та створення невимушеної творчої атмосфери під час взаємодії, формування системи цінностей та соціальних установок у сфері міжособистісного та професійного спілкування. Це не лише стимулює ситуацію розвитку, свободу вибору, автономність та незалежність дій, а й одночасно формує відповідальність за прийнятті рішення, здатність до рефлексії.

Особистісно-діяльнісний підхід у нашому дослідженні означає орієнтацію освітньої діяльності на здібності, інтереси, пізнавальні можливості і нахили студентів, забезпечує становлення і розвиток особистості майбутнього фахівця, актуалізацію мотиваційної складової гуманітарної підготовки та передбачає, що засвоєння змісту гуманітарної підготовки відбувається не шляхом передачі інформації, а у процесі власної активної навчально-пізнавальної діяльності студентів; може бути реалізований за допомогою активізації діяльності студентів як в аудиторній, так і в позааудиторній самостійній освітній діяльності шляхом упровадження інноваційних технологій навчання.

Одним із шляхів подолання проблем гуманітарної підготовки

технічних фахівців авіаційної галузі є реалізація інтегративного підходу.

На думку науковців, інтегративний підхід дозволяє перейти від ізольованого вивчення окремих явищ до їх взаємопов'язаного комплексного вивчення (теми гуманітарних дисциплін пов'язуються з темами дисциплін фахового та природничого циклів, реалізуються міжпредметні зв'язки) [34]; є одним з ефективних шляхів подолання суперечності між необхідністю забезпечити духовний розвиток особистості фахівця та традиційними способами навчання гуманітарних дисциплін у технічному закладі вищої освіти; передбачає розробку нових курсів – метапредметів, які мають інтегрований характер і гнучку структуру (можуть існувати і як єдиний навчальний предмет, і як система окремих тем (чи модулів)), включення певних відомостей з фундаментальних та прикладних наук у канву гуманітарних предметів з метою формування у студентів цілісного уявлення про природу, людину та суспільство; запровадження навчальних курсів гуманітарних дисциплін з урахуванням спеціалізації технічних фахівців [90; 196].

У межах інтегративного підходу виявляється контекстний підхід.

Контекстний підхід орієнтований на збагачення гуманітарної підготовки елементами професійної діяльності. За Вербицьким А., контекстний підхід передбачає моделювання та організацію освітнього процесу за допомогою комплексу дидактичних форм, методів і засобів предметного та соціального змісту майбутньої професійної діяльності студентів [34].

Упровадження контекстного підходу в гуманітарну підготовку майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі робить його освітню діяльність особистісно значущою, у ній простежуються особливості майбутньої професії, створюються реальні можливості для розвитку професійної мотивації студентів та мотивації студентів до отримання знань з гуманітарних предметів та їх подальшого використання.

В межах нашого дослідження реалізація інтегративного та контекстного підходів передбачає зміну характеру побудови дисциплін

гуманітарної підготовки, через оновлення їх проблематики, наближення змісту гуманітарних дисциплін до професійної діяльності майбутніх фахівців.

Погоджуючись з думкою Лузік Е. [165], вважаємо, що в основу вдосконалення змісту гуманітарної підготовки в профільному закладі вищої освіти повинно бути покладено загальнолюдські цінності (норми людського спільного проживання), національно-орієнтовані цінності (ідея національного самовизначення, національна культурна традиція), цінності сучасного світу (демократія, права людини, свобода вибору).

Сьогодні гостро постало питання про формування культури фахівців, яка об'єднує в собі високий професіоналізм, високий рівень культурної освідченості, інтелігентність, творчий підхід до виконання професійних завдань. Саме культурологічний підхід дозволяє трактувати освіту як процес оволодіння культурою, спрямований на розвиток, цілісне перетворення особистості людини; зміст освіти як узагальнену культуру, яку необхідно опанувати; творчість і діалог як способи саморозвитку і самореалізації особистості [166].

Іванова Т. визначає актуальність та доцільність культурологічного підходу на сьогодні так: «... без сучасних культурологічних знань дуже складно сформувані у студентів уявлення про загальну культуру, соціальну адекватність у швидкозмінливих параметрах способу життя і ціннісних орієнтирів сучасного суспільства. Розвинути в них національну, професійну, психологічну культуру, толерантність, розуміння і повагу до законів і норм суспільного буття як власної країни, так і інших держав і народів, а також сформувані необхідний пієтет перед культурними традиціями як загальнонаціонального масштабу, так і опануванні професії» [91, с. 34–39].

Реалізація культурологічного підходу в межах нашого дослідження передбачає формування у майбутніх фахівців здатності до особистісної самореалізації у співпраці з іншими людьми і культурами.

Методологічною основою моделювання є обґрунтований набір

принципів гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі.

Нам імпонує визначення поняття «принципи», зроблений Сластеніним В. [259]. Науковець зазначає, що принципи відображають основні вимоги до організації педагогічної діяльності, вказують їй напрямок, допомагають творчо підійти до побудови педагогічного процесу.

До загальнодидактичних принципів гуманітарної підготовки, які є «вихідними положеннями, що, визначаючи зміст, організаційні форми і методи освітнього процесу відповідно до загальних цілей і закономірностей, забезпечують його ефективність» [255] належать:

- принцип науковості, сутність якого полягає в тому, що всі факти, знання, положення і закони, що вивчаються, повинні бути науково правильні, розкривати причинно-наслідкові зв'язки процесів, враховувати особливості і тенденції розвитку сучасного суспільства, культури, освіти, стан розвитку науки і техніки, в тому числі авіаційної;

- принцип системності, послідовності та наступності навчання – зорієнтований на системне, послідовне та доступне викладання навчального матеріалу гуманітарних дисциплін, врахування рівня уже набутих студентами – вчорашніми учнями знань і досвіду, що забезпечує перехід від простих до більш складних форм діяльності, між попередніми та новими знаннями; встановлення структурно-логічних зв'язків і залежностей між структурними частинами кожної навчальної дисципліни та міжпредметних зв'язків, елементами системи знань, елементів світу, який оточує студента;

- принцип доступності навчання – передбачає дотримання правил: від простого – до складного, від відомого – до невідомого, від близького – до далекого, врахування рівня розвитку студентів, їх індивідуальних особливостей.

Крім загальнодидактичних принципів, у контексті нашого дослідження виділяємо специфічні принципи гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі:

– принцип професійної спрямованості освітньої діяльності студентів, сутність якого полягає в тому, щоб різними методами надати процесу гуманітарної підготовки професійної спрямованості, запроваджуючи навчальні курси гуманітарних дисциплін з урахуванням спеціалізації та рівнів кваліфікації майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі;

– принцип міждисциплінарної інтеграції між різними навчальними курсами полягає у взаємозв'язку гуманітарних наук на основі їх об'єднання у інтегровані курси, збагачення гуманітарного знання природничонауковими і фундаментальними компонентами та проникненні гуманітарного знання в природничонаукові та технічні дисципліни;

– принцип включення в інноваційну діяльність викладачів і студентів виражається у готовності викладачів впроваджувати в процес гуманітарної підготовки інноваційні технології навчання (в тому числі потенціалу ІКТ), що передбачає зміну завдань, мети, змісту, форм та методів його роботи та активну участь у інноваційній діяльності студентів;

– принцип єдності традиційного та інноваційного у гуманітарній підготовці майбутніх фахівців передбачає гармонійне та органічне поєднання традиційного та інноваційного змісту, методів, організаційних форм навчання;

– принцип поєднання індивідуальних і колективних форм навчання передбачає організацію освітньої діяльності майбутніх фахівців, у якій при виконанні колективних форм роботи (розробки проєктів, виконання кейсів) будуть враховані індивідуальні особливості і можливості кожного із майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі, що формує у них уміння виконувати завдання як індивідуально, так і в команді, аналізувати, узагальнювати та творчо використовувати інформацію, отриману з різних джерел; сприяє їх взаємному навчанню, обміну знаннями при виконанні індивідуальних та колективних завдань, формує здатність до рефлексії;

– принцип рефлексивності – визначає здатність майбутніх фахівців до самоаналізу, оцінки результатів своєї гуманітарної підготовки, що забезпечує

усвідомленість студентами власних знань з гуманітарних предметів, вмінь їх використовувати в освітній та професійній діяльності, життєдіяльності в соціумі.

Всі виділені нами принципи навчання тісно взаємопов'язані, зумовлюють один одного, жоден з них не може бути використаний без урахування інших.

Визначені підходи та принципи виступають підґрунтям процесу гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі і знаходять відображення в педагогічних умовах та у методиці їх реалізації.

Змістово-організаційний блок моделі передбачає конструювання цілісного процесу гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій, включає в себе педагогічні умови його реалізації, інноваційний навчально-змістовий ресурс, методи та організаційні форми навчання.

Взаємозв'язок між виділеними підходами, принципами та компонентами структурно-функціональної моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій забезпечують визначені нами у параграфі 2.2 педагогічні умови: формування позитивної мотивації до гуманітарної підготовки у майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі; оновлення змісту гуманітарної підготовки з урахуванням можливостей інноваційних технологій навчання; творча співпраця викладачів природничих, технічних і гуманітарних дисциплін; готовність викладачів гуманітарних дисциплін до використання інноваційних технологій в освітньому процесі.

Основою змістово-організаційної складової моделі є розроблений інноваційний навчально-змістовий ресурс, який включає оновлене навчально-методичне забезпечення навчальної дисципліни «Історія України та української культури», інтегровані курси «Основи політології, правознавства та психології», «Основи соціології, культурології та філософії», розроблене навчально-методичне забезпечення спецкурсів

«Історія авіації України», «Корпоративна культура та етика ділового спілкування». Розробка спецкурсів та внесення змін до навчально-методичного забезпечення дисциплін відбувалося з урахуванням можливостей запропонованих інноваційних технологій навчання та рівнів підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі.

Реалізація виділених підходів та принципів навчання відбувається із урахуванням того, що ефективність та якість гуманітарної підготовки студентів залежить не тільки від його змістового наповнення та методів навчання, а й від організаційних форм навчання.

Гуманітарна підготовка майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі передбачає поєднання аудиторної та самостійної роботи.

Аудиторна робота здійснюється у формі лекцій, семінарів та практичних занять.

За навчальними планами професійної підготовки майбутніх бакалаврів з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів при вивченні гуманітарних дисциплін перевага під час аудиторної роботи віддається саме лекціям. Дослідженням передбачено поєднання традиційних лекцій із пояснювально-ілюстративним методом викладання та інноваційних форм лекційних занять (лекція-візуалізація, яка передбачає використання мультимедійних презентацій та відеоматеріалів; лекція-діалог із використанням сторітелінгу (від англ. *storytelling* – розповідати історії, під історіями розуміються розповіді про реальних героїв, події тощо); проблемна лекція; «перевернута» лекція).

На нашу думку, сьогодні для урізноманітнення видів освітньої діяльності студентів перевага при вивченні гуманітарних дисциплін повинна надаватись семінарським, практичним заняттям, індивідуальній роботі студентів. Тому в нашому дослідженні особлива увага приділяється «перевернутій» лекції, коли вивчення студентами нового матеріалу здійснюється до його викладу викладачем на лекції за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (лекція, презентації та

відеоматеріал до лекції, питання для обговорення, теми індивідуальних та групових проєктів, посилання на сайти з контентом, який відповідає темі, що вивчається тощо, викладені викладачем в мережі Інтернет на GoogleДиску), а сама традиційна лекція перетворюється в обговорення змісту лекції, дискусію, перевірку знань студентів з опрацьованого матеріалу тощо.

Цінність перевернутого навчання у можливості використовувати навчальний час для групових занять, де студенти можуть обговорити зміст лекції, перевірити свої знання і взаємодіяти один з одним у практичній діяльності. Під час навчальних занять роль викладача – виступати тренером або консультантом, заохочуючи студентів до самостійних досліджень і спільної роботи. Перевернена модель покладає більшу відповідальність за навчання на плечі студентів, даючи їм стимул для експерименту [230].

Семінари, будучи формою групового практичного заняття, спрямовані традиційно на поглиблення, розширення, деталізацію, закріплення навчального матеріалу, поданого на лекції, та покликані розвивати аналітичні, ораторські, організаційні, комунікаційні вміння студентів. Основними формами проведення семінарських занять в нашому дослідженні є теоретичний семінар, семінар-практикум, семінар дослідницького характеру з незалежною від лекцій тематикою (має дослідницький характер та присвячений більш ґрунтовному вивченню тієї чи іншої наукової проблеми). На семінарах передбачена індивідуальна та групова роботи, використання активних методів його проведення (тематичні дискусії; колективний пошук відповідей; бесіда і вільний обмін думками; інформація про конструктивні пропозиції студентів, захист рефератів, ессе).

Практичні заняття з гуманітарних дисциплін спрямовані переважно на формування практичних умінь та навичок використання теоретичних знань з гуманітарних дисциплін. В рамках нашого дослідження передбачені інноваційні форми проведення практичних занять, на яких реалізуються кейс-метод (кейси представлені у виді ілюстративних навчальних ситуацій, навчальний ситуацій із виділеною проблемою), метод проєктів для роботи

індивідуально та малими групами з розробки інформаційно-дослідницьких проєктів, в тому числі із використанням ІКТ для їх виконання та презентації. Використання ІКТ під час виконання завдань в аудиторії перетворює практичне заняття на практично-лабораторне.

Головне завдання самостійної роботи – навчити студентів працювати самостійно, планувати особисту траєкторію навчання, виконувати групові проєкти в позааудиторний час. Самостійна робота студентів передбачає вивчення матеріалу лекцій, опрацювання наукових та літературних джерел, словників та енциклопедій, в тому числі розміщених в мережі Інтернет; реалізацію індивідуальних та групових проєктів, написання есе; відвідування музеїв авіації та тематичних виставок, в тому числі віртуальних, для підвищення зацікавленості студентів в обраній професії та мотивування до навчання, тощо.

Основні методи гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій: кейс-метод, метод проєктів, метод проблемного викладення матеріалу, методи комп'ютерної підтримки, дослідницькі методи навчання із застосуванням ІКТ, метод есе.

Вважаємо, що, крім інших, використання методу есе дозволить вирішити одну із головних проблем студентів технічних спеціальностей – недостатнього володіння навичками зв'язної письмової мови, проблеми мовної культури, невміння аналізувати та узагальнювати, логічно струнко аргументувати свою позицію.

Погоджуючись з думками Резнік С. [244] та Домаревої М. [73], вважаємо, що метод есе – ефективний та активуючий освітній процес метод контролю і перевірки знань студентів більш високого порядку (аналіз, синтез, творче застосування знань); використання методу есе допоможе студентам більш грамотно формулювати свої думки, структурувати інформацію, виділяти причинно-наслідкові зв'язки, розвинути навички письмового мовлення, рефлексію, здатність до аргументації своїх думок;

дозволить викладачеві оцінити не тільки знання предмета або певної теми у студента, а й простежити за формуванням у нього навички висловлення своєї позиції і взагалі наявності такої у нього. На першому плані в есе – особистість автора, його думки, почуття ставлення до світу, заявленої проблеми. При реалізації методу проєктів було використано метод Peer Assessment – взаємооцінка студентів на основі критеріїв, заданих викладачем. Цей метод дозволяє в асинхронному режимі залучити студентів до якісного виконання навчальних завдань за умови їх розміщення в комп'ютерній мережі, наприклад на GoogleДиску, і вільного доступу студентів групи до цих робіт. Сутність методу – кожен студент повинен написати коментарі до робіт усіх інших студентів. Єдина умова – це доброзичливість в коментарях, зауваження замінюються на побажання. Останніми пишуть свої коментарі викладач і сам студент (рефлексія).

Враховуючи думку Шляхтуна П. [308], вважаємо, що, при виборі методу навчання, викладач повинен враховувати: характер гуманітарної дисципліни – загальноосвітній чи профільний: у викладанні профільних дисциплін переважають інноваційні методи; рік (курс) навчання, рівень підготовки студентів групи чи курсу: чим він вищий, тим ширше можна застосовувати інноваційні методи; обсяг навчального часу, відведений на вивчення дисципліни, розділу, теми: чим він більший, тим більше можливостей для використання інноваційних методів, за дефіциту навчального часу перевагу надають традиційним методам викладання; форму організації навчального процесу – денна, вечірня чи заочна: з точки зору рівня підготовки студентів і обсягу навчального часу, денна форма навчання надає більше можливостей для використання інноваційних методів, ніж вечірня чи заочна; форми навчального заняття – лекція, семінар, практичне заняття, самостійна робота студентів: найбільше можливостей для застосування інноваційних методів із залученням студентів, колективним обговоренням проблеми та пошуком шляхів її розв'язання надають семінарські та практичні заняття; науковий і педагогічний рівень викладача:

чим він вищий, тим більше викладач схильний використовувати інноваційні методи.

Погоджуючись з думкою Кириленко К. [324], вважаємо, що основні чинники, що впливають на рівень гуманітарної підготовки майбутнього фахівця під час професійної підготовки у закладі вищої освіти такі:

- особистість викладача (індивідуальна система життєвих і професійних установок, ціннісних орієнтації, досвіду і професіоналізму), що висуває на пріоритетні позиції суб'єкт-суб'єктні відносини, кваліфікація викладача та його здатність до використання інноваційних технологій навчання;

- особливості мотивації до навчання, інтереси, здібності і потреби в опануванні знань з гуманітарних предметів та практичних навичок їх використання у майбутнього фахівця, формування особистісних якостей;

- особливості рефлексії, спрямованої на аналіз і оцінку рівня гуманітарної підготовки;

- обмеженість навчального часу, інтенсивність занять (за короткий термін необхідно оволодіти великим об'ємом нових знань).

Четвертий блок моделі – *оціночно-результативний* - містить рівні гуманітарної підготовки майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі (високий, середній, низький) та критерії для його оцінки (ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний). Критерії та рівні гуманітарної підготовки обґрунтовані в параграфі 2.1.

Основні завдання оціночно-результативного блоку – моніторинг рівня гуманітарної підготовки майбутніх фахівців за виділеними критеріями, який передбачає :

- вивчення динаміки змін у мотивації студентів щодо оволодіння теоретичними знаннями з гуманітарних дисциплін та практичними вміннями їх використовувати;

- проведення постійної діагностики (моніторингу) рівня гуманітарних знань, своєчасне фіксування недоліків чи помилок у їх вивченні;

– визначення шляхів та засобів усунення недоліків; виявлення найбільш ефективних напрямів, методів та форм діяльності викладачів під час реалізації цього процесу і поширення досвіду навчальної роботи;

– розвиток у студентів рефлексивних навичок самооцінки власних досягнень, встановлення причин невдач та труднощів, які виникають під час вивчення гуманітарних дисциплін.

Для практичної перевірки рівня гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі запропоновано використання різних форм діагностики: бесіди та опитування за допомогою сервісу Google Форми для визначення рівня гуманітарної підготовки за ціннісно-мотиваційним критерієм; комп'ютерного тестування для діагностики рівня отриманих теоретичних знань засобами сервісу My TestXPro (когнітивний критерій); вправ, які передбачають практичне використання синтетичних знань з різних гуманітарних дисциплін (діяльнісний критерій); опитування та результати Peer Assessment для оцінки відмінності у сформованій здатності до адекватної самооцінки; аналізу результатів власної гуманітарної підготовки.

На підставі зіставлення даних, а також у результаті контролю можна оцінити підсумкову ефективність структурно-функціональної моделі реалізації гуманітарної підготовки майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі. Підсумкова оцінка здійснюється шляхом співвідношення характеристик і якостей майбутнього фахівця з передбачуваною моделлю. Результатом реалізації моделі, залежно від індивідуальних здібностей, повинен стати технічний фахівець авіаційної галузі з високим або достатнім рівнем гуманітарної підготовки. Структурно-функціональна модель гуманітарної підготовки майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі представлена на рис. 2.6.

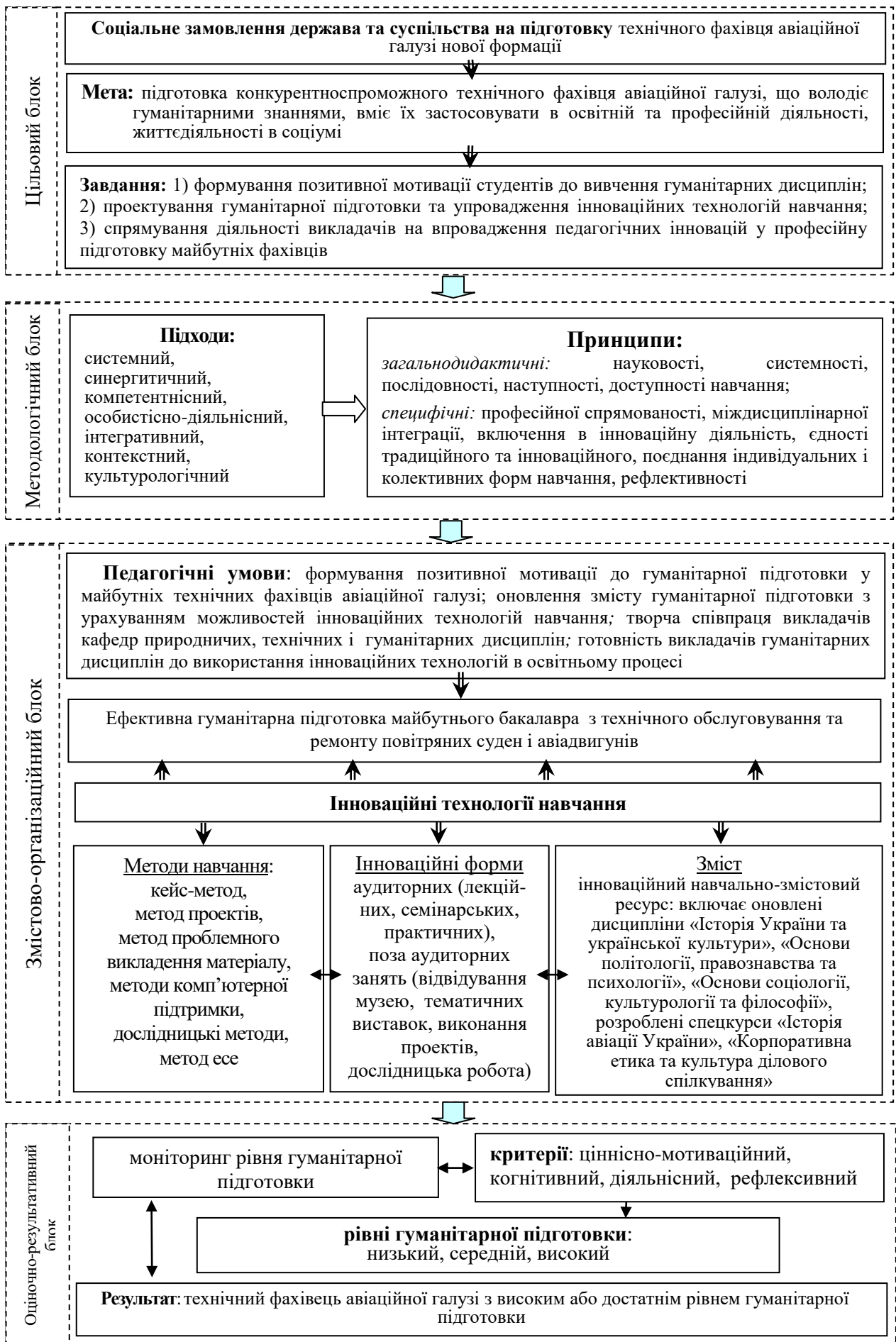

Рис. 2.6. Структурно-функціональна модель гуманітарної підготовки майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій

Отже, модель гуманітарної підготовки майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій є описово представленим цілісним педагогічним процесом, у якому сукупність підходів до навчання та запропоновані інноваційні технології спрямовані на придбання студентами якісних гуманітарних знань, практичних умінь та навичок їх застосування у подальшій освітній та практично-професійній діяльності, взаємодії в соціумі, ціннісного відношення до майбутньої професії, здатності до самовдосконалення та самоаналізу.

Висновки до другого розділу

На підставі аналізу наукових праць, освітньо-професійних програм з'ясовано, що гуманітарна підготовка предметно забезпечує формування загальних компетентностей (комунікативної, соціокультурної, дослідницької, інформаційної) та є обов'язковою гуманітарною складовою професійної компетентності бакалаврів з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів.

Гуманітарну складову професійної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі визначаємо як інтегральну сукупність ціннісно-мотиваційної сфери майбутнього фахівця, знань з гуманітарних дисциплін, умінь їх застосовувати в міжособистісних стосунках, освітній та соціально-професійній діяльності, навичок свідомої діяльності та спілкування в соціумі, вільної орієнтації в інформаційних потоках, в тому числі мережі Internet, здатності критично мислити, здійснювати системний аналіз проблемної ситуації (в освітній та професійній діяльності, повсякденному житті, міжособистісних стосунках тощо), переходити від процесуальної діяльності до творчої, аналізувати результати своєї освітньої діяльності та досягати особистих цілей, усвідомлювати необхідність саморозвитку і самоосвіти.

Аналіз праць науковців дозволив визначити критерії для оцінки рівня гуманітарної підготовки майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі

(ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний), критеріальні показники та розкрити змістовне наповнення рівнів гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі (низького, середнього, високого).

Педагогічними умовами ефективної гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій визначено сукупність взаємопов'язаних чинників освітнього процесу (змісту, інноваційних методів та організаційних форм навчання, дидактичних можливостей інноваційних технологій), що визначаються й усвідомлюються учасниками педагогічної взаємодії, спрямовані на вирішення поставлених педагогічних завдань гуманітарної підготовки.

Виділено комплекс педагогічних умов як іманентних складників структурно-функціональної моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі: формування позитивної мотивації до гуманітарної підготовки у майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі; оновлення змісту гуманітарної підготовки з урахуванням можливостей інноваційних технологій навчання; творча співпраця викладачів кафедр природничих, технічних і гуманітарних дисциплін; готовність викладачів гуманітарних дисциплін до використання інноваційних технологій в освітньому процесі.

Розроблена структурно-функціональна модель гуманітарної підготовки майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій побудована на основі теоретичних положень і ґрунтується на органічному поєднанні інноваційного змісту, методів та організаційних форм навчання, спрямованих на підготовку конкурентноспроможного технічного фахівця авіаційної галузі, що володіє гуманітарними знаннями та вміє їх застосовувати в освітній та професійній діяльності, життєдіяльності в соціумі та поєднує такі блоки: цільовий, методологічний, змістово-організаційний, оціночно-результативний.

Обґрунтовано методологічні засади, покладені в основу проєктування моделі, а саме: системний, синергитичний, компетентнісний, особистісно-діяльнісний, інтегративний, контекстний, культурологічний підходи та принципи (науковості, системності, послідовності, наступності, доступності навчання, професійної спрямованості, міждисциплінарної інтеграції, включення в інноваційну діяльність, єдності традиційного та інноваційного, поєднання індивідуальних і колективних форм навчання, рефлексивності).

Розкрито сутність інноваційного навчально-змістового ресурсу моделі, який містить оновлені навчальні дисципліни «Історія України та української культури», «Основи політології, правознавства та психології», «Основи соціології, культурології та філософії», розроблені спецкурси «Історія авіації України», «Корпоративна культура та етика ділового спілкування», при викладанні яких використовуються інноваційні методи та форми навчання.

Кінцевим результатом упровадження структурно-функціональної моделі, залежно від індивідуальних здібностей, повинен стати технічний фахівець авіаційної галузі з високим або достатнім рівнем гуманітарної підготовки.

ПІСЛЯМОВА

У монографії подано теоретичне узагальнення та запропоновано практичне вирішення наукової проблеми забезпечення ефективності гуманітарної підготовки майбутніх бакалаврів з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів у процесі фахової підготовки.

На підставі аналізу наукової та науково-методичної літератури з досліджуваної проблематики розкрито теоретико-педагогічні засади гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі у вітчизняній і закордонній практиці. З'ясовано, що гуманітарна підготовка майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі у закладах вищої освіти України має, переважно, загальнонауковий, оглядово-інформаційний та репродуктивний характер, фрагментарна та ізольована за змістом від професійно-орієнтованої та природничої підготовки.

Поняття *«гуманітарна підготовка майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі»* є невід'ємною складовою професійної підготовки майбутнього фахівця, спрямованої на формування динамічної системи знань і вмінь, творчої активності й конструктивної дії, власного світобачення, особистісних якостей (світоглядних, громадянських) та цінностей на основі викладання положень гуманітарних наук.

Гуманітарна підготовка предметно забезпечує формування загальних компетентностей (комунікативної, соціокультурної, дослідницької, інформаційної) та є обов'язковою гуманітарною складовою професійної компетентності бакалаврів з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів.

Гуманітарна складова професійної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі є інтегральною сукупністю ціннісно-мотиваційної сфери майбутнього фахівця, знань з гуманітарних дисциплін, умінь їх застосовувати в міжособистісних стосунках, освітній та соціально-професійній діяльності, навичок свідомої діяльності та спілкування в соціумі, вільної орієнтації в інформаційних потоках, в тому числі мережі Internet,

здатності критично мислити, здійснювати системний аналіз проблемної ситуації (в освітній та професійній діяльності, повсякденному житті, міжособистісних стосунках тощо), переходити від процесуальної діяльності до творчої, аналізувати результати своєї освітньої діяльності та досягати особистих цілей, усвідомлювати необхідність саморозвитку і самоосвіти.

Для оцінки рівня гуманітарної підготовки визначено критерії: ціннісно-мотиваційний відображає усвідомлення необхідності й значимості гуманітарних знань, навичок та вмінь їх використання в освітній та професійній діяльності, для особистісного розвитку самоосвіти; когнітивний – рівень сформованості та системність теоретичних гуманітарних знань, розуміння сутності, змісту, цілей та місця знань з гуманітарних дисциплін у професійній діяльності; діяльнісний дозволяє встановити рівень дієвості теоретичних гуманітарних знань, сформованості практичних умінь та навичок їх використання на практиці (в освітній та професійній діяльності, повсякденному житті, міжособистісних стосунках, роботі з інформацією тощо), набуттям досвіду застосовувати уміння у самостійній пізнавальній діяльності; рефлексивний критерій дозволяє оцінити вміння свідомо контролювати результати своєї освітньої діяльності, визначати рівень власного розвитку, оцінювати динаміку особистісного зростання.

Сформованість гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі визначається за низьким, середнім, високим рівнями.

На основі студіювання наукових доробок доведено взаємозв'язок інноваційних технологій з гуманітарною підготовкою майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі першого (бакалаврського) рівня. Встановлено, що використання технологій проблемного, ситуаційного навчання та проєктних технологій дозволять сформувати затребувані у сучасному суспільстві метанавички (аналітичні, творчі, комунікативні, соціальні), навички самоменеджменту, відповідальність за прийняті рішення та особисті дії, уміння працювати в команді, сприяти інтенсивному розвитку особистісних здібностей майбутнього фахівця, розвивати уміння отримувати знання та необхідну інформацію у процесі її самостійного пошуку, відбору, обробки та

синтезу; формувати міждисциплінарний характер знань та розвивають творче мислення. Використання інформаційно-комунікаційних технологій формує у технічного фахівця авіаційної галузі здатність використовувати їх як засіб роботи з інформацією (науковою, архівною, професійною та ін.) і спілкування, як інструмент діяльності при виконанні завдань; сприяє формуванню навичок орієнтації в інформаційному просторі для пошуку інформації та її використанні.

Педагогічними умовами ефективності гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій є: формування позитивної мотивації до гуманітарної підготовки у майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі; оновлення змісту гуманітарної підготовки з урахуванням можливостей інноваційних технологій навчання; творча співпраця викладачів кафедр природничих, технічних і гуманітарних дисциплін; готовність викладачів гуманітарних дисциплін до використання інноваційних технологій в освітньому процесі.

Структурно-функціональна модель гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій побудована з опорою на системний, синергитичний, компетентнісний, особистісно-діяльнісний, контекстний, інтегративний, контекстний та культурологічний підходи, складається із таких блоків: *цільового* (підготовка технічного фахівця авіаційної галузі, який володіє гуманітарними знаннями та вміє їх застосовувати в освітній та професійній діяльності, життєдіяльності в соціумі); *методологічного* (відображає основні підходи, на яких базується модель, принципи навчання, що забезпечують ефективну гуманітарну підготовку); *змістово-організаційного* (містить педагогічні умови, інноваційні методи та організаційні форми (метод програмованого навчання, кейс-метод, метод проєктів, метод проблемного викладу матеріалу, метод есе, методи комп'ютерної підтримки, дослідницькі методи; лекції-візуалізації, лекції-діалоги, проблемні лекції; «перевернуті» лекції, практичні заняття із використанням ІКТ, семінари-бесіди, семінари дослідницького характеру). Інноваційний навчально-змістовий ресурс

включає оновлений зміст дисциплін «Історія України та української культури», «Основи політології, правознавства та психології», «Основи соціології, культурології та філософії», розроблені спецкурси «Історія авіації України», «Корпоративна етика та культура ділового спілкування»), *оціночно-результативного* (моніторинг рівня гуманітарної підготовки студентів).

Дана наукова робота не вичерпує всіх аспектів обраної проблеми, але може стати відправною точкою для подальшого педагогічного пошуку шляхів підвищення ефективності гуманітарної підготовки технічних фахівців авіаційної галузі в системі неперервної професійної освіти з використанням інноваційних технологій навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1 Актуальні проблеми гуманітарної освіти: збірник наукових праць / за ред. А.М. Ломаковича і Г.В. Онкович. – Київ-Кременець: КОГПІ ім. Тараса Шевченка, 2004. 400 с.
- 2 Андреев В. И. Педагогика : учебный курс. Казань : ЦИТ, 2000. 608 с.
- 3 Антіпова Н. П. Сутність поняття «компетентнісний підхід» в науково-педагогічній літературі. *Науковий вісник Національного ун-ту біоресурсів і природокористування України*. Серія: Педагогіка, психологія, філософія. 2014. Вип. 199 (1). С. 28–32.
- 4 Андрущенко В. Інноваційний розвиток освіти в стратегії «Українського прориву». *Вища освіта України*. 2008. № 2 (29). С. 10–17.
- 5 Андрущенко Я. Е. Сутність, структура, критерії, показники та рівні готовності здобувачів вищої освіти філологічних спеціальностей до професійної діяльності в умовах компетентнісноорієнтованого комп'ютерного середовища. *Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки*. 2018. № 17. С. 3–9.
- 6 Аніщенко О. В., Яковець Н. І. Сучасні педагогічні технології : курс лекцій / заг. ред. Н. І. Яковець. Ніжин: НДУ, 2007. 199 с.
- 7 Антонова О. Є. Педагогічні технології та їх класифікація як наукова проблема. *Сучасні технології в освіті. Ч. 1. Сучасні технології навчання* : наук.-допом. бібліогр. покажч. / упоряд. Філімонова Т. В., Тарнавська С. В., Орищенко І. О. та ін. Київ, 2015. Вип. 2. С. 8–15.
- 8 Антонова О. Є., Маслак Л. П. Європейській вимір компетентнісного підходу та його концептуальні засади. *Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід*: монографія / ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : ЖДУ, 2011. С. 81–109.
- 9 Артёмова М., Бедь В. Компетентнісний підхід в процесі модернізації ВНЗ. *Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікація*. 2011. № 5. С. 57–62. URL: https://uu.edu.ua/osvita_regionu.

- 10 Артюшина М. В. Використання ігрових технологій навчання на лекціях у ВНЗ. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди». 2012. Дод. 1 до Вип. 27. Т. VIII (41). С. 172–179. URL: <https://core.ac>.
- 11 Архипова М. Дослідницька компетентність майбутніх інженерів-педагогів. *Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 22-24 жовтня 2009 р.). Хмельницький, 2009. С. 144–148.
- 12 Бабанский Ю. К. Педагогика : учеб. пособ. / ред. Ю. К. Бабанского. Москва : Просвещение, 1988. 478 с.
- 13 Байденко В. И. Выявление состава компетенций выпускников вузов как необходимый этап проектирования ГОС ВПО нового поколения : метод. пособ. М. : ИЦПКПС, 2006. 72 с.
- 14 Барановська Л. Авіаційний ВНЗ: освітнє середовище університету як детермінанта якості професійної підготовки студентів. *Науковий вісник льотної академії. Педагогічні науки*. Кропивницький, 2017. Вип. 1. С. 18–24.
- 15 Барановська Л. В. Мова в структурі фахової підготовки в авіаційному закладі вищої освіти. *Вісник Національного авіаційного університету. Педагогіка, Психологія*. 2018. № 12. С. 13–18.
- 16 Барановська Л. В., Барановський М. М. Проблеми формування духовної культури майбутніх фахівців технічної галузі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Психологія і педагогіка*. Острог, 2012. Вип. 21. С. 186–190.
- 17 Берестова А. Інноваційні технології та методи навчання у професійній освіті. Інноваційні технології у викладанні дисциплін мовознавчого блоку в ДВНЗ медичної та фармацевтичної освіти : зб. матеріалів (м. Івано-Франківськ, 20–21 вересня 2012 р.). Івано-Франківськ, 2012. С. 7. URL: <http://dspace.nuph.edu.ua/handle/123456789/18643>.

- 18 Беспарточна О. І. Формування професійної компетентності майбутніх теологів з використанням інноваційних технологій навчання. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / ред. А. В. Сущенко та ін. Запоріжжя: КПУ, 2019. Вип. 63. Т 2. С. 27–31.
- 19 Беспарточна О. І., Поясок Т. Б., Костенко О. В. Сучасні технології освітнього процесу : навч. посіб. Кременчук : Щербатих О. В., 2020. 228 с.
- 20 Беспарточна О. І., Ховрак І. В Інноваційні технології навчально-виховного процесу як основа модернізації вищої освіти. *Інженерні та освітні технології*. Кременчук : КрНУ, 2015. Вип. 3 (11). С. 125–128.
- 21 Биков В. Ю., Спірін О. М., Пінчук О. П. Проблеми та завдання сучасного етапу інформатизації освіти. *Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики (до 25-річчя НАПН України)* : зб. наук. пр. / ред. В. Г. Кремень. К., 2017. С. 191–198.
- 22 Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. *Компетентнісний підхід в сучасній освіті. Світовий досвід та українські перспективи* / ред. Овчарук О. В. К., 2001. 111 с.
- 23 Білик В. В. Формування проєктувальної компетентності у майбутніх інженерів-педагогів швейного профілю в процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2015. 217 с.
- 24 Божок О., Златніков В. Упровадження компетентнісного підходу в освітній простір вищої школи. *Військова освіта*. 2017. № 2. С. 49–56.
- 25 Бойко А. Інноваційний характер сучасної освіти. *Філософські обрії*. 2008. № 19. С. 223–234. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11693.html>.
- 26 Бондар Н. Формування ключових компетентностей майбутніх менеджерів сфери туризму в процесі вивчення гуманітарних дисциплін : автореф. та дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2016. 20 с.

- 27 Борець І. В. Формування ключових компетентностей майбутніх фахівців з транспортних систем авіаційної галузі в процесі професійної підготовки : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Борець Ірина Валеріївна ; Національний авіаційний ун-т. – К., 2013. – 200 с.
- 28 Брюханова Н. О., Корольова Н. В. Педагогічне моделювання: стан і тенденції розвитку. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2015. № 3. С. 64–71.
- 29 Васільєва Л. М. Готовність викладачів вищих навчальних закладів до освоєння та застосування освітніх інновацій. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Дніпропетровськ, 27-28 жовтня 2016 р.) : в 2 т. Дніпропетровськ, 2016. Т. 2. С. 131–133.
- 30 Васільєва Л. М., Бондарчук Н. В. Формування готовності викладачів вищих навчальних закладів до інноваційної професійної діяльності. *Молодий вчений*. 2018. № 1 (1). С. 264–267.
- 31 Васянович Г. Гуманітарна освіта у процесі підготовки технічної еліти України. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарнотехнічної еліти*: зб. наук. пр. / ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О. Г. РОМАНОВСЬКОГО : в 3 ч. Харків, 2010. Вип. 27 (31). Ч. 1. С. 97–102.
- 32 Вашкевич В. Методика викладання історії: необхідність оновлення. *Політичний менеджмент*. 2005. № 6. С. 114–120.
- 33 Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
- 34 Вербицкий А. А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения. Москва : ИЦ ПКПС, 2004. 84 с.
- 35 Вербицкий А. А. Платонова Т. А. Формирование познавательной и профессиональной мотивации. Москва : Высшая школа, 1986. 158 с.
- 36 Вербицкий А. А., Ильязова М. Д. Инварианты профессионализма: проблемы формирования : монография. М. : Логос, 2011. 288 с.
- 37 Воронка Г. Дисципліни «ядрові» та елективні: фундаментація навч.

- процесу. *Психологія і суспільство: Український науково-економ. і соціально-психолог. часопис*. 2005. №4. С. 147-156.
- 38 Вірна Ж. П. Мотиваційно-смилова регуляція у професіоналізації психолога : монографія. Луцьк : ВДУ, 2003. 320 с.
- 39 Вознюк О. М. Інтегративний підхід до структурування змісту гуманітарних метапредметів у технічних університетах. *Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Педагогічні, історичні та фізико-математичні науки*: зб. наук. ст. / укл. П. В. Дмитренко, Л. Л. Макаренко. К., 2002. Вип. XLIX (49). С. 38–43.
- 40 Вознюк О. М. Особливості вивчення гуманітарних дисциплін у технічних університетах. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2006. Вип. 1. С. 126–128. URL: http://novyn.kpi.ua/2006-1/01_Voznyuk.pdf. (дата звернення: 15.11.2017).
- 41 Вознюк О. М. Формування системи гуманітарних інтегрованих знань студентів технічних університетів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2004. 21 с.
- 42 Волкова Н. П., Бикова В. О. Технології аналізу ситуацій у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2017. № 2 (14). С.137-147.
- 43 Волкова Н. П., Степанова А. А Фасилітатор як важлива рольова позиція сучасного викладача ВИШу. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2018. № 1 (15). С. 228-234.
- 44 Волкова Н. П. Модельовання професійної діяльності у викладанні навчальних дисциплін студентам вищих навчальних закладів / Н. П. Волкова, О. Б. Тарнопольський ; [ред. О. Б. Тарнопольського]. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетровського ун-ту ім. Альфреда Нобеля, 2013. – 267 с.

- 45 Волобуєва Т. Б. Педагогічна технологія навчального дослідження. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2011. № 1 (8). С. 28–32.
- 46 Галімов А. В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до виховної роботи з особовим складом : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2005. 462 с.
- 47 Гирка І. Організаційно-педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх учителів інформатики в процесі фахової підготовки. *Обрії*. 2015. № 1 (40). С. 64–67.
- 48 Глушаниця Н. В. Формування іншомовної професійно-комунікативної компетентності майбутніх бакалаврів з авіоніки у процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04. К., 2013. 19 с.
- 49 Головань М. С. Інформатична компетентність: сутність, структура та становлення. *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах*. 2007. № 4. С. 62–69.
- 50 Головань М. С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. Вища освіта України. 2008. № 3. С. 23–30. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/52560/5/Holovan_competence.pdf.
- 51 Головань М. С. Яценко В. В. Сутність та зміст поняття «дослідницька компетентність». *Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі* : зб. наук. пр. Кривий Ріг, 2012. Вип. VII. С. 55–62.
- 52 Головачук Т. І. Інноваційний підхід при проведенні лекційного заняття. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. Чернівці, 2011. Вип. 2 (1). С. 405–410.
- 53 Гомонюк О. Значення інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні валеологічної компетентності майбутніх педагогів. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки*. 2016. № 3. С. 52–61.

- 54 Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження. Методологічні поради молодим науковцям. Київ ; Вінниця : «Вінниця», 2008. 278 с.
- 55 Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / гол. ред. С. Головка. К. : Либідь, 1997. 373 с.
- 56 Горбань С. Інноваційні підходи до підготовки студентів художніх спеціальностей. *Вісник Кременчуцького національного університету ім. Михайла Остроградського*. Кременчук, 2016. Вип. 2 (97). Ч. 2. С. 52–57.
- 57 Гречановська О. В. Інноваційні технології навчання у формуванні міжкультурної толерантності в студентів технічних ВНЗ / Матеріали XLVII Науково-технічної конференції підрозділів Вінницького національного технічного університету : зб. доп. (м. Вінниця, 14-23 березня 2018 р.). Вінниця, 2018. С. 105–109. URL: https://conferences.vntu.edu.ua/public/files/1/fm_2018_netpub.pdf
- 58 Григор'єва В. А. Шляхи вдосконалення гуманітарної підготовки майбутніх інженерів. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. Херсон, 2018. Вип. 82 (3). С. 126–129.
- 59 Гуменюк Т. Б. Моделювання в педагогічній діяльності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Проблеми трудової та професійної підготовки*. Київ, 2010. Вип. 7. С. 67–69.
- 60 Гуревич Р. С. Як визначити рівень професійної компетентності персоналу? *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. 2011. № 1. С. 32–38.
- 61 Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю. Інноваційні освітні технології у вищих навчальних закладах. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти* : зб. наук. пр. / ред. О. Г. Романовський. Харків, 2016. Вип. 45 (49). Ч. 1. С. 266–274.
- 62 Гуревич Р., Кадемія М. Змішане навчання й інноваційні технології підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2017. № 1 (Т. 7). С. 106–112.

- 63 Гуцоляк О. О. Роль гуманітарної підготовки як складової формування особистості майбутніх фахівців в системі вищої технічної освіти. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*: зб. наук. пр. / ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, О. Г. РОМАНОВСЬКИЙ. Харків, 2012. Вип. 32-33 (36-37). С. 46–55.
- 64 Демченко Н. Формування психологічної компетентності авіафахівців в умовах неперервної освіти. *Вісник Національного авіаційного університету. Педагогіка, Психологія*. 2018. № 12. С. 31–38.
- 65 Депчинська І. А., Марфинець Н. В., Опачко М. В. Впровадження інноваційних технологій навчання (на прикладі вивчення угорської та чеської мов) : методичні рекомендації. Ужгород : УжНУ, 2016. 43 с.
- 66 Джураев Р. Х. Методологические требования к качеству педагогических исследований : сайт. URL: http://fikir.uz/blog/zionet_simposium/4718.html. (дата звернення: 06.02.2020).
- 67 Дидактичні матеріали до застосування інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні студентів суспільно-гуманітарного профілю в закладах вищої освіти : навч.-метод. посіб. / уклад. Ф. Майнаєв, Л. Рибалко. Харків : ХНПУ, 2018. 66 с.
- 68 Дичківська І. М. Готовність до інноваційної діяльності у структурі професійно-особистісної підготовки педагога. *Наука і освіта*. 2011. № 5. С. 13–15. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/5_2011/4.pdf
- 69 Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. К. : Академвидав, 2004. 352 с.
- 70 Добрускин М. Е. Роль гуманітарного образования в подготовке инженеров. *Социологические исследования*. 2001. № 9. С. 95–99.
- 71 Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Авіаційний транспорт. Вип. 68 : Наказ Міністерства транспорту України від 17.07.2002 N 488. Дата оновлення: 03.01.2018. URL: <https://jobs.ua/rus/dkhp/vipusk-68>. (дата звернення: 25.09.2016).

- 72 Долгоруков А. М. Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения. URL: <https://evolkov.net/case/case.study.html>. (дата звернення: 15.11.2017).
- 73 Домарева М. А. Использование метода эссе на уроках психологии. URL: <https://docplayer.ru/29351040-Ispolzovanie-metoda-esse-na-urokah-psihologii.html>.
- 74 Дорошенко Ю. О. Компетентнісний підхід як основа забезпечення якості вищої освіти. Актуальні проблеми реформування житлово-комунального господарства України управління, кадри, інновації, технології : матеріали Всеукр. наук.-метод. конф. (м. Київ, 18-22 жовт. 2010 р.). К., 2010. С. 7–19.
- 75 Дубасенюк О. А. Інновації в сучасній освіті. *Інновації в освіті: інтеграція науки і практики*: зб. наук.-метод. пр. / за заг. ред. О. А. Дубасенюк. Житомир, 2014. С. 12–28.
- 76 Дубасенюк О. А. Концептуальні підходи до професійно-педагогічної підготовки сучасного педагога. Житомир : ЖДУ, 2011. 114 с.
- 77 Дубягін О. Б. Інноваційні технології та методи навчання як фактор удосконалення навчального процесу. URL: http://www.geci.cn.ua/uk/home/item/download/446_a657598348b2a6e8c60b5c4f62a104f0.html. посилання не спрацьовує.
- 78 Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
- 79 Жешувський політехнічний університет ім. Ігнатія Лукашевича : сайт. URL: <https://w.prz.edu.pl/>. (дата звернення: 15.11.2017).
- 80 Заблоцька О. С. Компетентнісний підхід як освітня інновація: порівняльний аналіз. *Вісник Житомирського державного ун-ту. Серія : Педагогічні науки*. 2008. № 40. С. 63–68.
- 81 Задкова О., Бродова О. Формування готовності до вирішення проблемних ситуацій професійної діяльності у майбутніх пілотів: комунікативні уміння. *Вища школа*. 2016. № 5. С. 110–117.

- 82 Задкова О. В. Формування готовності майбутніх пілотів до вирішення проблемних ситуацій в професійній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04/ К., 2011. 20 с.
- 83 Зарубінська І. Б. Теоретико-методичні основи формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів економічного профілю : автореф. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. К., 2011. 36 с.
- 84 Збірник міні-кейсів з дисципліни «Комунікативні процеси у навчанні» / ред. Л. О. Савенкової, В. М. Приходько. К. : КНЕУ, 2009. 343 с.
- 85 Згуровський М. З. Вища технічна освіта і Болонський процес: доповідь на Всеукраїнській нараді ректорів вищих технічних навчальних закладів (м. Харків 17-18 березня 2004 р.). URL: <http://www.osvita.org.ua/bologna/vprov/articles/03.html>. (дата звернення: 14.07.2018)
- 86 Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия. М. : ИЦПКПС, 2004. 42 с.
- 87 Зимняя И. А. Психология обучения иностранным языкам в школе. М. : Просвещение, 1991. 222 с.
- 88 Исамухамедова Т. Формирование гуманитарной компетентности студентов инженерных направлений в образовательном процессе ВУЗа : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 - Теория и методика профессионального образования. Орел, 2015 24с.
- 89 Зязюн І. А. Цілісний методологічний підхід у педагогічному науковому дослідженні. *Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи* : матеріали VI між нар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький 24-26 жовт. 2011 р.). Хмельницький, 2011. С. 7–13.
- 90 Инновационные практики обучения: преподавание философии в больших потоках : учеб.-метод. пособ. / Л. В. Баева и др. ; под науч. ред. Л. В. Баевой. Астрахань : АГУ, 2017. 128 с.

- 91 Іванова Т. В. Культурологічний компонент у підготовці майбутнього педагога : наук.-метод. зб. / ред. В. О. Зайчук. *Нові технології навчання*. К., 2001. С. 34–38.
- 92 Ігнатенко Н. Методика застосування технології проблемного навчання при вивченні історії у вищому навчальному закладі. *Україна-Європа-Світ. Історія, міжнародні відносини* : зб. наук. пр. / редкол. Ю. М. Алексеев, Л. М. Алексієвець, М. М. Алексієвець та ін. Тернопіль, 2015. Вип. 16 (1). С. 201–205.
- 93 Ігнатюк О. А., Панченко О. І. Проблеми професійної підготовки майбутніх інженерів-механіків авіаційного профілю в умовах вищої школи. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти* : зб. наук. пр. / ред. О. Е. Коваленко. Харків, 2014. № 42-43. С. 7–12.
- 94 Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи : монографія / ред. П. Ю. Сауха. Житомир : ЖДУ, 2011. 444 с.
- 95 Інноваційні педагогічні технології: теорія та практика використання у вищій школі : монографія / уклад. О. І. Шапран ; наук. ред. В. П. Коцур. Переяслав-Хмельницький : Карпук С. В, 2008. 284 с.
- 96 Каверіна О. Г. Інтегративні тенденції розвитку змісту гуманітарної підготовки майбутніх інженерів. Інформаційні технології і засоби навчання / гол. ред. В. Ю. Биков. Київ, 2010. № 6 (14). URL: <http://www.ime.edu-ua.net/em14/emg.html>
- 97 Карпов А. В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики. *Психологический журнал*. 2003. Т. 24. № 5. С. 45–57.
- 98 Карпова О. О., Карпова Є. О. Сучасні підходи до викладання іноземної мови професійного спрямування. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. Київ-Вінниця : Планер, 2017. № 47. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/5940>
- 99 Карпова Т. А., Восковская А. С. Гуманитарная компетентность студентов вуза. *Известия МГТУ «МАМИ»*, 2014. С. 165-170.

- 100 Квасник О. В. Роль циклу психолого-педагогічних дисциплін у системі підготовки майбутнього інженера. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти* : зб. наук. пр. / ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, О. Г. РОМАНОВСЬКИЙ. Харків, 2015. Вип. 43 (47). С. 114–123.
- 101 Кейс-метод. Окно в мир ситуационної методики обучения (case-study). URL: www.casemethod.ru. (дата звернення: 15.11.2018).
- 102 Коломієць О. Гуманітарні основи сучасної системи освітньо-професійної підготовки майбутнього фахівця. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. Умань, 2013. С. 108-116.
- 103 Кірюхіна М. В. Особливості гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі / Міжнародна конференція «Сучасна вища освіта: реалії, проблеми, перспективи» 14-15 травня 2019 р. м. Кременчук С. 28-29.
- 104 Кірюхіна М. В. Ефективність моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі / Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського. – Кременчук: КрНУ, 2020. – Випуск 2 (121) – 177 с. С. 52-59.
- 105 Кірюхіна М. В. Використання інноваційних методів під час вивчення соціогуманітарних дисциплін / I Міжнародна науково-практична конференція «Авіація, промисловість, суспільство»: Збірник тез доповідей. Кременчук, ПП Щербатих О.В., 2020. С. 226-229.
- 106 Кірюхіна М. В. Гуманітарна підготовка майбутніх фахівців з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден: український та закордонний досвід. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / редкол.: А. В. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя : КПУ, 2019. Вип. 66. 186 с. Т. 2. С. 5–10.
- 107 Кірюхіна М. В. Методи та форми гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі / XXVII Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених КрНУ

- імені Михайла Остроградського «Актуальні проблеми життєдіяльності суспільства», м. Кременчук (Україна) 23-24 квітня 2020 року. С. 154-156.
- 108 Кірюхіна М. В. Модель гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі у закладах вищої освіти / Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки, 2020. Дніпро, 2020. Вип. 1 (19). С. 174-182.
- 109 Кірюхіна М. В. Можливості інноваційних технологій щодо гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі : теоретичний аспект. *Науковий вісник Льотної академії. Серія : Педагогічні науки. Збірник наукових праць*/ Гол. ред. Т. С. Плачинда. Кропивницький: ЛА НАУ, 2019. Вип. 6. 220 с. С. 165-172.
- 110 Кірюхіна М. В. Педагогічні умови ефективної гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі / Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи : збірник тез доповідей I Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (10 квітня 2020 року, м. Запоріжжя) / за заг. ред. О. В. Пономаренко, Л. О. Сущенко. Запоріжжя: АА Тандем, 2020. 234 с. – С. 200-202.
- 111 Кірюхіна М. В. Педагогічні умови ефективної гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / [редкол.: А. В. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : КПУ, 2020. Вип. 69, Т. 2. С. 164-174.
- 112 Кірюхіна М. В. Роль та проблеми гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. Випуск 2/2019 (115). С. 42 – 47.

- 113 Кірюхіна М. В. Структурні компоненти гуманітарної складової професійної компетентності бакалаврів з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів / Сучасна вища освіта: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень: Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та науковців: тези доповідей, Дніпро, 19 березня 2020 р. – Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2020. – 236 с. С. 116-120.
- 114 Кірюхіна М. В. Застосування інноваційних технологій в професійній підготовці майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі / Наукова школа академіка Івана Зязюна у працях його соратників та учнів: Матеріали VI науково-практичної конференції 28 травня 2020 року/ За заг. ред. Романовського О.Г., – Х.: НТУ «ХП», 2020. – 517 с. С. 363-367.
- 115 Kiriukhina M. V. The humanitarian component of the professional competence of future aviation technical professionals / European Journal of Humanities and Social Sciences Scientific journal № 1. Vienna, 2020. P. – 95-98.
- 116 Кічук Н. В. Проблеми застосування компетентнісного підходу у вищій технічній школі. Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки. Черкаси, 2010. Вип. 179. С. 22–25.
- 117 Кіяшко О. О. Інноваційні педагогічні технології підготовки молодших спеціалістів у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2001. 262 с.
- 118 Кларин М. В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игр, дискуссии: анализ зарубежного опыта. Рига : Эксперимент, 1998. 180 с.
- 119 Кларин М. В. Инновации в обучении: метафоры и модели. Анализ зарубежного опыта. Москва : Наука, 1997. 223 с.
- 120 Климчук В. О. Психологічні детермінанти розвитку внутрішньої мотивації студентів у навчальній діяльності : автореф. дис ... канд.

психол. наук. : 19.00.07. К., 2004. 20 с.

- 121 Климчук В. О. Творча особистість: дослідження ціннісного рівня внутрішньої мотивації навчання. *Психологія* : зб. наук. пр. К., 2002. Вип. 18. С. 236–240.
- 122 Климчук В. О., Грищук Н. В. Мотивація вчителів та учнів: чи існує зв'язок? *Обдарована дитина*. 2006. № 1. С. 23–26.
- 123 Кляп М. І. Імплементация інноваційних методів у навчальний процес ВНЗ як ознака інноваційного університету. *Педагогічні інновації у фаховій освіті*: зб. наук. пр. Ужгород, 2015. Вип.1 (6). С. 221–232.
- 124 Кляп М. Інноваційні методи навчання у ВНЗ як інструмент інтернаціоналізації вищої освіти України. *Вища освіта України*. 2015. № 4. С. 45–53.
- 125 Коваленко О. П. Використання методу аналізу авіаційних подій у професійній підготовці майбутніх авіафахівців. *Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки*. 2016. Вип. 18. С. 66–73.
- 126 Коваленко О. П. Особливості дослідження формування професійної компетентності майбутніх фахівців авіаційної галузі у процесі вивчення природничих дисциплін. *Науковий вісник льотної академії. Педагогічні науки*. Кропивницький, 2017. Вип. 2. С. 51–56.
- 127 Ковальчук Л. О. Застосування методологічних підходів у науково-педагогічних дослідженнях. *Вісник Львівського університету. Сер. Педагогічна*. 2011. Вип. 27. С. 13–24.
- 128 Козак Л. В. Дослідження інноваційних моделей навчання у вищій школі. *Освітологічний дискурс*. 2014. № 1 (5). С. 95–106.
- 129 Козловська І. М., Пастирська І. Я. Інтеграція змісту гуманітарних та природничих дисциплін у підготовці фахівців технічного профілю. *Професійна освіта: проблеми і перспективи*. 2011. Вип. 2. С. 122–126.
- 130 Козловська І. М., Стечкевич О. О. Інтеграція змісту природничо-гуманітарного компонента у підготовці майбутніх фахівців технічного

- профілю. *Молодий вчений*. 2018. № 8 (1). С. 150–153.
- 131 Козловський Ю. М. Інтеграційні процеси в професійній освіті: методологія, теорія, методики : монографія. Львів : Львівська політехніка, 2018. 420 с.
- 132 Кокарева М. Особливості професійної підготовки майбутніх фахівців у системі інженерно-технічної освіти України *Вісник Національного авіаційного університету. Педагогіка. Психологія* : зб. наук. пр. Київ, 2018. № 12. С. 60–65.
- 133 Колодій І. А. Формування професійної компетентності у майбутніх перекладачів авіаційної галузі на основі інтеграції загальноосвітніх і професійно-орієнтованих дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. К., 2012. 23 с.
- 134 Коломієць А. М., Лазаренко Н. І. Сучасні методологічні підходи в організації вищої педагогічної освіти. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського*. Одеса, 2016. № 3 (110). С.47–51.
- 135 Комар Т. В. Методологія проектної діяльності: теоретичний аспект *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2013. № 2. С. 102–107.
- 136 Конопляник Л. М. Формування готовності майбутніх інженерів авіаційної галузі до використання іноземної мови у професійній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. К., 2011. 20 с.
- 137 Копитко А. Д., Мисак Н. Ф. Актуальні проблеми соціально-гуманітарної підготовки студентів у Львівському національному аграрному університеті. *Професійно-прикладні дидактики*. Кам'янець-Подільський, 2016. Вип. 2. С. 62–71.
- 138 Корніяка О. М. Вивчення розвитку комунікативної компетентності студентів. *Психолінгвістика* : зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницький, 2009. Вип. 3. С. 60–69.

- 139 Король С. В. Роль гуманітарних знань у підготовці фахівців інженерного профілю. *Образование и наука 21 век: материалы за 6-а междунар. научн. практ. конф. (Софія, 17-25 жовтня 2010 р.)*. Т. 11: Педагогические науки. Софія, 2010. С. 97–99. URL: http://www.rusnauka.com/28_OINXXI_2010/Pedagogica/72646.doc.htm.
- 140 Костриця Н. М. Гуманізація аграрної освіти в контексті освітніх змін. *Вісник Львівського університету. Педагогіка*. 2009. № 25. С. 256–262.
- 141 Костюченко К. Є. Педагогічні умови формування раціонально-критичного мислення у майбутніх учителів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.04. Кіровоград, 2011. 20 с.
- 142 Кочубей А. В. Інноваційні методи викладання гуманітарних дисциплін у вищих технічних навчальних закладах. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти* : зб. наук. пр. Рівне, 2013. Вип. 7. С. 81–84.
- 143 Кочубей А., Сасюк З. Коучинг як педагогічна технологія формування гуманітарної освіти в технічних ВНЗ. *Молодь і ринок*. 2016. № 3 (134). С. 33–37.
- 144 Кошечко Н. В. Методика викладання у вищій школі : навч. посіб. К. : Обрії, 2013. – 124 с.
- 145 Кошечко Н. Інноваційні освітні технології навчання та викладання у вищій школі. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Педагогіка*. К., 2015. Вип. 1. С. 35–38.
- 146 Кравченко Г. Ю. Технологія організації проектної діяльності студентів вищих навчальних закладів. *Безпека людини в сучасних умовах* : матеріали 7-ї Міжнар. наук.-метод. конф. та 105-ї Міжнар. конф. Європейської асоціації безпеки (EAS), м. Харків, 3-4 грудня 2015 р. Харків, 2015. С. 138–146.
- 147 Краевский В. В. Методология педагогического исследования : учеб. пособ. Самара : СамГПИ, 1994. 165 с.

- 148 Краевский В. В., Хуторской А. В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах. *Педагогика*. 2003. № 2. С. 3–10.
- 149 Красикова Е. Н. Кейс-метод в структуре и содержании методической компетенции лингвиста-преподавателя : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Ставрополь, 2009. 172 с.
- 150 Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі: монографія. Київ : Знання, 2010. 520 с.
- 151 Кривонос О. М. Діагностика інформаційно-комунікаційних компетентностей Інформаційні технології і засоби навчання. 2010. № 2 (16). URL: [file:///C:/Users/user/Downloads/225-Article%20Text-659-1-10-20100830%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/225-Article%20Text-659-1-10-20100830%20(1).pdf).
- 152 Кустова С. А. Проектная деятельность как одно из условий формирования общих и профессиональных компетенций студентов / Фестиваль педагогических идей «Открытый урок». URL: <http://festival.1september.ru/articles/633155>.
- 153 Лаврухіна Т. В. Формування ключових компетентностей майбутніх авіаційних диспетчерів як умова готовності до професійної діяльності *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2012. Вип. 16. С. 168–174 .
- 154 Ладогубець Н. В. Особливості інтеграції гуманітарного і науково-природничого знання в професійній підготовці майбутніх фахівців авіаційної галузі. *Вища освіта України. Інтеграція вищої освіти і науки*. Київ, 2015. № 3 (1). С. 109–113.
- 155 Ладогубець Н. В. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців авіаційної галузі. *Вісник Національного авіаційного університету. Педагогіка, Психологія*. 2016. № 8. С. 69–73.
- 156 Лещенко Г. А. Теоретичні і методичні засади формування професійної надійності фахівців з аварійного обслуговування та безпеки на авіаційному транспорті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04. Кіровоград, 2016. 40 с.

- 157 Лесик Г.В. Методологічні особливості соціально-гуманітарної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах України *Молодий вчений*. 2016. № 12 (1). С. 453–458.
- 158 Лещенко О. П. Гуманітарна освіта у вищому технічному навчальному закладі : сучасний стан проблеми в теорії і практиці педагогічної освіти. Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки : зб. наук. пр. Запоріжжя, 2014. № 2 (23). С. 161–168. URL: http://web.znu.edu.ua/cms/index.php?action=category/browse&site_id=5&lang=ukr&category_id=1177.
- 159 Литвин А., Мацейко О. Методологічні засади поняття «педагогічні умови». *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 4. С. 43–63.
- 160 Литовченко В. П. Інформаційно-комунікаційні технології в структурі міждисциплінарного навчання. *Міжнародні відносини. Економічні науки*. 2018. № 13. С. 24–26.
- 161 Ліпшиць Л. В. Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Херсон, 2018. 253 с.
- 162 Літвінчук А. Т. Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх інженерів-технологів у процесі гуманітарної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Рівне, 2018. 283 с.
- 163 Лодатко Є. О. Моделювання педагогічних систем і процесів : монографія. Слов'янськ : СДПУ, 2010. 148 с.
- 164 Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посіб. Х. : Освіта. Виховання. Спорт, 2002. 398 с.
- 165 Лузік Е. В. Гуманітарна освіта в процесі підготовки спеціалістів профільних ВНЗ України : проблеми та перспективи. *Філософія освіти*. 2006. № 2 (4). С. 266–276.
- 166 Лузік Е. В. Системно-синергетичне діагностування готовності майбутніх фахівців авіаційної галузі до професійної діяльності. *Вісник*

- Національного авіаційного університету. Педагогіка, Психологія. 2016. № 9. С. 103–108.*
- 167 Мартиненко С. А. Формування фахової компетентності майбутніх техніків-механіків у процесі вивчення дисциплін фізико-математичного циклу в авіаційному коледжі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Слов'янськ, 2014. 200 с.
- 168 М'ясоїд Г. І. Структурна модель комунікативної культури соціального працівника *Актуальні проблеми теорії і практики соціальної роботи* / за заг. ред. В. В. Васильєва. Дніпропетровськ : ДНУ, 2003. С. 20–27.
- 169 Мазоха Д. С., Опанасенко Н. І. Педагогіка : навч. посіб. К. : Центр навчальної літератури, 2005. 232 с.
- 170 Махмутов М. И. Проблемное обучение. Основные вопросы теории : монография. Москва : Педагогика, 1975. 368 с.
- 171 Миронова Е. Е. Сборник психологических тестов : пособие. Минск : ЭНВИЛА, 2006. Ч. 3. 120 с.
- 172 Молоченко В. В. Формування у майбутніх фахівців аграрної сфери готовності до партнерської взаємодії у професійній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2017. 265 с.
- 173 Морзе Н. В., Кузьминская Е. Г. Организация самостоятельной работы студентов в контексте формирования исследовательской компетентности. *Образовательные технологии и общество. 2013. № 1 С. 516–526.*
- 174 Москаленко О. І. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх авіаційних фахівців : монографія. Кіровоград, 2016. 590 с.
- 175 Москаленко А. М. Формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів: теоретичний аспект. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2015. № 29. Т. 3. С. 31–37.*
- 176 Москаленко О. І. Компоненти готовності авіаційних фахівців до виконання професійної діяльності. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка. Житомир, 2015. Вип. 1. С. 116–119.*

- 177 Мунштуков І. В., Черноглазова Г. В. Особливості інтеграції загальнотехнічних і спеціальних дисциплін в процесі професійної підготовки в льотних навчальних закладах. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка. Педагогічні науки*. 2018. Вип. 168. С. 164–168. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2018_168_42.
- 178 Назаренко Н. С. Роль проектної діяльності у формуванні професійної компетентності майбутніх перекладачів. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки*. 2015. № 2. С. 165–174.
- 179 Найн А. Я. Инновации в образовании : монография. Челябинск : [б. и.], 1995. 281 с.
- 180 Наход С. А. Формування прогностичних умінь майбутніх практичних психологів засобами інтерактивних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Дніпропетровськ, 2015. 20 с.
- 181 Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Указ Президента України від 25.06.2013 № 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.
- 182 Негодаев И. Гуманитарное знание как органическая часть знания. *Проблемы развития и интеграции науки, профессионального образования и права в третьем тысячелетии* : материалы Всерос. науч. конфер. с междунар. участием (г. Красноярск, 23-25 октября 2001). Красноярск, 2001. С. 496.
- 183 Неділько С. М., Плачинда Т. С. STEAM-освіта як підвалина якісної професійної підготовки авіаційних фахівців. *Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки*. Черкаси, 2017. Вип. 15. С. 88–91.
- 184 Непрокина И. В. Метод моделирования как основа педагогического исследования. *Теория и практика общественного развития*. Краснодар, 2013. № 7. С. 61–64.
- 185 Ничкало Н. Г. Развитие професійної освіти і навчання в контексті європейської інтеграції. *Педагогіка і психологія*. 2008. Вип. 1 (58). С. 57–

- 69.
- 186 Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ, 1999. Т. 1. 910 с., Т. 2. 912 с., Т. 3. 928 с., Т. 4. 944 с.
- 187 Нечепорук Я. С. Формування готовності курсантів до професійного іншомовного спілкування в системі «пілот – диспетчер» : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : пец. 13.00.04. Запоріжжя, 2015. 20 с.
- 188 Новиков Д. А. Статистические методы в педагогических исследованиях. Москва : МЗ-Пресс, 2004. 67 с.
- 189 Новикова П. А., Новиков Ю. Л., Томашевський В. М. Модель мотивації навчання на основі психоемоційного стану особистості. Наукові вісті Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». 2012. № 2. С. 73–86. file:///C:/Users/user/Downloads/NVKPI_2012_2_10.pdf. (дата звернення: 14.12.2018).
- 190 Новые педагогические и информационные технологии в системе образования : учеб. пособ. / под ред. Е. С. Полат. М. : Академия, 2009. 272 с.
- 191 Овчарук О. В. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти. *Стратегія реформування освіти в Україні : рекомендації з освітньої політики* / під заг. ред. В. Андрущенка. Київ, 2003. С. 13–41.
- 192 Ожегов С. И. Словарь русского языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. Москва : Русский язык, 1986. 797 с.
- 193 Олійник О. Особливості гуманітарної підготовки та професійної компетентності студентів у технічних ВНЗ. Донецький вісник наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка. Мовознавство. Донецьк, 2009. Т. 26. 252 с. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=19946>.
- 194 Омеляненко П. П., Покутня Н. О. З досвіду впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу. Наука та практика – 2007 : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Полтава, 2007. С. 165–

167. URL: <http://pdaa.com.ua/np/pdf/64.pdf>.
- 195 Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання : навч. посіб. / А. М. Алексюк та ін. К. : ІСДО, 1993. 336 с.
- 196 Орґєєва С .В., Хачатрян В. В., Черниш Л. П. Системний підхід до структури професійної підготовки майбутніх авіафахівців. Вісник Національного авіаційного університету. Педагогіка. Психологія : зб. наук. пр. Київ, 2015. № 6. С. 134–139. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/10208>. (дата звернення: 25.09.2016).
- 197 Орленко Н., Турчина Н., Івахін В. Фізична підготовка у вищій школі як органічна частина навчально-виховного процесу майбутніх авіафахівців. *Молода спортивна наука України* : зб. наук. пр. / ред. Є. Приступи. Львів, 2016. Вип. 20. Т. 2. С. 289–293.
- 198 Орлик О. В. Кейс-метод і особливості його застосування при підготовці фахівців у ВНЗ. *Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі* : зб. наук. пр. Кривий Ріг, 2012. Вип. VII. С. 128–135.
- 199 Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.
- 200 Осадчий І. Г. Педагогічне моделювання: що важливо знати педагогу. *Народна освіта*. 2016. Вип. № 1 (28). С. 60–68.
- 201 Освітні технології : навч.-метод. посібник / ред. О. М. Пехоти. К., 2003. 255 с.
- 202 Основи психології : підручник / ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. Київ : Либідь, 2006. 632 с.
- 203 Отрошко Т. В. Система оцінювання технічної компетентності майбутніх учителів інформатики в процесі навчання комп'ютерних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Харків, 2010. 21 с.
- 204 Павленко В. В. Методи проблемного навчання. Нові технології навчання. 2014. Вип. 81. С. 75–79. URL:

<http://eprints.zu.edu.ua/13197/1/1.pdf>

- 205 Павлюк Л. В. Проблемне навчання як засіб формування дослідницьких вмій. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Педагогічні науки: реалії та перспективи* : зб. наук. пр. / ред. М. С. Корця. К., 2012. Вип. 31. С. 167–174.
- 206 Пазюра Н. В. Вплив культурологічних чинників на професійну діяльність авіаперсоналу в умовах мультикультурних компаній. *Вісник Національного авіаційного університету. Педагогіка, Психологія*. 2016. № 9. С. 114–119.
- 207 Пазюра Н. В. Підготовка фахівців середньої кваліфікації для авіаційної галузі США. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2015. Вип. 2. С. 92–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2015_2_14.
- 208 Пальчевський С. С. Педагогіка : навч. посіб. К. : Каравела, 2007. 576 с.
- 209 Панасенко Е. Педагогічний експеримент: основні аспекти методології. *Науковий вісник молодих учених і аспірантів ХДУ. Природничо-математичні науки*. 2015. URL: <http://www.srw.kspu.edu/?p=1195>.
- 210 Пархоменко Н. В. Викладання соціально-гуманітарних дисциплін у технічному ЗВО: виклики та нагальні проблеми. *Дослідження проблем гуманітарної освіти* : зб. наук. пр. за підсумками дискусій на міжкафедральному науковому семінарі (м. Київ, 15 лист. 2018 р.) / ред. А. В. Сакур, Т. І. Кадлубович, Ф. М. Проданюк, Д. С. Черняк. Київ, 2018. С. 143–159.
- 211 Пасічник О. Діяльнісний підхід – сутність та особливості реалізації у процесі навчання студентів ВНЗ. *Проблеми та інновації в природничо-математичній, технологічній і професійній освіті* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. онлайн-інтернет конф. (м. Кропивницький, 10-21 квітня 2017 р.). Кропивницький, 2017. С. 154.
- 212 Пастирська І. Я. Загальнонаукові передумови інтеграції змісту гуманітарних та природничих дисциплін у вітчизняній педагогіці другої половини ХХ – початку ХХІ століття. *Вісник Національної академії*

- Державної прикордонної служби України*. 2011. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2011_4_21.
- 213 Пастирська І., Якимович О. Інтегративний підхід до навчального процесу в контексті соціалізації майбутніх фахівців технічного профілю. *Молодь і ринок*. 2018. № 4. С. 26–30.
- 214 Педагогика : учеб. пособие. / Слостенин И. Ф. и др. ; под ред. В. А. Слостенина. Москва : Академия, 2013. 576 с.
- 215 Педагогіка вищої школи : навч . посіб. / за ред. З. Н . Курлянд. К. : Знання, 2007. 495 с.
- 216 Педагогічний експеримент : навч.-метод. посіб. / укл. О. Е. Жосан. Кіровоград : КОШПО, 2008. 72 с.
- 217 Плачинда Т. С. Теоретичні і методичні засади забезпечення якості професійної підготовки курсантів льотних навчальних закладів в умовах євроінтеграції : дис. д-ра пед. наук: 13.00.04 / Т.С. Плачинда. – Черкаси, 2015. – 400 с.
- 218 Підлубна О. М. Особливості організації професійної підготовки пілотів цивільної авіації в льотних школах США. *Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology*. Vol. 3, 2013. 118–122 p. URL: <https://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/pidl>
- 219 Плачинда Т. Професійна підготовка майбутніх авіаційних фахівців із застосуванням інтегративного підходу. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка. Педагогічні науки*. 2014. Вип. 131. С. 160–164.
- 220 Плачинда Т. Професійна підготовка фахівців авіаційної галузі: зарубіжний досвід. *Науковий вісник Льотної академії. Педагогічні науки*: зб. наук. пр. / гол. ред. Т. С. Плачинда. Кропивницький, 2017. Вип. 2. С. 152–160.
- 221 Плачинда Т. С. Професійна підготовка майбутніх фахівців у контексті євроінтеграції. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка. Педагогічні*

- науки. 2015. Вип. 141. С. 70–73.
- 222 Плачинда Т. С. Фізичне виховання як складова професійної підготовки авіафахівців. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2015. № 10 (54). С. 147–155.
- 223 Полат Е. С. Метод проектів. *Метод проектів в университетському освітанні* : сб. науч.-метод. ст. / под общ. ред. М. А. Гусаковского. Минск, 2008. Вып. 6. 224 с.
- 224 Попенко Н. В. Роль соціально-гуманітарних дисциплін у професійній підготовці фахівців природничих спеціальностей. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Харків, 2017. Вип. 41. С. 175–185.
- 225 Постернак Н. О. Інноваційні форми навчання студентів вищих навчальних закладах освіти. *Інноваційні тенденції підготовки фахівців в умовах полікультурного та мультилінгвального глобалізованого світу* : зб. тез доп. II міжвузівської наук.-практ. конф. (м. Київ, 11 квіт. 2017 р.). К., 2017. С. 37–39.
- 226 Поцулко О. А. Основні проблемні питання викладання курсу «Історія України та української культури» в медичному ВУЗі. *Дослідження проблем гуманітарної освіти* : зб. наук. пр. за підсумками дискусій на міжкафедр. наук. семінарі. (м. Київ 15 лист. 2018 р.) / ред. А. В. Сагун, Т. І. Кадлубович та ін. Київ, 2018. С. 91–106.
- 227 Почуєва О. О. Моделювання в теорії управління освітніми процесами. Розвиток професійної компетентності менеджерів освіти: теоретико-методичні засади : зб. тез Всеукр. постерної інтернет-конференції (м. Запоріжжя, 26 лист.–3 груд. 2012 р.). Запоріжжя, 2012. Вип. 4 (10). URL: http://www.zoippo.zp.ua/pages/el_gurnal/pages/vip10.html.
- 228 Поясок Т. Б., Беспарточна О. І., Герасименко Л. В. Словник термінів з педагогіки вищої школи (українсько-англійський, англо-український) : навч. посіб. Кременчук : Щербатих О. В., 2019. 120 с.

- 229 Поясок Т. Б., Попенко Н. В. Сучасні підходи до вивчення соціально-гуманітарних дисциплін студентами природничих та технічних спеціальностей. Психолого-педагогічні та політичні проблеми у трансформаційних процесах українського суспільства : матеріали III Всеук. наук.-практ. конф. (м. Кременчук, 21-22 квітня 2016 р.). Кременчук, 2016. С. 37–40.
- 230 Приходькіна Н. О. Використання технології «переверненого навчання» у професійній діяльності викладачів вищої школи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2014. Вип. 30. С. 141–144.
- 231 Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 28.09.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. (дата звернення: 27.07.2019).
- 232 Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»). Постанова Кабінету Міністрів України від 3.11.1993 р. № 896. Дата оновлення: 29.05.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BaF>. (дата звернення: 15.11.2017).
- 233 Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 12145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2145-19>. (дата звернення: 27.07.2019).
- 234 Про основні компетенції для навчання протягом усього життя : Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) від 18.12.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975. (дата звернення: 25.09.2016).
- 235 Про схвалення Авіаційної транспортної стратегії України на період до 2030 року : Проект розпорядження Кабінету Міністрів України. URL: <https://mtu.gov.ua/projects/166/>. (дата звернення: 25.09.2016).
- 236 Підлубна О. М. Використання інноваційних ідей американського досвіду професійної підготовки пілотів цивільної авіації. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка.*

- Педагогічні науки*. 2016. Випуск 3 (85). С. 102-106.
- 237 Прокопова О. П. Вивчення гуманітарних дисциплін у формуванні майбутніх фахівців (інженерів-механіків). Інноваційна діяльність : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції. 2012. С. 4–5. URL: http://iprobuk.cv.ua/index.php?option=com_jale
- 238 Півень М. І., Півень В. В., Мартиненко Н. О. Особистісна готовність курсантів до навчально-професійної діяльності як рушійна сила професійної надійності льотного складу цивільної авіації. *Науковий вісник Льотної академії. Серія: Педагогічні науки*. 2018. Випуск 4. С. 170-175.
- 239 Професійна освіта: словник: навч. посіб. / уклад. С. У. Гончаренко та ін. К. : Вища школа, 2000. 465 с.
- 240 Процюк І. Є. Формування соціокультурної компетентності особистості в науковій літературі. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка. Педагогічні науки*. Житомир, 2019. Вип. 3 (85). С. 108–113.
- 241 Пухальська Г. А. Педагогічні умови формування комунікативної компетентності у майбутніх пілотів цивільної авіації : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Черкаси, 2011. 12 с.
- 242 Равен Дж. Педагогическое тестирование: проблемы, заблуждения, перспективы. М. : Когито-Центр, 2001. 142 с.
- 243 Реан А. А., Бордовская Н. В., Розум С. И. Психология и педагогика : учебник. СПб. : Питер. 2002. 432 с.
- 244 Резнік С. М. Виклики та перспективи гуманізації сучасної інженерної освіти: роль викладача. Кадровий потенціал сучасних освітніх систем: стан і перспективи : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17-18 лют. 2016 р.). Харків, 2016. С. 241–245.
- 245 Рендюк С. П. Метод проектів на практичних заняттях з вищої математики Прикарпатський вісник НТШ. Число. 2017. № 1. С. 335–341. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvntsh_ch_2017_1_39.

- 246 Ризький інститут аеронавігації : сайт. URL: <http://baltic-center.eu/rizhskij-institut-aeronavigatsii/>. (дата звернення: 15.11.2017).
- 247 Рандул С.Г. Експериментальне дослідження процесу підготовки майбутнього авіаційного фахівця до професійної самореалізації. *Науковий вісник Львівської академії*. Серія: Педагогічні науки. 2019. Вип. 6. С. 114-120.
- 248 Романовский А. Г. Психолого-педагогическая подготовка в свете концепции формирования гуманитарно-технической элиты. *Харьковская школа психологии: наследие и современная наука* / отв. ред. Т. Б. Хомуленко, М. А. Кузнецов. Харьков, 2012. С. 129–139. .
- 249 Романовський О. Г. Формування конкурентоздатного спеціаліста як стратегічна задача філософії сучасної освіти. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2008. № 3. С. 3–9.
- 250 Савченко О. П. Компетентнісний підхід у сучасній вищій школі. *Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку*. 2010. Вип. № 3.
- 251 Самойленко Н. Б. Діагностика міжкультурної компетентності фахівців гуманітарного профілю. *Науковий огляд*. 2014. № 1. Т. 2. С. 117–123.
- 252 Селевко Г. Компетентности и их классификации. *Народное образование*. 2004. № 4. С. 138–144.
- 253 Семенова А. В. Формування професійної компетентності фахівців засобами парадигмального моделювання. *Педагогіка вищої школи : навч. посіб.* / ред. З. Н. Курлянд. Київ, 2007. С. 432–446.
- 254 Скирда А.Є. Гуманітаризація системи вищої технічної освіти України: її ціль, задачі та принципи впровадження. *Наукові праці Вищого навчального закладу «Донецький національний технічний університет»*. Сер. : Педагогіка, психологія і соціологія. 2013. № 1. С. 179-183.
- 255 Січкарук О. Інтерактивні методи навчання у вищій школі : навч.-метод. посіб. К. : Таксон, 2006. 88 с

- 256 Слатвінська О.А. Використання «Кейс»-методу як засобу формування дидактичних комплексів у професійно-технічній освіті. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. – Київ-Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2012. – Вип. 33. – С. 158–164.
- 257 Ситуационный анализ или анатомия кейс-метода : науч. изд. / под ред. Ю. П. Сурмина. К., 2002. 287 с.
- 258 Сіняговська І. Інтеграція змісту навчання гуманітарних дисциплін. *Молодь і ринок*. 2016. № 11-12. С. 64–69.
- 259 Сластенин В. А., Подымова Л. С. Педагогика : инновационная деятельность. М. : ИЧП, 1997. 224 с.
- 260 Слободянюк О. М. Формування професійно-етичної компетентності майбутніх менеджерів економічного профілю у процесі вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін : автореф. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2017. 22 с.
- 261 Словник-довідник з професійної педагогіки / за ред. А. В. Семенової. Одеса : Пальміра, 2006. 364 с.
- 262 Смагін І. Методичні засади створення і функціонування підручників із суспільствознавчих предметів у загальноосвітній школі України (1920-1990 рр.) : дис. доктора пед. наук : 13.00.02 / Ігор Іванович Смагін. – К., 2011. – 445 с.
- 263 Смирнова І. Л. Професійний саморозвиток авіаційного фахівця, як складова фахової підготовки *Вісник Національного авіаційного університету. Педагогіка, Психологія*. 2017. № 10. С. 135–139.
- 264 Соля О. М. Формування культури самостійної роботи майбутніх учителів математики засобами інноваційних технологій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2016. 290 с.
- 265 Степко М. Ф. Вища технічна освіта і наука України як фактори суспільного розвитку та інтеграції України у світове співтовариство. *Вища школа*. № 5-6. С. 40–53.

- 266 Стеценко Н. М. Комуникативна компетентність як складова професійної підготовки сучасного фахівця. *Педагогічний альманах*. Херсон, 2016. Вип. 29. С. 185–191.
- 267 Стрельников В. Ю., Брітченко І. Г. Сучасні технології навчання у вищій школі : модульний посібник. Полтава : ПУЕТ, 2013. 309 с.
- 268 Субетто А. И. Онтология и эпистемология компетентностного подхода, классификация и квалиметрия компетенций. М. : ИЦПКПС, 2006. 72 с.
- 269 Суркова К. В., Грам О. М. Педагогічні умови використання електронних засобів навчання в професійній підготовці авіафахівців. Науковий огляд. 2015. № 5 (15). URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/493>.
- 270 Сурмін Ю. П. Кейс-метод: становлення та розвиток в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2015. № 2. С. 19–28.
- 271 Сурмін Ю. П. Метод аналізу ситуацій (case study) та його навчальні можливості. *Глобалізація й Болонський процес : проблеми і технології* : кол. монографія. К., 2005. С. 173–199.
- 272 Таблиці функцій та критичних точок розподілів. Розділи: Теорія ймовірностей. Математична статистика. Математичні методи в психології / укл. М. М. Горонескуль. Харків : УЦЗУ, 2009. 90 с.
- 273 Тадеуш О. М. Метод проектів як форма продуктивного навчання студентів *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. 2017. Вип. 29. С. 142–146.
- 274 Таможська І. В. Формування вмінь ділового спілкування майбутніх фахівців технічного профілю у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Х., 2014. 20 с.
- 275 Технічний університет прикладних наук Вільдау. Авіаційні технології / Авіаційний менеджмент (B. Eng) : бакалаврський курс : сайт. URL:

- <https://www.th-wildau.de/index.php?id=26926>. (дата звернення: 15.11.2017).
- 276 ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л. Л., РОМАНОВСЬКИЙ О. Г., ПОНОМАРЬОВ О. С. Концепція формування гуманітарно-технічної еліти в НТУ «ХПІ» та шляхи її реалізації : навч.-метод. посіб. Х. : НТУ «ХПІ», 2004. 416 с.
- 277 Тригуб І. П. Мотивація студентів як один із основних факторів успішної професійної підготовки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. Філологічна*. 2014. Вип. 48. С. 315–318.
- 278 Триус Ю. В., Герасименко І. В. Комбіноване навчання як інноваційна освітня технологія у вищій школі. *Теорія та методика електронного навчання* : зб. наук. пр. Кривий Ріг, 2012. Вип. 3. С. 299–308.
- 279 Трубавіна І. М. Формування умінь самостійної роботи у студентів методами проблемного навчання в сучасному ВНЗ. *Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. Луганськ, 2017. № 7 (2). С. 116–125.
- 280 Туркот Т. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. К. : Кондор, 2011. 628 с.
- 281 Університет аеронавтики Ембрі-Ріддл (Embry Riddle Aeronautical University). США : сайт. URL: <https://erau.edu/degrees/bachelor/aviation-maintenance-science>. (дата звернення: 15.11.2017).
- 282 Устінова В. О. Міждисциплінарний підхід при структуруванні змісту гуманітарних дисциплін. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2016. Вип. 48. С. 89–92.
- 283 Федорова О. Ф. Некоторые вопросы активизации учащихся в процессе теоретического и производственного обучения. Москва : Высшая школа, 1970. 302 с.
- 284 Федорцова О. Г. Проблемні аспекти навчання і виховання майбутнього інженера засобами вивчення гуманітарних дисциплін. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка*. Житомир, 2012. Вип. 63. С. 173–176.
- 285 Федорцова О. Г. Формування культурологічної компетентності

- майбутніх інженерів енергетиків у процесі вивчення гуманітарних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2016. 311 с.
- 286 Феномен інновації: освіта, суспільство, культура : монографія / ред. В. Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2008. 472 с.
- 287 Философский энциклопедический словарь / гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. М. : Советская энциклопедия, 1983. 840 с.
- 288 Філософський словник / ред. В. І. Шинкарука. Київ : УРЕ, 1986. 800 с.
- 289 Фоменко Т. Педагогічні умови формування соціокультурної компетентності майбутніх аграріїв (у процесі вивчення гуманітарних дисциплін). *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2016. № 7 (61) С. 174–184.
- 290 Фотинюк В. Г. Дослідження професійно важливих якостей майбутніх фахівців з обслуговування та ремонту повітряних суден. *Науковий огляд*. 2016. № 9 (30). С.1–12.
- 291 Фотинюк В. Г. Критерії, показники та рівні сформованості професійно-прикладної фізичної підготовленості інженерів-механіків авіаційної галузі. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. 2012. № 2. С. 40–48.
- 292 Харламова Л., Чернявська О. Застосування методу case-study для підвищення ефективності самостійної англомовної підготовки авіаційних фахівців. *Науковий вісник Льотної академії. Педагогічні науки* : зб. наук. пр. / гол. ред. Т. С. Плачинда. Кропивницький, 2018. Вип. 4. 316 с.
- 293 Хом'юк І. В. Система роботи викладача в контексті формування базового рівня професійної мобільності майбутніх інженерів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2012. Вип. 6 (24). С. 337–345.
- 294 Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. *Народное образование*. 2003.

№ 2. С. 58–64.

- 295 Хуторской А. В. Педагогическая инноватика: методология, теория, практика. М. : УНЦ ДО, 2005. 222 с.
- 296 Хуторской А. В. Современная дидактика : учебник. СПб. : Питер, 2001. 544 с.
- 297 Ципко В. В. Гуманістичні виміри суспільствознавчої освіти в університетах технічного напрямку. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання* : зб. наук. пр. К., 2013. Вип. 47. С.141–144.
- 298 Чешський технічний університет. Факультет транспортних наук : сайт. URL: <https://www.fd.cvut.cz/zajemci-o-studium/studijni-programy.html>. (дата звернення: 15.11.2017).
- 299 Чикун Н., Пасальський Б. Інноваційні технології навчання у реформуванні системи вищої освіти *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. К., 2016. № 3. С. 135–144.
- 300 Шапіро О. А. Місце філософії у навчальному процесі (до питання гуманітаризації технічної освіти). Проблеми реформування освіти в Україні: вітчизняний досвід і європейські орієнтири : зб. наук. ст. / ред. С. В. Волобуєвої. К., 2011. Вип. 5. С. 96–106.
- 301 Шеверун Н. В. Підготовка майбутніх фахівців технічних університетів у галузі управління до професійного іншомовного спілкування. Гуманізм та освіта – 2006 : матеріали VIII міжнар. наук. - практич. конф. (м. Вінниця, 19-21 вересня 2006 р.). 463 с. URL: <http://>
- 302 Шевченко Л. М. Професійна спрямованість : методологічний аспект. *Науковий вісник Національного аграрного університету* : зб. наук. пр. К., 2005. Вип. 88. С. 204–215.
- 303 Шевченко О. П. Структура процесу вивчення гуманітарних дисциплін у технічному ВНЗ. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки*. Житомир, 2009. Вип. 46. С. 118–122.
- 304 Шевчук Т. Важливість гуманітарної підготовки для майбутніх фахівців

- механічної інженерії в технічних ВНЗ. *Молодь і ринок*. 2016. № 3 (134). С. 140–145.
- 305 Шевчук Т. Є. Особливості гуманітарної підготовки в технічному ВНЗ: проблеми і перспективи. *Pedagogy and psychology*. Будапешт, 2016. Issue: 79. № IV (39). С. 74–79.
- 306 Шевчук Т. Є. Педагогічні умови гуманітарної підготовки майбутніх фахівців механічної інженерії у вищих технічних навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Рівне, 2016. 323 с.
- 307 Шевчук Т. Є. Роль гуманітарної підготовки в технічному ВНЗ. *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. Миколаїв, 2016. № 1 (52). С. 70–76.
- 308 Шляхтун П. П. Методика викладання соціально-гуманітарних дисциплін : навч. посіб. К. : Академія, 2011. 224 с.
- 309 Щєпова Д. Місце соціально-гуманітарних дисциплін у системі аграрної освіти. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету* : зб. наук. пр. Мелітополь, 2014. № 2 (13). С. 320–324.
- 310 Щокіна Н. Б. Проектна технологія навчання в підготовці магістрів педагогіки. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми 26–27 березня 2015 р.). Суми, 2015. Т. 1. С. 323–325.
- 311 Юрченко Н. С. Сучасний стан гуманітарної підготовки майбутніх інженерів-педагогів. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Проблеми трудової та професійної підготовки* : зб. наук. пр. К., 2017. Вип. 9. С. 111–115.
- 312 Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. К. : Либідь, 2002. 560 с.
- 313 Accreditation Board for Engineering and Technology. URL: <http://www.abet.org/accreditation/>.
- 314 Arizona State University. URL: <https://www.asu.edu/>. (дата звернення:

- 15.11.2017).
- 315 Bachman, L. F., Palmer, A. S. (2002). *Language Testing in Practice*. Oxford: Oxford University Press. 377 p. URL: <https://www.amazon.com/Language-Testing-Practice-Developing-Linguistics/dp/0194371484>.
- 316 Cherney I. D. (2008). The effects of active learning on students' memories for course content. *Active Learning in Higher Education*, 9 (2), 152–171. URL: <https://doi.org/10.1177/1469787408090841>.
- 317 Embry Riddle Aeronautical University. URL: <https://erau.edu/>. (дата звернення: 15.11.2017).
- 318 Haines S. *Projects :for the EFL Classroom : resource material for teachers*. Walton-on-Thames: Nelson, 1989. 108 s. URL: <https://is.muni.cz/publication/157364/en/Projects-for-the-EFL-Classroom-resource-material-for-teachers/Haines>.
- 319 Hutchinson T. (1991). *Introduction to Project Work*. Oxford: Oxford University Press, 1991. 23 p. URL: <https://docplayer.net/4759964-Tom-hutchinson-introduction-to-project-work.html>.
- 320 Keller J. M. (2016). Motivation, Learning, and Technology: Applying the ARCS-V Motivation Model. *Participatory Educational Research (PER) Vol. 3 (2)*, pp. 1–13. Florida State University, USA. URL: http://www.perjournal.com/archieve/issue_3_2/1-per_16-06_volume_3_issue_2_page_1_15.pdf. (дата звернення: 14.12.2018).
- 321 Kiraly D. (2005). Project-Based Learning: A Case for Situated Translation. *Meta: journal des traducteurs/Meta: Translators' Journal*, 50 (4), 1098-1111. URL: <https://www.erudit.org/en/journals/meta/1900-v1-n1-meta1024/012063ar.pdf>
- 322 Knoll M. 300 Jahre Lernen am Projekt. Zur Revision unseres Geschichtsbildes. In: *Pädagogik* 45 (Juli/ August 1993), N. 7-8, S. 58–63. URL: <https://scholar.lib.vt.edu/ejournals/JITE/v34n3/Knoll.html>.
- 323 McLaughlin J.E., Roth M.A., Glatt D.M., Gharkholonarehe N., Davidson C.A., Griffin L., Esserman D.A., Mumper R.J. The flipped classroom: a

course redesign to foster learning and engagement in a health professions school. *Academic medicine : journal of the Association of American Medical Colleges*. 2014. 89(2). 236-243. <https://www.semanticscholar.org/paper/The-flipped-classroom%3A-a-course-redesign-to-foster-McLaughlin-Roth/12a23d19543e73b5808b35f1ff2d00faba633bb6>

- 324 Strategy Paper. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program on Key Competencies. Definition and Selection of Competencies: Theoretical and Conceptual Foundations (DeSeCo). 2002. P. 4–5. URL: <http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/41529556.pdf>. (дата звернення: 27.07.2019).
- 325 Vilniaus Gedimino technikos universiteto Antano Gustaičio aviacijos instituto. URL: <https://www.vgtu.lt/antano-gustaicio-aviacijos-institutatas/608?lang=1> (дата звернення: 11.05.2019)

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

ХАРАКТЕРИСТИКА ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ, ПОШИРЕНИХ У ПРАКТИЦІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

(за науковими доробками Артюшиної М. [10], Беспарточної О. [19], Гречановської О. [57], Депчинської І [65], Дичківської І. [68], Дубасенюк О. [75], Кіяшко О. [117], Кошечко Н. [144], Кочубей А.[142], Поясок Т. [19] Стрельнікова В. [267] та інших науковців)

Інноваційна технологія	Коротка характеристика технології
Модульно-рейтингова технологія	система навчання за окремими функціональними вузлами, відображеними у змісті, організаційних формах і методах – модулях із метою підвищення зацікавленості курсантів у результатах навчання та об'єктивності оцінки знань з окремих предметів і фаху в цілому
Технологія проблемного навчання	ґрунтується на закономірностях творчого засвоєння знань і способів діяльності, на прийомах і методах викладання та навчання з елементами наукового пошуку; передбачає проблемне викладання – створення системи послідовних проблемних ситуацій і управління процесом їх вирішення, а також проблемне навчання – особливу форму творчої навчальної діяльності студентів щодо засвоєння знань і способів діяльності з наявністю аналізу проблемних ситуацій, формулювання проблем і їх розв'язання шляхом висунення припущень, обґрунтування і доведення гіпотез
Технологія ситуаційного навчання (кейс-метод)	полягає у використанні конкретних випадків (ситуацій, історій тощо) для спільного аналізу, обговорення або вироблення рішень студентами з певного розділу навчальної дисципліни, одночасно відображає практичну проблему й актуалізує певний комплекс знань, який необхідно опанувати для її вирішення; передбачає командний характер пізнавальної діяльності, творчий підхід до пізнання, поєднання теоретичних знань і практичних навичок, глибоке занурення у ситуацію; дає змогу виявити різноманітні точки зору, розвинути навички аналізувати та мислити критично

Професійно-ділові ігрові технології	імітація майбутньої діяльності в ігровій формі; форма відтворення предметного та соціального змісту професійної діяльності, моделювання системи відносин у межах цієї діяльності; реалізується як колективна форма навчальної діяльності з метою формування в майбутніх фахівців уміння поєднувати теоретичні знання з практичною діяльністю; є вільною розвиваючою діяльністю, що здійснюється заради задоволення від самого процесу діяльності, а не тільки від її результату
Проектна технологія або метод проєктів	система самостійної, узгодженої, комплексної, комунікативно-пізнавальної діяльності, спрямованої на досягнення практичного результату (розв'язання проблеми), який можна побачити, осмислити, застосувати у практичній діяльності; на стимулювання інтересу майбутніх фахівців до самостійного здобуття знань, формування комплексу різноманітних умінь і навичок, набутих під час вивчення дисциплін на різних етапах навчання, інтегрованих у процесі роботи над проєктом і необхідних, передусім, для майбутньої професійної діяльності
Інформаційно-комунікаційні технології	сукупність інформаційних методів і технологічних засобів цілеспрямованого створення, збирання, організації, збереження, опрацювання, передачі й подання і використання інформації (даних і знань) за допомогою комп'ютерів і телекомунікаційних мереж, спрямованих на вдосконалення освітнього процесу
Тренінгові технології	система діяльності для відпрацювання певних алгоритмів вирішення типових практичних завдань, в тому числі за допомогою комп'ютера (психологічні тренінги інтелектуального розвитку, спілкування, розв'язання управлінських завдань); форма інтерактивного навчання, метою якого є розвиток самопізнання (аналіз, зворотний зв'язок, зміст уявлень про «Я»), міжособистісної та професійної поведінки, удосконалення своїх рефлексивних характеристик
Технології розвитку творчості	стимуляція у студентів інтересу до пізнавальної діяльності за допомогою завдань творчого характеру
Технології цілепокладання та життєтворення	усвідомлення цілей отриманої професії, віра у свої можливості та власний успіх, сподівання на позитивні перспективи в майбутньому

**НАВЧАЛЬНІ ДИСЦИПЛІНИ ГУМАНІТАРНОЇ ПІДГОТОВКИ:
ЗАВДАННЯ, ЗАГАЛЬНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ**

Навчальна дисципліна	Завдання навчальної дисципліни	Загальні компетентності фахівця за ОПП, які формує
Історія та культура України (Історія України та української культури)	вироблення розуміння суті історичних процесів, що відбувалися в минулому й відбуваються нині в Україні, їхнього об'єктивного характеру, взаємозв'язку та взаємозалежності; розвиток умінь аналізувати й оцінювати явища соціально-економічного та політичного розвитку українського суспільства, процеси державотворення і культурного будівництва в Україні в контексті світової історії, узагальнювати історичний матеріал у певній системі; формування свідомості громадянина і патріота; вміння орієнтуватись у науковій періодизації історії, зіставляти історичні процеси з епохами та застосовувати набуті знання для прогнозування суспільних процесів в Україні	здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; здатність до адаптації та дії в новій ситуації; здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях; здатність працювати в команді; здатність до навчання та самонавчання (пошуку та аналізу інформації з різних джерел); основи базових дослідницьких навичок і умінь
Українська мова Українська мова (за професійним спрямуванням)	ознайомлення студентів з основними поняттями функціональної стилістики та лексикології; набуття навичок практичної роботи з науковими термінами обраного фаху; підвищення загального рівня професійної та мовної культури	вільне усне і письмове спілкування державною мовою; здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях; міжособистісні навички та вміння
«Іноземна мова»,	ефективне здійснення актів усної і писемної комунікації під	здатність спілкуватися іноземною мовою;

<p>«Авіаційна англійська мова», «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)» та «Іноземна мова (за фахом)»</p>	<p>час: професійного спілкування з іноземними партнерами: в діалогічному та монологічному мовленні; аудіюванні та писемному мовленні (реферуванні; анотуванні; діловому листуванні)</p>	<p>здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях; здатність працювати в команді; міжособистісні навички і вміння</p>
<p>Філософія</p>	<p>формування здатності свідомого, вільного, а значить, відповідального вибору особистих світоглядних позицій, уміння вести світоглядний діалог; оволодіння студентами філософськими способами мислення, основними філософськими принципами, засвоєння світоглядно-гуманістичного змісту філософії, опанування самостійного стилю мислення; виховання вміння застосовувати отримані знання у власному житті, міжособистісних стосунках, науковій та практичній діяльності та при аналізі загальних проблем сьогодення; сприяння ствердженню гуманізму в суспільстві та духовному розвитку особистості</p>	<p>здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях; здатність розв'язувати поставлені задачі та приймати обґрунтовані рішення; здатність до адаптації та дії в новій ситуації; здатність приймати обґрунтовані рішення; здатність до навчання та самонавчання (пошуку та аналізу інформації з різних джерел); формування основ базових дослідницьких навичок і умінь</p>
<p>Гуманітарні дисципліни за вибором студента (Політологія)</p>	<p>вивчення сутності, історії, теорії і методології політичної діяльності й поведінки; формування вміння орієнтуватися в основних світових політичних школах, концепціях і напрямках; знання і вміння давати характеристику українським політичним вченням;</p>	<p>здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях та приймати обґрунтовані рішення; здатність до адаптації та дії в новій ситуації;</p>

	мати уявлення про сутність політичного життя, політичних відносин і процесів, про об'єкт і суб'єкт політики	здатність працювати в команді; здатність до навчання та самонавчання (пошуку та аналізу інформації з різних джерел); формування основ базових дослідницьких навичок і умінь
Інтегрований курс «Основи політології, правознавства та психології»	вивчення сутності, історії, теорії і методології політичної діяльності і поведінки; формування системи знань з питань сучасної політичної системи суспільства, політичної свідомості й демократичної політичної культури; ознайомлення з положеннями теорії та історії держави і права, конституційного, трудового, цивільного, кримінального, адміністративного та фінансового права; формування системи знань про психіку особистості, сутність механізмів психічних процесів, станів, якостей особистості; ознайомлення зі здобутками сучасної психологічної науки, які б сприяли професійному становленню, самоактуалізації та самореалізації	здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях і приймати обґрунтовані рішення; здатність до адаптації та дії в новій ситуації; здатність до навчання та самонавчання (пошуку та аналізу інформації з різних джерел), соціальної взаємодії і співпраці; формування основ базових дослідницьких навичок і умінь

Наукове видання

ПОЯСОК Тамара Борисівна
КІРЮХІНА Марина Володимирівна

**Гуманітарна підготовка майбутніх технічних фахівців
авіаційної галузі: інноваційний підхід**

Монографія

Підписано до друку 12.05.2022
Формат 60x84 ¹/₁₆. Умовн. друк. арк. 9,7.
Наклад 300 прим. Замовлення № 20-22.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Електрографічний друк.

Видавець ПП «Видавництво «НОВАБУК»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК №7598 від 10.02.2022р.

www.novabook.com.ua
097 555 10 72

Віддруковано ПП Щербатих О.В.
вул. Софіївська, 36-Б, м. Кременчук, 39601
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК №2129 від 17.03.2005р.